

فصلنامه چند زبانه علمی - اختصاصی

PURE LIFE

دوره نهم | اولین کنگراس بین المللی ظرفیت شناسی و تأسیس کنگراسی فضای مجازی

در ارتقای آموزش های دینی (۱۰)

سال ششم، شماره نوزدهم، پاییز ۱۳۹۸، ربیع الثاني ۱۴۴۱، دسامبر ۲۰۱۹

صاحب امتیاز: جامعة المصطفی العالمیة
دانشگاه مجازی المصطفی، معاونت پژوهشی و تولید

مدیر مسئول: حجة الاسلام دکتر محسن قنبری

سر دبیر: دکتر عابدین سیاحت اسفندیاری

دبیر علمی: دکتر توفیق اسداف

مدیر اجرایی: حجة الاسلام محمد جواد نجفلو

هیئت تحریریه:

معاون آموزش جامعة المصطفی العالمیة (ایران)	محسن قنبری
معاون پژوهشی و تولید دانشگاه مجازی المصطفی (ایران)	عابدین سیاحت اسفندیاری
مدیر گروه مطالعات اسلامی دانشگاه مجازی المصطفی (آذربایجان)	توفیق اسداف
مدیر گروه مطالعات قرآنی دانشگاه مجازی المصطفی (پاکستان)	غلام جابر محمدی
عضو هیئت علمی دانشگاه مجازی المصطفی (هند)	سید محمد علی عون نقوی
عضو هیئت علمی جامعة آل البيت (عراق)	یحیی عبدالحسن الدوخی
استاد دانشگاه مجازی المصطفی (ترکیه)	ییلدیز قدری

صندوق پستی: ۳۷۱۳۹۱۳۵۰۴

نشانی: قم، خیابان ساحلی جنوبی، نرسیده به مصلی، بین کوچه ۴ و ۶

تلفن و نمابر: ۳۲۱۱۴۱۷۵ - ۳۲۶۱۳۸۷۵

تعداد صفحات: ۲۳۸ صفحه شمارهگان: چاپ الکترونیکی

Web: <http://p-l-journals.miu.ac.ir/>

Email: research@mou.ir

بر اساس مصوبه:

جلسه ۲۲ شورای نشریات المصطفیٰ ﷺ

(مورخ: ۱۳۹۲/۱۲/۱۹)،

و شناسه مجوز ۷۴۳۲۷ سامانه جامع رسانه‌های کشور

(وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی / مورخ: ۱۳۹۳/۱۲/۱۱)

این نشریه در سطح نشریات علمی – اختصاصی، تعیین شد.

این نشریه به صورت الکترونیکی است، که در نشانی زیر،

قابل دریافت است:

<http://journals.miu.ac.ir/>

<https://www.noormags.ir/view/fa/magazine/2125/pure-life>

<http://www.magiran.com/maginfo.asp?mgID=4950>

<http://ensani.ir/fa/article/journal/1325/pure-life>

https://www.civilica.com/Journal-JR_PLIFE=%D9%81%D8%B5%D9%84%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%AD%DB%8C%D8%A7%D8%AA-%D8%B7%DB%8C%D8%A8%D9%87.html

راهنمای نویسندگان مقالات

۱. مقاله باید شامل قسمت‌های زیر باشد:
- عنوان، چکیده و کلیدواژگان، مقدمه یا طرح موضوع، بدنه اصلی مقاله، نتیجه‌گیری، فهرست منابع.
۲. تنها مقاله‌هایی قابل بررسی است که قبلاً منتشر نشده باشند، و نویسنده متعهد به نشر آن در جای دیگر نباشد.
۳. مسئولیت صحت و سقم مقاله به‌لحاظ علمی و حقوقی بر عهده نویسنده مسئول است.
۴. حق رد یا قبول مقاله‌ها برای نشریه محفوظ است؛ البته دبیرخانه نشریه موظف است ظرف حداکثر یک ماه - ۳۰ روز - به نویسنده مسئول مقالات ارسالی، آخرین وضعیت مقاله را گزارش دهد.
۵. تأیید نهایی مقاله برای چاپ در نشریه، پس از نظر داوران با هیئت تحریریه نشریه است.
۶. حجم مقاله حداقل ۸ صفحه و حداکثر ۲۵ صفحه ۲۵۰ کلمه‌ای خواهد بود.
۷. نقل و اقتباس از مقاله‌های نشریه، با ذکر مأخذ آزاد است.
۸. جهت نوشتن مقاله به‌زبان‌های فارسی و عربی، از فونت ۱۳ و خط "IRLotus" استفاده شود، جهت نوشتن مقاله به‌زبان اردو از فونت (۱۳) و خط "Alvi Nastaleeq" استفاده شود و جهت نوشتن مقاله به‌زبان انگلیسی و سایر زبان‌ها از فونت ۱۳ و خط "Times New Roman" استفاده شود.
۹. فهرست منابع به‌ترتیب حروف الفبا و به‌شرح زیر آورده شود:
✓ نام خانوادگی، نام؛ (سال نشر). عنوان "Bold". نام مترجم. چاپ. محل نشر: نام ناشر.
۱۰. درج ارجاعات مربوط به منابع در متن به‌صورت (نام مؤلف، سال نشر: صفحه) آورده شود.
۱۱. ارجاعات هر صفحه مانند صورت لاتین کلمات، شرح اصطلاحات و... در پاورقی همان صفحه آورده شود.
۱۲. نویسنده لازم است به‌همراه ارسال مقاله به‌نشانی رایانامه معاونت پژوهشی و تولید دانشگاه research@mou.ir نام و نام خانوادگی و رتبه علمی خود را ارسال نماید.
۱۳. با توجه به چندزبانه بودن نشریه، پژوهشگران محترم می‌توانند مقالات خود را به‌زبان‌های فارسی، عربی، اردو، انگلیسی، فرانسوی، ترکی استانبولی، آذری و... ارسال نمایند.
۱۴. پس از چاپ مقاله، دبیرخانه نشریه موظف است یک نسخه از نشریه الکترونیکی را به‌رایانامه نویسنده/ نویسندگان ارسال کند.

فهرست مطالب

بخش فارسی

- سخن مدیر مسئول ۹
- سخن سردبیر ۱۰
- شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری در جهت کیفیت بخشی فرایند یاددهی - یادگیری ۱۱
محبوبه سلیمان پورعمران، رضا یوسفی مقدم
- ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی ۳۷
محمد قاسمی سیانی، مرجان شیروی، امیرحسین اسحاقیان ریزی
- تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی (با تأکید بر جایگاه زمان، خانواده و روابط اجتماعی) ۵۷
سید عبدالکریم حسن پور
- مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی ۷۹
محمدعلی حیدری، حسین عندلیب
- راهبردهای مدیریتی فضای مجازی در اندیشه مقام معظم رهبری ۱۰۱
عبدالؤمن حکیمی
- تعامل حوزه علمیه و رسانه در بیانات مقام معظم رهبری و ارائه الگوی مطلوب ۱۲۳
ایمان سالاری پاک
- تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر تاریخ و تمدن ایران ۱۴۹
هاشم اندیشه
- سیاست تقنینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه جرایم رایانه‌ای ۱۶۳
سهیل ذوالفقاری، علی توانگر

القسم العربي

- كلمة المشرف العام ٢٠٢
- كلمة رئيس التحرير ٢٠٣
- الفضاء الإلكتروني هو الوسط الذي تتواجد فيه شبكات الحاسوب ويحصل من خلالها
التواصل الإلكتروني ٢٠٥
سيد علي ناصر
- الورقة البحثية في الفضاء المجازي الافتراضي ومحاور إستراتيجية لنشر الدين الإسلامي ... ٢١٣
هلال بن حسن اللواتي

English Section

- A Word from Chief Editor 228
- A Word from Managing Editor 229
- An Extended Translation of Surah Al-IKHLAS 231
Hassan Alimi Baktash

سخن مدیر مسئول

”PURE LIFE“ دریچه‌ای به زندگی جاوید بشری خواهد بود. دانشگاه مجازی المصطفی ﷺ رسالت خود را معرفی آموزه‌های الهی برای انسان خاک‌نشین می‌داند تا از رهگذر دانشی که خداوند در اختیار او گذارده، زندگی جدیدی را پایه‌گذاری کند؛ به نحوی که آرامش دنیوی و سعادت اخروی را برای او به ارمغان آورد.

”PURE LIFE“ فرصتی برای دانش‌پژوهان و دانش‌آموختگان دانشگاه و سایر پژوهشگران است تا آموزه‌های علمی - معرفتی خود را بر پهنای فضای مجازی بگسترانند و با زبان عالمانه معرفت دینی را در ساحت‌های مختلف زندگی بشری بازتاب دهند.

امید که با همت جویندگان نور دانش، این پنجره هر چه پُرفروغ‌تر گردد.

سخن سردیر

پژوهش به عنوان شریان حیات در حوزه دانش و بینش عمل می‌کند که پویایی آن می‌تواند به تحریک در رویش و گسترش مرزهای دانش انجامیده و بی‌توجهی به این حوزه، ایستایی و نهایتاً میرایی دانش را رقم می‌زند که جهل، اولین دستاورد آن است؛ در دنیای امروز نیز شاهد جهالت مدرن هستیم که محصول عدم پژوهش سلیم در حوزه‌های مختلف است.

امروزه پژوهش مجرای گسترش مرزهای دانش بوده و جایگاه سترگی در فعالیت‌های بشری به خود اختصاص داده است؛ هم‌چنین تتبع در حوزه علوم انسانی و اسلامی می‌تواند انسان را در فهم مسائل و دشواری‌های انسانی توانمند ساخته و برای آن‌ها راه حل ارائه کند. پیشرفت روزافزون حوزه‌های دانشی، ضرورت ورود به عرصه‌های علمی بیشتری را می‌طلبد؛ چه آن‌که امروزه بسیاری از حوزه‌های دانشی علوم اسلامی نیازمند تبیین و ارائه در عرصه جهانی است.

فصلنامه علمی - اختصاصی **“PURE LIFE”** به منظور ایجاد فضای ارائه مقاله‌های دانش‌پژوهان دانشگاه مجازی المصطفی ﷺ و سایر پژوهشگران در تلاش است ضمن ارتقای سطح پژوهش‌های دانش‌پژوهی مرتبط با علوم اسلامی، بستر مناسبی برای توسعه ارتباط میان پژوهشگران عرصه علوم اسلامی - انسانی باشد.

“PURE LIFE” به صورت فصلنامه چندزبانه و الکترونیکی منتشر می‌شود. این شماره به موضوع «اولین کنفرانس بین‌المللی ظرفیت‌شناسی و تأثیرگذاری فضای مجازی در ارتقای آموزش‌های دینی (۱۰)» می‌پردازد و ماحصل ۱۱ مقاله برتر به ۳ زبان فارسی، عربی و انگلیسی است.

فصلنامه **“PURE LIFE”** با عنایت کمیسیون نشریات جامعه المصطفی ﷺ العالمية و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی جمهوری اسلامی ایران، به عنوان نخستین نشریه علمی دانشگاه مجازی المصطفی ﷺ آمادگی انتشار مقاله‌های دانش‌پژوهان را دارد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی؛ ابزاری در جهت کیفیت‌بخشی فرایند یاددهی - یادگیری

نویسندگان: دکتر محبوبه سلیمان پورعمران (ایران)، رضا یوسفی مقدم (ایران)^۲

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۱

دریافت: ۱۳۹۶/۰۳/۰۵

چکیده

پیشرفت‌های شگرف در زمینه فناوری اطلاعات، بسیاری از مفاهیم خرد و کلان را دستخوش دگرگونی قرار داده است تا جایی که محدودیت‌ها و مشکلات نظام‌های اجتماعی با نقش آفرینی فناوری اطلاعات قابل رفع است. در این میان، یکی از مقوله‌هایی که فناوری اطلاعات در آن به ایفای نقشی مهمی پرداخته، یادگیری است؛ فناوری اطلاعاتی - طی سال‌های اخیر - در بهبود بازده آموزش علمی در مدارس و دانشگاه‌ها نگاهی موشکافانه داشته و گام‌هایی اساسی در تغییر روش‌های قدیمی تدریس برداشته است؛ به نحوی که به وجود آورنده مفاهیمی هم‌چون یادگیری الکترونیک یا آموزش وب‌محور بوده و سعی داشته در توسعه یادگیری گروهی، آموزش انسان‌هایی دانش‌مدار به منظور افزایش خزانه معلومات انسان‌ها و بسترسازی جهت تحقق جامعه علم‌جو به منظور مستحکم کردن زیربنای آینده کشور، قدم‌های مؤثری بر دارد. بر این اساس، آموزش بر پایه فناوری کسب دانش و معرفت از طریق ابزارهای فناوری اطلاعات در یک محیط مجازی صورت می‌گیرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از مطالعه منابع کتابخانه‌ای، جستجویی در ادبیات و مفاهیم یادگیری داشته و با استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اجزای سیستم یادگیری الکترونیک، رویکرد سازنده‌گرایی و یادگیری الکترونیک، تعاملات، مقایسه یادگیری، آموزش سنتی، آموزش الکترونیک و مزایا و معایب آن را بررسی نموده است.

واژگان کلیدی: شبکه اجتماعی مجازی، یادگیری الکترونیک، کیفیت‌بخشی یادگیری و یاددهی

-
۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، بجنورد، ایران،
m.pouromran@gmail.com
 ۲. کارشناس ارشد گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد، بجنورد، ایران،
hasti.nowruzih@gmail.com

مقدمه

کشورها در صورتی که ما میل و راغب باشند- در قرن خرد و دانایی- به توسعه پایدار دست یابند، نیازمند ملتی دانشی هستند که لازمه آن، یادگیری است. اگر این یادگیری در شرایطی پویا و در یک محیط وب محور باشد و بتواند روش های مختلف یادگیری در محیط مجازی را دارا باشد، دستیابی به توسعه نیز سریعتر و مدت ماندگاری آن بیشتر می گردد؛ چرا که در عصر اطلاعات ثروت جوامع مبتنی بر پیشرفت فناوری اطلاعات و پرورش نیروهای خلاق انسانی است.

در این میان، یادگیری الکترونیک که انقلابی در عرصه یادگیری و آموزش است، توانسته با استفاده از قابلیت های شبکه و با استفاده از نرم افزارهای آموزشی، ضمن ایجاد محیط مجازی به منظور تسهیل یادگیری، گام های اساسی در جهت تعلیم و تربیت انسان هایی با تفکرات و تصورات فرادانشی در عرصه های علمی، صنعتی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بردارد؛ هم چنین نیازمند سرانه ای معادل یک دهم روش سنتی یادگیری است، ضمن این که حصار مکانی و زمانی را در هم شکسته و آموزش را برای همه اقشار فراهم می کند و با نگاهی ماتریسی - همه جانبه- منجر به بسط سواد دیجیتال می گردد.

شبکه های اجتماعی^۱ مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد و در سطح کشورها و حتی بین الملل تأثیرگذارند و به همین سبب در حال گسترش هستند و البته و آینده نقش بیشتر و مهم تری در زندگی ایفا خواهند کرد.

شبکه های اجتماعی مجازی، نسل جدیدی از وبسایت های اینترنتی هستند؛ در این وبسایت ها، کاربران اینترنتی حول محور مشترکی به صورت مجازی دور یکدیگر جمع می شوند و جماعت های آنلاین تشکیل می دهند. (مولایی، ۱۳۸۹)

1. Social Network

به بیان دیگر - شبکه اجتماعی - شبکه‌ای متشکل از افراد و گروه‌ها و ارتباطات میان آن‌هاست که گرایش به سایت‌های آن در سراسر دنیا هم‌چنان رو به رشد است؛ هم‌چنین یکی از انواع رسانه‌های اجتماعی محسوب می‌شوند. رسانه‌های اجتماعی در سال‌های اخیر در زندگی آنلاین و آفلاین کاربران اینترنتی آن‌چنان تأثیرگذار بوده‌اند که شکل‌های ارتباطات اجتماعی نیز از این رسانه‌های جدید تأثیر پذیرفته است.

اجزای سیستم یادگیری الکترونیک

۱. سیستم مدیریت یادگیری^۱

سیستم مدیریت یادگیری، محیطی نرم افزاری است که در آن فرایند یاددهی-یادگیری بر بستر شبکه اجرا می‌شود، ارتباط استادان و فراگیران با یکدیگر و نیز پیگیری و پشتیبانی فرایند از طریق این سیستم انجام می‌شود.

۲. سیستم مدیریت محتوا^۲

سیستم مدیریت محتوا، همانند سیستم مدیریت یادگیری محیط نرم افزاری است که مواد و محتوای آموزش و مطالب اضافه شده توسط دانش آموختگان به محتوای آموزشی، مورد بازنگری واقع می‌گردد.

۳. کلاس مجازی^۳

این بخش، مهم‌ترین قسمت سیستم یادگیری الکترونیک بوده و با مدیریت مدرسان است؛ هم‌چنین دارای محیطی است که حال و هوای چندرسانه‌ای دارد. در کلاس‌های مجازی، فراگیران در دوره‌هایی به صورت کنفرانس رایانه‌ای شرکت می‌کنند؛ کتابخانه دیجیتال نیز فاقد هر نوع شیء ملموس - چاپی یا غیر چاپی - است و حتی فاقد دیوار و موجودیت فیزیکی است. (ویشواناتان^۴، ۱۳۷۷: ۱۵)

-
1. Learning Management System (LMS)
 2. Content Management System (CMS)
 3. Virtual Class
 4. Viswanathan

سرگرمی، انجمن‌ها، دفتر کار، موتورهای جستجو^۱ و آزمایشگاه نیز دیگر اجزای سیستم یادگیری هستند.

تعاملات در یادگیری الکترونیک

فناوری‌های یادگیری الکترونیک به حدی توسعه یافته‌اند که می‌توانند از فعالیت‌های کیفی استاد فراگیر- گروهی یا فردی، همزمان یا با تأخیر- پشتیبانی کنند. (گریسون^۲، ۱۳۸۳: ۱۰۱-۹۷)

در ادامه به برخی از اشکال این نوع تعاملات اشاره می‌شود:

۱. تعامل استاد- یادگیرنده

مطابق با پژوهش‌های انجام شده، بسیاری از ویژگی‌های تعامل در محیط‌های یادگیری الکترونیک قابل تعریف و ارزیابی هستند و بر اهداف یادگیری تأثیر دارند؛ هم‌چنین بین معلم و دانش‌پذیر فاصله وجود داشته و کیفیت ارتباط به پهنای باند اینترنت بستگی دارد.

۲. تعامل یادگیرنده- یادگیرنده

این تعامل بین یادگیرندگان صورت می‌گیرد؛ در این نوع تعامل، این مشکل وجود دارد که- تقریباً- فرض بر این است که افراد در موقعیت زمانی و مکانی مشترک دارای علائق محتوایی مشترک هستند، مباحثه ناهمزمان بین یادگیرنده‌ها وجود دارد و در نتیجه بحث‌های عمیق‌تر را به دنبال خواهد داشت؛ چرا که بر روی مطالب- به اندازه کافی- فکر می‌شود.

۳. تعامل یادگیرنده - محتوا

یادگیری الکترونیک امکان غنابخشی به محتویات آموزشی را از طریق بازنمایی مطالب توسط دانش‌آموختگان و یادگیرندگان ایجاد می‌کند.

به بیان دیگر، به کمک این نوع تعامل می‌توان محتوا را روح بخشید و به آن ویژگی‌های انسانی اضافه کرد؛ لذا نوعی تعامل پویا^۱ شکل می‌گیرد.

۴. تعامل استاد-محتوا

تولید موضوعات محتوایی جزو مهمی از نقش استاد در آموزش از راه دور شده است. شبکه معنایی فرصت‌هایی برای استادان فراهم می‌کند تا به جستجو و بهره‌گیری و در برخی موارد تولید موضوعات یادگیری بپردازند که توسط دیگر عوامل محتوایی-اطلاعات جدید، نتایج پژوهش یا حسگر^۲ محیطی- و به صورت خودکار به روز می‌شوند.

۵. تعامل استاد-استاد

این نوع تعامل سنگ بنای اجتماعی است که استاد در چارچوب آن عمل می‌کند. این اجتماع از سوی برخی پژوهشگران برای فراهم کردن دیدگاه‌های چندگانه به منظور آموزش در حوزه‌های پیچیده، ضروری شناخته شده است.

۶. تعامل محتوا-محتوا

در این نوع تعامل، محتوا با کمک نرم افزارهای هوشمند- به طور خودکار- از ورودی‌های گوناگون دریافت کننده اطلاعات به روز می‌شود و هنگامی که تغییرات آن به حد قابل توجهی برسد، به یادگیرنده و استاد پیغام می‌دهد.

پیشینه بکارگیری شبکه‌های اجتماعی در کلاس درس

تجربه استفاده از شبکه‌های اجتماعی در کلاس‌های درسی از سال ۲۰۰۹ میلادی در سنگاپور شروع شده و نتایج رضایت‌بخشی از آن به دست آمده که استادان با نظارت و کنترل پیشرفت کار سعی می‌کنند به یک روش آموزشی مناسب دست یابند.

-
1. Dynamic
 2. Sensor

سرینیواسان^۱ - استاد دانشگاه کلمبیا در نیویورک- استفاده از شبکه‌های اجتماعی را امری مفید و ابداعی مؤثر در امر آموزش می‌داند که در صورت استفاده درست می‌تواند چرخشی اساسی در این عرصه به وجود آورد. او به ضرورت ارتقای آگاهی و شناخت معلمان اشاره کرده و معتقد است هم‌چنان که در سال ۱۹۹۶ میلادی کسی نمی‌توانست- کاملاً- از ایمیل^۲ استفاده کند، کاربرد امروزی شبکه‌های اینترنتی نیز هنوز به تمامی شناخته نشده است.

به عنوان مثال؛ در ارتفاعات بوگاتا- در کلمبیا- مدرسه دو زبانه ریچموند از شبکه‌های اجتماعی در کلاس‌های درسی استفاده کرد و با برگزاری جلسات مرتب، والدین و فرزندان را- با هم- در فضای اینترنت دعوت می‌کند. ۳ سال پیش این مدرسه با ۱۲ دانش آموز ۹ تا ۱۲ ساله برای آزمایش پروژه در کلمبیا انتخاب شد که برای استفاده مثبت از شبکه‌های اجتماعی تعلیم دیدند تا معلومات آن‌ها را با پدر و مادر و دوستان خود به اشتراک بگذارند. نتیجه کار چنان موفقیت آمیز بود که این طرح اکنون به صورت یک برنامه دائمی درآمده است.

اگر در سال ۲۰۰۰ میلادی گفته می‌شد کسی که نتواند با رایانه کار کند، بی‌سواد است؛ امروز باید گفت هر رایانه‌ای که به اینترنت وصل نباشد، استفاده از آن بی‌فایده است؛ زیرا کاربران آن از دنیای اطلاعات بی‌بهره خواهند ماند. (هوک^۳، ۱۳۸۱)

بنابراین شناخت سازمان، ساختار و کارکردهای رسانه‌ها و نقش و تأثیر و نفوذ آن‌ها بر آموزش و پرورش، وجوه مشترک آن در تأثیرات و تفکیک آن‌ها از یکدیگر نسبت به آموزش و پرور، ضرورت دنیای معاصر است.

آموزش رسانه‌ها بین دهه ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۰ میلادی در آمریکا پدیدار شد که نخستین آموزش‌ها پیرامون معرفی و تحلیل رشته‌های رسانه‌ای از جمله تربیت روزنامه‌نگار،

-
1. Sri Srinivasan
 2. Email
 3. Hook

نویسنده و مشاغل رسانه‌ای ایجاد شد و در مرحله بعد، آموزش استفاده از این وسایل در فرآیندهای آموزشی مطرح شد که فرانسه - در آن عصر - پیشتاز استفاده از رسانه‌ها در عرصه آموزش و پرورش بود، نخستین کنفرانس بین‌المللی در این زمینه نیز در سال ۱۹۲۲ میلادی در فرانسه برگزار شد؛ هم‌چنین در دهه ۷۰ و ۸۰ میلادی ایده استفاده از رایانه در آموزش و پرورش، همگانی شد.

رویکرد سازنده‌گرایی و یادگیری الکترونیک

بازنگری مداوم نظام آموزشی ضرورت عصری است که در آن پیشرفت علمی بالایی نصیب بشر شده است. از نیازهای مهم زندگی در دنیای پُرشتاب امروز که حجم و سرعت تحولات و دگرگونی‌های آن نسبت به دیگر زمان‌هایی سابقه است، (ردیکر، ۲۰۰۹) شکل دادن به تحولات و نوآوری‌های آموزشی - به ویژه در سطح دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی - است که این امر شاید از مؤثرترین زمینه‌هایی است که کاربر را قادر می‌سازد فاصله خود را با تحولات و دگرگونی‌های جهانی کمتر کند.

یکی از وظایف نظام آموزشی، پرورش افراد دارای اندیشه انتقادی و خلاق با توانایی حل مسئله است؛ بدین ترتیب، مدرسان دانشگاه‌ها باید برای تدریس روش‌هایی به کار برند که ممکن است با روش‌هایی که خود آموزش دیده‌اند، متفاوت باشد به این معنا که باید فراگیران را به صورت فعال و متفکر در فرایند یادگیری دخالت دهند (شیخ‌زاده و ثمری، ۱۳۸۹) که لازمه تحقق چنین رویکردی با توجه به پیشروی گسترده دانش در زمینه فناوری اطلاعات، بهره‌وری از تمام امکانات و فناوری‌های غنی در دسترس است. (صفاریان و همکاران، ۱۳۸۹)

رویکرد سازنده‌گرایی یکی از رویکردهایی است که در این زمینه مطرح شده و طرفداران بسیاری کسب کرده است. سازنده‌گرایی - به طور منظم - در مجموعه

کتاب‌های درسی، روش تدریس معلمان، چارچوب‌های برنامه درسی، ادبیات اصلاح‌گرایانه آموزش و پرورش و نشریه‌های تربیتی نمایان است. (بروکس و برکس^۱، ۱۹۹۳)

سازنده‌گرایی نیز یک فلسفه یادگیری است که بر ساختن دانش توسط یادگیرندگان به صورت انفرادی یا اجتماعی اشاره می‌کند. (هین^۲، ۱۹۹۲) اعتقاد پیروان این نظریه آن است که یادگیرندگان دانش - مفاهیم، اصول، فرضیه‌ها و تداعی‌ها - را بر اساس تجارب شخصی خود، فعالانه می‌سازند؛ لذا سازنده‌گرایی به آن دیدگاهی گفته می‌شود که معتقد است یادگیری معنادار هنگامی رخ می‌دهد که یادگیرندگان از اندیشه‌ها و تجارب خود تفاسیر شخصی به عمل می‌آورند. (بیلر و شومن^۳، ۱۹۹۳)

مقایسه یادگیری سنتی و یادگیری الکترونیک

در دیدگاه سنتی، یادگیرنده ناگزیر است آنچه را که به او ارائه می‌شود، یاد بگیرد؛ لذا نقش فعالی نداشته و موضعی انفعالی دارد. در نقطه مقابل، معلم نقش فعالی داشته و تهیه برنامه‌های درسی و ارائه و توضیح اطلاعات و انتقال دانش به عهده او گذاشته شده که همان معلم محوری^۴ است.

از یک دیدگاه، مهم‌ترین محدودیت آموزش سنتی، فقدان ترکیبی از متن، اشکال، تصاویر، صوت و پویانمایی است. (Chao-hui, 2003: 6)

دیدگاه‌های جدید، تأکید بر یادگیری دارند نه آموزش و این دو با هم رابطه تراکنشی دارند که حاصل آن تولید دانش است. یادگیری فرآیندی است که متأثر از شرایط و اقتضانات محیطی بوده و یادگیرنده هم در تولید دانش و ساختن معانی و هم در برنامه‌ریزی فرآیند و نتایج مورد نظر و کنترل فرآیند یادگیری نقش فعالی دارد؛ (Mandle, 2002) به همین علت به آن یادگیری مشارکتی نیز می‌گویند.

-
1. Brooks and Berks
 2. Hin
 3. Biler and Shoman
 4. Teacher Oriented

در یادگیری مشارکتی، معلم نقش فعالی ندارد؛ اما نقشی انفعالی نیز ندارد؛ این دیدگاه، یادگیرنده‌محور است. در الگوی یادگیرنده‌محور، یادگیری الکترونیک ابزاری مطلوب برای پیاده کردن الگوی یادگیرنده است. یادگیری الکترونیک - صرفاً - وسیله‌ای برای تسهیل و تسریع اطلاعات نیست؛ بلکه ابزاری است که کیفیت آموزش را بالا برده و فرآیند یادگیری را غنی‌تر ساخته و منجر به ایجاد تفکر خلاق و بسترساز مباحثه انتقادی بین مربی و یادگیرنده می‌گردد. در جدول زیر به برخی از ویژگی‌های یادگیری سنتی و الکترونیک اشاره شده است:

جدول شماره ۱: شاخص یادگیری سنتی و الکترونیک

شاخص	یادگیری سنتی	یادگیری الکترونیک
فلسفه وجودی	فرد به دنبال دانش	دانش به دنبال فرد
مأموریت	آموزش	یادگیری
راهبرد	یکتایی روش یادگیری	تنوع روش یادگیری
فراگیر/استاد	تمام وقت	پاره وقت
شیوه تدریس	مبهم، غیر قابل اندازه‌گیری	شفاف، قابل اندازه‌گیری
فناوری آموزشی	سخن‌گرا، استادمحور	جامعیت‌گرا، فراگیرمحور
مواد درسی	منابع مکتوب	منابع فرارسانه‌ای
مدیریت	پیچیده	پیچیده و بسیار تخصصی
نحوه آموزش	آموزش به روش سخنرانی	آموزش به روش اکتشافی
عدالت آموزشی	کم و بسیار کم	زیاد و بسیار زیاد

(منبع: منتظر ودیانی، ۱۳۸۲: ۶)

مزایا و معایب یادگیری الکترونیک

أ. مزایا

۱. آموزش بی‌درنگ^۲، مطابق با سلیقه و روش افراد؛

-
1. Learner Oriented
 2. Real-Time

۲. ماهیتی شفاف در مسیر امکان‌پذیری ارزیابی جامع و برخط^۱ دانش آموختگان؛
۳. استفاده کارآمد از منابع، وقت یادگیرنده و تجهیزات؛
۴. به روز بودن مواد و محتوای آموزشی به دلیل انعطاف‌پذیری بالا؛
۵. برخورداری از یادگیری مشارکتی و گروهی همراه با آموزش فردی؛
۶. ماندگاری بالای مواد و محتوای آموزشی در بین دانش آموختگان؛
۷. صرفه‌جویی زمان، هزینه و انرژی؛ (Ryan and Scott, 2001: 320)
۸. دسترسی جهانی؛ (Beneke, 2001: 9)
۹. فراهم شدن بستر مناسب برای توسعه پایدار؛
۱۰. فراهم کردن زمینه مناسب برای شکستن مرزهای دانش؛
۱۱. آوردن یادگیری برای مردم، نه آوردن مردم برای یادگیری؛
۱۲. امکان توزیع آن در میان جمعیتی زیاد و پراکنده در نواحی مختلف برای همه طبقات؛
۱۳. زمینه‌ساز برقراری عدالت آموزشی و رفع تبعیض ناشی از موانع جغرافیایی در صورت فراهم بودن زیرساخت‌های مخابراتی؛
۱۴. قابلیت یکپارچه کردن و اتوماسیون^۲ فرآیندهای اداری و مدیریتی.

ب. معایب

۱. بالا بودن هزینه‌های مقدماتی تهیه و تدارک مواد آموزشی؛
۲. هزینه‌های بالای نگهداری، اصلاح و روزآمد کردن دوره‌ها؛
۳. نیاز به فراگیران دارای انگیزش و خودهدایتی در سطح بالا؛
۴. عدم شکل‌گیری ارتباط چهره به چهره با همکلاسی‌ها و شکل‌گیری نوع خاصی از ارتباط به نام ارتباط مجازی؛ (Ryan and Scott, 2001: 320)
۵. محدودیت‌های تکنولوژیکی و اینترنت با پهنای باند بالا.

1. Online

2. Automation

فرصت‌ها و چالش‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش

برای بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌رو در بکارگیری شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش، از سه محور اصلی کاربران، زیرساخت و آموزش و پرورش می‌توان این مسئله را بررسی کرد که در ادامه هر یک از این محورها و فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو در هر محور- با توجه به پژوهش‌های انجام شده- بررسی می‌شود:

أ. فرصت‌ها

۱. توانمندسازی آموزشگران

بررسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه شبکه‌های اجتماعی و آموزش نشان می‌دهد که استفاده از این شبکه‌ها در آموزش، امکانات زیر را برای اساتید فراهم می‌آورد:

- پذیرش استاد و درگیر شدن او در فرهنگ، فراگیری جدید را بالا می‌برد. (کابیلان و همکاران^۱، ۲۰۱۰)
- برون‌دادهای آموزشی سازنده در انواع شاخه‌ها را فراهم می‌آورد. (پمپک^۲، ۲۰۰۹)
- استاد را قادر می‌کند تا روش‌های مختلف تدریس را با توجه به علایق فراگیران عملی کند. (هیو^۳، ۲۰۱۱)
- ارزیابی‌های تشخیصی را در فرایند یادگیری یکپارچه می‌کند و به همان صورت فعالیت‌های هدایتگری را تنظیم می‌کند؛ هم‌چنین تغییر در راهبرد، ظرفیت فکری، نگرش و رفتار استاد را ارتقا می‌دهد. (سلوین^۴، ۲۰۰۹)
- شرایطی فراهم می‌آورد که استاد، فراگیر را به عنوان یک شریک تعاملی بپذیرد. (شوآرتز و همکاران^۵، ۲۰۰۹)

-
1. Kabilan and Others
 2. Pempek
 3. Hew
 4. Selwyn
 5. Schwartz and Others

- استاد می‌تواند روش‌های مختلف یادگیری و ارتقای دانش فراگیران را تحلیل و مقایسه کند. (ربلایر^۱، ۲۰۱۰)
 - استاد را قادر می‌کند دانش و مهارت خود را از طریق انجام دادن فعالیت‌های آموزنده مؤثر، ارتقا دهد. (هیو، ۲۰۱۱)
 - زمینه‌های هوشی، اجتماعی و سازمانی را تحت راهبری و هدایت خود درآورد. (شوآرتز و همکاران، ۲۰۰۹)
 - تجارب ارتباطی با فراگیران را گسترش دهد. (افوس و آبت^۲، ۲۰۰۹)
 - تجارب یادگیری را به هم پیوند دهد. (مزر و ریچارد^۳، ۲۰۰۹)
 - الگوهای تشریح مساعی بین دریافت اطلاعات از منابع رسمی و غیر رسمی ایجاد کند و الگوهای رفتاری قدیمی را ترك کند. (یانگ^۴، ۲۰۰۹؛ سلوین، ۲۰۰۹)
۲. توانمندسازی فراگیران

بررسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه شبکه‌های اجتماعی و آموزش نشان می‌دهد که استفاده از این شبکه‌ها در آموزش، امکانات زیر را برای فراگیران فراهم می‌آورد:

- فراگیران قادر می‌شوند ارتباط مثبتی با سایر فراگیران به ویژه افراد همسان از نظر سن و علایق ایجاد کرده و بدین وسیله موجب انگیزختگی و درگیر شدن یادگیرنده شوند. (کابیلان و همکاران، ۲۰۱۰)
- استفاده از این شبکه‌ها در آموزش به فراگیر در تعاملات اجتماعی، می‌تواند به مشارکت فعال فراگیر منجر شود و هم منجر به مطیع شدن او شود. (الیسون و همکاران^۵، ۲۰۰۷)

-
1. Roblyer
 2. Ophus and Abbitt
 3. Mazer and Richard
 4. Young
 5. Ellison and Others

- در بهبود انجام تکالیف یادگیری به منظور بهبود کیفیت یادگیری مؤثر بوده و تعاملات اجتماعی چندگانه‌ای را به وجود می‌آورد که شایستگی‌های شناختی و اجتماعی را پرورش می‌دهد. (کریستوفیدز و همکاران^۱، ۲۰۰۹)
 - هوش بین فردی را از طریق تفکر انتقادی رشد داده و مسئولیت‌پذیری فردی و استقلال را افزایش می‌دهد؛ هم‌چنین باعث می‌شود فراگیران مسیر یادگیری خود را ساخته و استفاده از مجموعه‌ای از ابزارها/ کاربردها و منابع اطلاعاتی را مدیریت کنند. (هیو، ۲۰۱۱)
 - نقش‌های مختلف در شبکه را برعهده می‌گیرند که این مسئله به پروراندن تاب تحمل و احترام گذاشتن به تفاوت‌ها کمک می‌کند. (یانگ و تانگ^۲، ۲۰۰۷)
 - احترام به خود و اعتماد به نفس یادگیرندگان را بالا برده و این امکان را فراهم می‌آورد که با استادان، بیرون از کلاس درس ارتباط برقرار کنند. (سلوین، ۲۰۰۹)
 - دسترسی به محتوای یادگیری و مشارکت ایجاد می‌کند. (جاناسن^۳، ۱۹۹۱)
۳. دسترسی به محتوای یادگیری

یکی از فرصت‌های اساسی که استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش و یادگیری فراهم می‌آورد، امکان دریافت اطلاعات جدید و مورد نیاز بدون محدودیت است. در پژوهشی که (تسو و همکاران^۴، ۲۰۰۸) در زمینه محیط‌های یادگیری انجام دادند، دریافتند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی، یادگیرندگان و استادان را قادر می‌کند که به آسانی به محتوای یادگیری مورد نیاز خود دسترسی پیدا کرده و به همان سادگی نیز آن را گسترش و نشر دهند.

-
1. Christofides and Others
 2. Young and Tung
 3. Jonasen
 4. Tsia and Others

۴. مشارکت

نتایج پژوهش‌های متعدد- ۸۷ درصد- پژوهش‌های این مطالعه نشان می‌دهد استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگیری، زمینه یادگیری مشارکتی و ایجاد مشارکت فعال یادگیرندگان در امر آموزش و یادگیری را مهیا می‌کند. به بیان دیگر، شبکه‌های اجتماعی مجازی حلقه مفقوده عملیاتی ساختن مشارکت واقعی و فعال یادگیرندگان در ساخت و تولید دانش و یادگیری است. (فیشر و مندل^۱، ۲۰۰۵؛ واکنبرگ و همکاران^۲، ۲۰۰۵) هم‌چنین، شبکه‌های اجتماعی مجازی به ایجاد حس تعلق به اجتماع کلاس درس منجر می‌شود؛ لذا یادگیری را تسهیل می‌کند. (گونواردنا و همکاران^۳، ۲۰۰۹؛ هانگ و یین^۴، ۲۰۱۰)

۵. تسهیل تعاملات اجتماعی

همان‌گونه که از نام شبکه‌های اجتماعی پیداست، این شبکه‌ها زیرساخت تعاملات اجتماعی را فراهم می‌آورند و فضایی ایجاد می‌کنند که افراد در آن- به راحتی- بتوانند با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، اطلاعات رد و بدل کنند و علائق و مسائل زندگی خود را با هم به اشتراک بگذارند.

بنابراین، شبکه اجتماعی مجازی به حفظ ارتباطات قدیمی و ایجاد تعاملات جدید منجر می‌شود و به طور کلی تعاملات انسانی را تسهیل می‌کند (هانگ و یین، ۲۰۱۰) که این مسئله می‌تواند زمینه‌های ساخت محیط‌های یادگیری سازنده‌گرا را ایجاد کند.

۶. بالا بردن سرعت تولید و نشر دانش

یکی از ویژگی‌های مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی، بالا بردن سرعت تولید و اشاعه دانش است؛ همین ویژگی شبکه‌های اجتماعی و به طور کلی ابزارهای وب، به تسهیل انتقال دانش آشکار و پنهان در فرایند یادگیری منجر می‌شود. (وانگ و چیو^۵، ۲۰۱۱)

-
1. Fischer and Mandl
 2. Valkenburg and Others
 3. Gunawardena
 4. Hung and Yuen
 5. Wang and Chiu

۷. دسترسی در هر زمان و هر مکان

استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش و یادگیری این امکان را برای کاربران و استادان و یادگیرندگان فراهم می‌آورد که فراتر از زمان و مکان، قادر باشند به این ابزارها دسترسی داشته و مطالب خود را دریافت یا ارسال کنند.

به عبارت دیگر- این روش دسترسی- در هر زمان و هر مکان، امکان‌پذیر و مهیا است. (ردیکر، ۲۰۰۹)

۸. انعطاف‌پذیری و باز بودن

از دیگر ویژگی‌های زیرساختی شبکه‌های اجتماعی مجازی، انعطاف‌پذیری و باز بودن آن است؛ بدین معنی که زیرساخت آن به گونه‌ای طراحی شده که امکان تغییر، اضافه کردن و اصلاح و هرگونه شخصی‌سازی یادگیری در آن وجود دارد؛ به گونه‌ای که آن را به ابزار قدرتمندی به منظور متناسب ساختن محتوای یادگیری برای یادگیرنده- به طور مجزا- تبدیل می‌کند. (تو و همکاران، ۲۰۰۸)

به عبارت دیگر- در این شبکه‌ها- هر یادگیرنده برداشت خود از اطلاعات موجود را نوشته و به اشتراک می‌گذارد؛ هم‌چنین در صفحه شخصی هر یادگیرنده، روند پیشروی او و نقاط قوت و ضعف مشخص بوده و امکان شخصی‌سازی یادگیری فراهم آمده است.

۹. ارتقای خلاقیت و نوآوری

شبکه‌های اجتماعی از راهبردهای درگیر شدن در یادگیری و فعال بودن حمایت می‌کند، اشکال جدیدی برای بیان خلاقیت ارائه می‌کند و یادگیرندگان و معلمان را برای آزمایش‌های مختلف، نوآور و روش‌های نوی بیان افکار و ایده‌های خود تشویق می‌کند. چشم‌انداز شبکه‌های اجتماعی به سوی آزمایش، مشارکت و توانمندسازی است که برای یادگیرندگان و معلمان این فرصت را فراهم می‌آورد که روش‌های جدیدی

برای رشد فعالانه و خلاقانه توانایی‌ها و ظرفیت‌های فردی خود به کار برند.
(ردریکر، ۲۰۰۹؛ فیشر و مندل، ۲۰۰۵؛ باربر و پلاغ، ۲۰۰۹)

۱۰. بهبود کیفیت و بهره‌وری از نتایج

شبکه‌های اجتماعی با ارائه طیف گسترده‌ای از ابزارها، یادگیرندگان را در ساخت فرایند یادگیری خود فعال می‌کند و این امکان را به وجود می‌آورد که راهبردهای یادگیری مؤثر از طریق استفاده از این ابزارها، بهتر اجرا شوند.

شواهد پژوهشی نشان داده‌اند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی علاوه بر بهبود عملکرد فردی - به طور فعال - به پرورش استعدادها و ظرفیت‌های بالقوه اقدام کرده و مهارت انعطاف‌پذیر بودن در یک زنجیره یادگیری مادام‌العمر را توسعه می‌دهد.

نتایج پژوهش‌های مختلف در این حوزه نشان داده است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگیری به ایجاد تجارب یادگیری معنادار، اثربخش و لذتبخش برای یادگیرندگان منجر می‌شود. (گاریسون و کانوکا^۲، ۲۰۰۴)

۱۱. یادگیری مادام‌العمر و مستقل شدن یادگیرنده

شبکه‌های اجتماعی می‌توانند از یادگیری مادام‌العمر به وسیله ایجاد محیط‌های یادگیری در دسترس، انعطاف‌پذیر و پویا حمایت کنند که مکمل آموزش‌های اولیه است.

علاوه بر این، ظرفیت شبکه‌های اجتماعی در رسانه‌های اجتماعی بر موانع زمان و مکان غلبه کرده و به تعامل و مشارکت بین یادگیرندگان و معلمان از یک طرف و بین خود یادگیرندگان از طرف دیگر با وجود پراکندگی جغرافیایی منجر می‌شود و این مسئله یادگیرندگان را قادر می‌کند که افق دید خود را وسیع‌تر کرده و فراتر از دیوارهای زمانی و مکانی با یکدیگر مشارکت داشته باشند؛ (وانگ و چپو، ۲۰۱۱)

بدین وسیله حتی پس از پایان دوره رسمی تحصیل، از این امکان استفاده کرده و به یادگیرنده مادام‌العمر تبدیل شوند.

-
1. Barbour and Plough
 2. Garrison and Kanuka

ب. چالش‌ها و تهدیدها

۱. استادان و آموزش آن‌ها

یکی از موانع اصلی استفاده از شبکه‌های اجتماعی در یادگیری، مقاومت استادان براس ایجاد تغییر در روش تدریس و فراگیری فنون جدید و فقدان مهارت آن‌ها است. (وی و جونز^۱، ۲۰۰۵)

نتایج پژوهش‌ها نشان داده‌اند حتی اگر استادان از نظر آشنایی با این ابزارها از جمله ماهرترین افراد هم باشند، باز اعتماد به نفس لازم را برای بکارگیری این ابزارها در آموزش ندارند. (سازمان همکاری اقتصاد و توسعه^۲، ۲۰۰۸)

سازمان همکاری اقتصادی و توسعه برای این مسئله سه دلیل را مطرح می‌کند:

- مشوق‌های مناسب برای استفاده از این تکنولوژی‌ها در کلاس درس وجود ندارد؛
- فرهنگ غالب در تدریس، استفاده از روش‌هایی است که چندان بر شواهد پژوهشی مبتنی نیست.

- مشاهدات عینی استادان و تجربه‌های شخصی بیش از ابزارها و تکنولوژی‌های پیشرفته برای آن‌ها اهمیت دارد که همین مسئله نشان می‌دهد به منظور استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش، ابتدا باید استادان را برای پذیرش تغییر در روش تدریس خود آماده کرد.

۲. ویژگی‌های یادگیرندگان

استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای دانش آموزانی که مهارت‌های خودتنظیمی پایینی دارند با مخاطرات زیادی همراه است. (دباغ و کیتسانتاس^۳، ۲۰۰۵؛ روای و جردن^۴، ۲۰۰۴)

-
1. Wei and Jones
 2. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)
 3. Dabbagh and Kitsantas
 4. Rovai and Jordan

استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش متفاوت از سخنرانی‌های هدایت‌گرایانه‌ای است که دانش آموز کمتر ممکن است از هدایتگری معلم خارج شود؛ (گرین و آزدو، ۲۰۰۷) این مسئله چالش بزرگی برای معلمان ایجاد می‌کند که چگونه می‌توانند به دانش آموزان در محیط پر از دام‌های اینترنتی، میلیون‌ها وب‌سایت فروش، بازی‌های برخط رایگان، نرم افزارهای پیام‌رسانی و شبکه‌های اجتماعی کمک کنند.

۳. امنیت و حفظ حریم خصوصی

شبکه‌های اجتماعی مسائل مهمی در ارتباط با مفاهیمی مثل هویت، صداقت، اعتبار و حفظ حریم خصوصی مطرح می‌کنند که ممکن است از اطلاعات شخصی افراد و به ویژه نوجوانان سوء استفاده شود؛ هم‌چنین ممکن است افرادی با هویت ساختگی و صداقت نداشتن به حریم خصوصی کاربران وارد شده و پس از جمع‌آوری اطلاعات از آن‌ها سوء استفاده کند.

مزاحمت‌های سایبری و عدم رعایت حق مالکیت معنوی نیز از جمله خطرات بالقوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی است.

۴. اعتیاد به اینترنت

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که حتی دانش آموزان نیز ممکن است به اینترنت معتاد شوند (یانگ و تانگ، ۲۰۰۷) که این اعتیاد به اینترنت و فقدان نظارت معلم در روش آموزشی مبتنی بر وب، استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش دانش آموزان را دشوارتر و مشکل‌سازتر می‌کند.

در پژوهشی که با کنترل آرزوها و تمایلات ۲۰۵ بزرگسال کاربر شبکه‌های اجتماعی و با ثبت مجموع ۷ هزار و ۸۲۷ نشانه مبنی بر تمایلات و خواسته‌های هر یک از آن‌ها انجام شد، این نتایج به دست آمد که عادت به ورود مداوم به شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به اعتیادی منجر شود که فرد حتی با وجود مشکلات و مسائلی که به دلیل گذراندن زیاد وقت در این شبکه‌ها متحمل می‌شود، به ترک آن قادر نباشد.

هم‌چنین نتایج بررسی‌ها نشان داده است که هر چند خوابیدن، بزرگترین و قوی‌ترین خواسته این افراد بوده؛ اما تمایل به استفاده از دستگاه‌های ارتباطات چندرسانه‌ای در این افراد، بسیار بالا بوده است. (همان)

۵. روش‌های جدید تعلیم و تربیت

از جمله چالش‌های مطرح در این بخش، طراحی و استفاده از روش‌های نوری تعلیم و تربیت است. به عبارت دیگر، استفاده از روش‌های قدیمی با ابزارهای نو نه تنها اثربخش نیست؛ بلکه ممکن است فرصت‌های موجود را از بین برده و تنها چالش‌ها و معایب را بر جای گذارد.

بنابراین، توجه به این نکته ضروری است که برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش و یادگیری، مطالعه روش‌های نو و طراحی آموزشی متناسب با این ابزارها، ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

۶. ایجاد تغییر

تغییر در هر حوزه‌ای با مشکلات و موانعی همراه است که تغییر در این حوزه نیز مستثنی نیست. به طور کلی، ایجاد تغییر در آموزش و پرورش همواره با مقاومت از طرف متولیان آموزش و پرورش، استادان و حتی یادگیرندگان همراه بوده است که از چالش‌های مهم است.

به عبارت دیگر، به منظور اثربخشی شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش، همراه کردن متولیان آموزش و پرورش، استادان و یادگیرندگان برای پذیرش تغییر و ایجاد آن، مهم و البته زمانبر است.

۷. کسب مهارت‌های دیجیتالی و دسترسی به اینترنت

شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد استفاده از فناوری‌های دیجیتالی - در خانه یا مدرسه - نیازمند دسترسی به اینترنت و کسب مهارت‌های لازم برای تحصیل در فضای مجازی است که همین امر می‌تواند از جمله محدودیت‌های این مسئله باشد.

بنابراین، به منظور بهره‌مندی از مزایای استفاده از شبکه‌های اجتماعی باید امکان دسترسی برابر به این ابزار و فراگیری مهارت‌های لازم برای استفاده از منابع تضمین شود؛ مضافاً این‌که آشنایی یادگیرندگان با این ابزارها متفاوت است و همین امر ممکن است برخی از یادگیرندگان را با مشکلاتی در زمینه یادگیری مواجه کند. (ردریکر، ۲۰۰۹) بیان این نکته نیز لازم است که علاوه بر آشنایی، باید بر تفاوت‌های یادگیرندگان در زمینه استعداد، مهارت‌های عملی و علاقه نیز توجه داشت.

روش‌های یادگیری مجازی

روش‌های مختلفی برای یادگیری وجود دارد که انتخاب روش‌های یادگیری بستگی به عادت و ویژگی‌های فردی یادگیرنده دارد؛ از این رو روش‌های یادگیری در یادگیرنده‌ها یکسان نیست.

به طور کلی، یادگیرنده‌ها در مسیر یادگیری به چند دسته تقسیم می‌شوند:

۱. یادگیرنده‌های بصری که از طریق دیدن، بهتر یاد می‌گیرند؛
۲. یادگیرنده‌های لامسه‌ای که همه چیز را از راه تجربه و به طور عملی یاد می‌گیرند؛
۳. یادگیرنده‌های سمعی که مطالب و آموزه‌ها را از راه شنیدن و گوش دادن، بهتر یاد می‌گیرند. (هیلر^۱، ۱۳۸۷: ۱۹)

از یک منظر، یادگیری الکترونیک بهترین شیوه یادگیری است که در یک محیط چندرسانه‌ای^۲ انواع یادگیرنده‌های بیان شده را تحت چتر حمایتی خود قرار داده و می‌توان به کمک آن، مطالب مهم را متمایز کرده و مرور آن را تسهیل کرد و امکان فراگیری دانش به صورت صوت و تصویر را -توأم- فراهم نمود و نیز امکان طرح پرسش‌هایی در زمینه بحث را فراهم ساخت. این قابلیت‌های نهفته در یادگیری الکترونیک است که آن را از شیوه سنتی یادگیری با توریق کتاب‌های حجیم، متمایز ساخته است.

1. Hiller

2. Multi Media

آموزش بر پایه وب

شناخته شده‌ترین نوع آموزش، آموزش از طریق وب و اینترنت است. در این نوع آموزش، ارائه و آموزش مواد درسی و برگزاری آزمون‌ها و حتی ارائه مدارک در پایان دوره از طریق وب و اینترنت صورت می‌گیرد و کلاس‌های درس و اتاق گفتگو در یک محیط مجازی صورت می‌گیرد.

در مجموع، شبکه‌های اجتماعی مجازی در یادگیری از سه ساخت اصلی استفاده می‌کنند:

۱. چندرسانه‌ای بودن

بازنمایی‌های چندرسانه‌ای موجب سهولت تولید، نشر و استفاده از اطلاعات می‌شود که این امر باعث می‌شود یادگیرندگان و استادان قادر شوند - به راحتی - مواد یادگیری را ایجاد کرده و استادان با استفاده از کانال‌های جدید حسی، مهارت‌های شناختی یادگیرندگان را بهبود بخشیده و انگیزه یادگیری خود را افزایش دهند.

۲. مشارکت

این مفهوم به شیوه‌های مختلف تعریف شده است، اما شاید بهترین تعریف برای مفهوم مشارکت، کار در یک گروه دو نفره یا بیشتر برای رسیدن به یک هدف مشترک باشد. (پورانچاندران و سابراهمانیام^۱، ۲۰۱۱)

استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی و سایر ابزارهای وب ۲ در یادگیری موجب می‌شود همه یادگیرندگان با کار گروهی و مشارکت در گروه آشنا شده و در گفتمان‌های سازنده درگیر شوند تا علاوه بر یادگیری با ایده‌های خود و دیگران آشنا شده و تحمل نقد پیدا کنند.

۳. یادگیرنده به عنوان تولید کننده

استفاده از ابزارهای وب در یادگیری، یادگیرنده را به سمت تألیف فعالانه سوق می‌دهد. به عبارت دیگر، یادگیرنده به تولید محتوا روی می‌آورد و احساس مسئولیت و مالکیت در زمینه تولید محتوای آن در او ایجاد می‌شود.

توجه به این نکته لازم است که این سه زیرساخت در تمامی روش‌هایی دیده می‌شود که از ابزارهایی در آموزش و یادگیری بهره می‌برند؛ اما غلبه هر یک از این زیرساخت‌ها در روش‌های مختلف، متفاوت است؛ چه این که برخی ممکن است بیشتر بر فرایندهای مشارکت و فعالیت جمعی تأکید داشته باشند، برخی بر جنبه چندرسانه‌ای بودن و برخی بر جنبه تولیدکنندگی یادگیرنده تأکید کنند؛ اما آن چه مهم است این که سه جنبه مورد اشاره، سبب تمایز این روش از سایر روش‌های یادگیری شده و ساخت محیط‌های یادگیری سازنده‌گرا را عملیاتی کرده است.

در مجموع، یادگیری الکترونیک دلالت دارد بر تعامل الکترونیک بین دو یا چند نفر که در مکان‌های مختلف مستقر شده‌اند.

به طور کلی سه نوع روش برای ارتباط از راه دور می‌توان متصور شد:

۱. کنفرانس شنیداری

کنفرانس شنیداری مبادله زنده پیام‌های صوتی در یک شبکه تلفنی است و هنگامی که متن‌ها و تصاویر ساکن - مانند طرح‌های خطی با پهنای باند کم، نمودارها و عکس‌ها - هم بتوانند در طول پیام صوتی مبادله شوند، کنفرانس شنیداری - ترسیمی خواهد بود.

۲. کنفرانس تصویری

کنفرانس تصویری اجازه می‌دهد که نه تنها صدا و گرافیک؛ بلکه تصاویر متحرک نیز مبادله شوند. این فناوری از شبکه ماهواره‌ای یا تلویزیونی - پخش برنامه کابلی - به جای خط تلفن استفاده می‌کند.

۳. کنفرانس وبی

این نوع کنفرانس، انتقال متن، گرافیک و رسانه‌های سمعی و بصری را از طریق اینترنت انجام می‌دهد که شامل کاربرد یک رایانه همراه با یک مرورگر و ارتباطی است که می‌تواند همزمان یا غیر همزمان باشد. (Ryan and Scott, 2001: 102)

نتیجه‌گیری

از ویژگی‌های اصلی استفاده از شبکه‌های اجتماعی در آموزش و یادگیری، پُررنگ بودن یادگیری مشارکتی و تعاملی، ارتباط فردی و تعامل کلاسی است و- به راحتی- امکان مباحثه با تمام همکلاسی‌ها، امکان درک و پذیرش نظر سایرین و شکل‌گیری دانش بر اساس توافقات اجتماعی را فراهم می‌کند؛ هم‌چنین استفاده از این ابزار مشکل کمبود وقت و کمبود امکانات را مرتفع می‌کند.

رسانه‌های اجتماعی امروزه به بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بسیاری از مردم تبدیل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی نیز بخشی از رسانه اجتماعی هستند که با اهداف مختلفی ایجاد شده‌اند و کاربران زیادی را به خود جذب کرده‌اند.

امروزه بعضی از شبکه‌های اجتماعی با سرویس‌ها و کاربری‌های خود، به یک رسانه خبری تبدیل شده‌اند و اثرات عمیقی بر وقایع مختلف در دنیای واقعی گذاشته‌اند.

شبکه‌های اجتماعی روی زندگی افرادی که در آن‌ها عضو هستند نیز تأثیرگذارند که یکی از تأثیرگذارترین سرویس‌های ارائه شده در اینترنت، شبکه‌های اجتماعی است که تحول شگرفی در نظام اجتماعی کشورهای جهان ایجاد کرده است. یک شبکه اجتماعی، سایت یا مجموعه سایتی است که به کاربرانی که علاقه به اشتراک‌گذاری علاقه‌مندی‌ها، افکار و فعالیت‌های خود با دیگران دارند، این امکان را می‌دهد. پ شبکه‌های اجتماعی در عین این‌که فضایی برای پیدا کردن دوستان جدید هستند، به افراد این امکان را می‌دهند که با دوستان قدیمی خود ارتباط برقرار کنند؛ هم‌چنین مکان‌هایی برای تبادل نظر هستند که در آن‌ها- افراد- عقاید و نظرات خود را با هم به اشتراک می‌گذارند.

به طور کلی، شبکه‌های اجتماعی مکان‌هایی در دنیای مجازی هستند که در آن- مردم- خود را به طور خلاصه معرفی می‌کنند و ارکان برقراری ارتباط بین خود و هم‌فکران را در زمینه‌های مختلف و مورد علاقه فراهم می‌کنند و شکل جدیدی از برقراری ارتباط و به اشتراک‌گذاری محتوا در اینترنت است.

شبکه‌های اجتماعی پایگاه‌های جدیدی هستند که در مرکز توجه کاربران اینترنت قرار گرفته و هر کدام دسته‌ای از کاربران با ویژگی‌های خاص را گرد هم می‌آورند. شبکه‌های اجتماعی را در ساده‌ترین تقسیم‌بندی می‌توان در دو گروه عمومی و خاص قرار داد. انفورماتیک اجتماعی حوزه‌ای از پژوهش است که به شیوه‌ای نظام‌مند و از طریق توجه به متن و زمینه سازمان، افرادی که در آن سازمان کار می‌کنند و تعاملات بین افراد و فناوری، طراحی، کاربردها و نتایج و پیامدهای فناوری را مورد بررسی قرار می‌دهد. (دنین^۱، ۲۰۰۰)

عقیده اصلی در انفورماتیک اجتماعی این است که «فاوا»- فناوری اطلاعات و ارتباطات- دارای هویتی مستقل و مجزا نیست که تحت تأثیر تعاملات، قدرت و امتیازات ویژه اجتماعی قرار گیرد؛ بلکه به صورت اجتماعی شکل گرفته است، بدین معنی که کاربردهای فناوری در يك سازمان مشروط و موكول به وابستگی‌های فنی و اجتماعی است. (اپل^۲، ۱۹۸۶: ۱۰۵)

مفهوم سیستم‌های فنی- اجتماعی برای توصیف وابستگی‌های درونی بین فناوری و افراد به کار می‌رود و هم‌چنین توضیح می‌دهد که فرهنگ يك سازمان، عقاید، نگرش‌ها و احساسات افراد نقش مهمی در شکل‌گیری جو سازمان و تعیین اثربخشی کاربری فناوری در سازمان ایفا می‌کند؛ اما رشد سریع استفاده از رایانه و فناوری‌های مبتنی بر آن- طی دو دهه گذشته- تأثیر زیادی بر نظام آموزشی سراسر جهان داشته است تا جایی که دانش و مهارت‌های فناوری رایانه در حال مبدل شدن به يك ابزار آموزشی در مدارس و مؤسسات آموزش عالی هستند. (سعود^۳، ۲۰۱۰)

-
1. Denning
 2. Apple
 3. Saoud

بر این اساس، کشورهای مختلف جهان به نقش مهم «فاوا» در بهبود بخشیدن به تعلیم و تربیت پی برده‌اند؛ (کزما و اندرسون^۱، ۲۰۰۲) لذا سرمایه‌گذاری‌های زیادی در افزایش رایانه در مدارس و شبکه‌ای کردن کلاس‌های درس نموده‌اند. نتیجه آن‌که بکارگیری فناوری در برنامه درسی مدرسه به یک فرایند پیچیده و چالشی تبدیل می‌شود و کاربرد یکپارچه رایانه در فرایند یاددهی و یادگیری، محقق می‌گردد. (همان)

فهرست منابع

۱. اسلامی، مروارید (۱۳۹۱). بررسی شبکه‌های اجتماعی و تأثیرات آن‌ها بر ابعاد مختلف زندگی. پایان نامه کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه تهران.
۲. بردبار، حامد و مجتبی حسینی فرد (۱۳۸۸). یادگیری الکترونیک؛ پارادایم جدید یادگیری. راهبرد انجمن پرديس قم دانشگاه تهران. سال ۲. شماره ۳: ۱۵۱-۱۳۳.
۳. پارسا، محمد (۱۳۵۷). نظریه‌های یادگیری آموزش. تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم.
۴. صائمی، حسن. فتحی واجارگاه، کوروش. عطاران، محمد و احمدعلی ابری فروغی (۱۳۹۴). عوامل بازدارنده و راهبردهای بکارگیری شبکه اجتماعی برای تدریس و یادگیری مؤثر در آموزش. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی. دوره ۱۲. شماره ۴: ۱-۱۴.
۵. صفاریان، سعید. فلاح، وحید و سید حمز میرحسینی (۱۳۸۹). مقایسه تأثیر آموزش به کمک نرم افزارهای آموزشی و روش تدریس سنتی بر یادگیری درس ریاضی. فناوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی. سال ۱. شماره ۲: ۲۱-۳۶.

۶. سلامی، غلامرضا. کدیور، پروین و لیلا چراغ ملایی (۱۳۹۳). استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در آموزش - فرصت‌ها و چالش‌ها. اندیشه‌های نوین تربیتی. دوره ۱۰. شماره ۳: ۲۹-۵۱.
۷. گریسون، دی‌رندی و تری اندرسون (۱۹۵۰). یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱. ترجمه محمد عطاران. تهران: انتشارات مؤسسه توسعه فناوری آموزشی هوشمند.
۸. محمدی، مهدی و عباس اناری‌نژاد (۱۳۹۰). بررسی تأثیر دانش نرم افزاری، میزان کاربرد شخصی و نگرش معلمان به اثربخشی فاوا در تدریس بر احساس اعتماد به نفس آنان در کاربرد فاوا در تدریس. مطالعات برنامه درسی. دوره ۶. شماره ۲۱: ۱۰۱-۱۲۲.
۹. مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۳). بازاندیشی مفهوم و مدلول انقلاب آموزشی در عصر اطلاعات و ارتباطات. مجموعه مقالات برنامه درسی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات. تهران: انتشارات آبیژ.

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی

نویسندگان: محمد قاسمی سیانی^۱، مرجان شیروی (ایران)^۲، امیرحسین اسحاقیان ریزی (ایران)^۳

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۵/۱۹

دریافت: ۱۳۹۶/۰۱/۱۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بیان ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی تدوین شده است. در این پژوهش با روش کیفی - توصیفی و با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری به گردآوری اطلاعات پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد جهاد سیاسی، علمی، فرهنگی و اقتصادی در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی ضرورت ویژه‌ای دارد؛ لذا تمامی کاربران عضو فضای مجازی - به ویژه جوان مسلمان - باید در این فضا به صورت فعال و جهادگونه و به دور از انفعال، فعالیت نمایند و ضمن حفظ خود از تهدیدهایی که فضای مجازی در بر دارد از فرصت‌های آن نهایت استفاده را برده و نقشه‌های دشمنان را نقش بر آب کند.

واژگان کلیدی: جهاد فرهنگی، شبکه‌های اجتماعی، فضای مجازی

مقدمه

جهاد در راه خدا دری از درهای بهشت است که خداوند آن را به روی دوستان خاص خود گشوده است، لباس تقوا و زره محکم و سپر مطمئن خداوند است؛ کسی که جهاد را ناخوشایند دانسته و ترک کند، خداوند لباس ذلت و خواری بر او می‌پوشاند و دچار بلا و مصیبت شده و کوچک و ذلیل می‌گردد، دل او سرسپرده گمراهی مانده و حق از او روی می‌گرداند و به جهت ترک جهاد، محکوم به خواری و از عدالت محروم می‌شود. (نهج البلاغه، خطبه ۲۷)

۱. دانشجوی دکتری گروه مدیریت آموزشی، مدرس دانشگاه فرهنگیان و دانشکده علوم قرآنی،

اصفهان، ایران، m55gh21@gmail.com

۲. کارشناسی گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده علوم قرآنی اصفهان، اصفهان، ایران.

۳. دانشجوی دانشگاه فرهنگیان، اصفهان، ایران، eshresearch@gmail.com

با تأمل در کلام امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌توان ضرورت جهاد در راه خدا را- به احسن وجه- درک کرد. از طرف دیگر، با نگاهی به اوضاع امروز جامعه و تحولات جهان دریافت می‌شود که در مقابل اهداف و آرمان‌های جامعه اسلامی در دو جبهه جنگ نرم و سخت، به طور شبانه‌روز و بی‌وقفه و طبق نقشه‌هایی برنامه‌ریزی شده عمل می‌شود که مهم‌ترین رکن جبهه جنگ نرم در حال حاضر فضای مجازی است.

مقام معظم رهبری سال‌هاست که دغدغه فرهنگی و غفلت از آسیب‌های فضای مجازی را گوشزد می‌کند تا جایی که می‌فرماید: اگر من رهبر انقلاب نبودم حتما رئیس فضای مجازی کشور می‌شدم؛ این جمله، اهمیت فضای مجازی را از نگاه ایشان نشان می‌دهد؛ لذا رها کردن مواضع و عقب‌نشینی در مواجهه با دشمن از جمله چیزهایی است که قرآن کریم تأکید می‌کند که انجام نگیرد؛ بنابراین در جنگ نظامی و سیاسی و اقتصادی:

- در هر جایی که صحنه زورآزمایی است- در مقابل دشمن باید ایستاد، باید عزم ملت ایران بر عزم دشمن پیروز و اراده آن‌ها بر اراده دشمن غالب شود. در عرصه هر گونه جهاد و کارزار، پشت کردن به دشمن و هزیمت کردن، از نظر اسلام و قرآن ممنوع است. (مقام معظم رهبری، دیدار با فرماندهان بسیج، ۱۳۹۲)

- باید دانست که رحمت و کمک الهی بستگی به حرکت، تلاش و عمل صالح انسان مؤمن دارد، باید در میدان باشیم، باید احساس وظیفه را فراموش نکنیم، جهاد در صحنه‌های مختلف وظیفه ماست و ضامن پیشرفت و پیروزی ماست. (همان، دیدار با میهمانان شرکت کننده در چهارمین مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۸۶)

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۳۹

اکنون مهم‌ترین عرصه مبارزه با دشمن و جهاد، فضای مجازی است؛ لذا حضور فعال در این عرصه و استفاده از فرصت‌های آن برای مقابله با اهداف سوء سازندگان غربی این فناوری‌ها باید در اولویت ملت‌های مسلمان- از جمله نیروهای فعال و با انگیزه جوان- قرار گیرد. در این مقاله تلاش می‌شود با توجه به ضرورت پیش‌گفته، بر تبیین ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی، اهتمام شود.

فضای مجازی در عصر معاصر

در قرن جدید میلادی بر کسی رشد روز افزون پدیده دهکده جهانی پوشیده نیست؛ رشد شبکه‌های اطلاعاتی و اینترنتی که بر تمام زندگی بشر تأثیر گذاشته است، رشد اطلاعات آزاد نقش محوری در برنامه‌ریزی‌ها و پژوهش و تبادل آرا و اندیشه‌ها ایفا می‌کند که در عین مبارک بودن، موجب متوجه شدن آسیب‌هایی علیه جوامع شده است تا جایی که بنا بر اطلاعات و آمار ارائه شده، این روزها آمار تن‌نمایی مجازی- به ویژه در غرب- رو به انفجار است.

به عنوان نمونه؛ آمار کسانی که رسماً به عنوان منحرف جنسی در انگلستان و ولز در ارتباط با ارتکاب جرایم اینترنتی و هرزه‌نگاری کودکان اخطار دریافت کرده‌اند یا متهم شده‌اند- طی دو سال- ۳۰۷ درصد افزایش یافته است. (زهروی و احمدزاده، ۱۳۹۴: ۲۴) محققان بر این باورند که تمام هویت‌های انسان- از جمله هویت‌های فردی- اجتماعی هستند؛ زیرا بر اساس نحوه ارتباط با دیگران و تجربه‌های دوران زندگی که در تعامل با دیگران است، شکل می‌گیرند.

بنابراین یکی از عناصری که با گسترش کاربری اینترنتی و فضای مجازی دچار تحول می‌شود، عنصر هویتی و به تبع آن جهان‌بینی و اندیشه است.

در سال‌های اخیر؛ به ویژه پس از معرفی نرم افزارهای کاربری و برنامه‌های واسط میان کاربری که اسباب نشر آسان مطالب، تصاویر و فیلم‌ها را فراهم می‌کنند، وبلاگ‌ها و شبکه‌های مجازی بخش مهمی از دنیای مجازی را تشکیل داده‌اند.

به طور مثال؛ از سال ۱۹۹۹ میلادی که سرویس‌های ارزان و رایگان وبلاگ‌نویسی عرضه شد، تعداد کاربران و وبلاگ‌ها رو به فزونی رفت؛ به طوری که تا اواسط سال ۲۰۰۰ بیش از ۱۰۰۰ وبلاگ ایجاد شد و این رقم تا اواسط سال ۲۰۰۲ به بیش از نیم میلیون و تا اواخر سال ۲۰۱۰ به ۱۵۲ میلیون رسید؛ علی‌رغم این‌که رشد اینترنت در جوامع عربی و حوزه خلیج فارس کمترین رشد را تا پایان سال ۲۰۰۱ داشته است، اما نقش محوری اینترنت در این جوامع نیز شکل گرفته است. (موثقی گیلانی و عطارزاده، ۱۳۹۱: ۱۴۷)

از مهم‌ترین تحولات در وبلاگ‌ها نقش محوری آن در محاوره است؛ به صورتی که تعداد زیادی از مؤلفان، پژوهشگران، روزنامه‌نگاران، نوجوانان، جوانان و حتی سیاستمداران از وبلاگ برای بحث در مورد موضوعات مورد علاقه استفاده می‌کردند که البته امروز شبکه‌های مجازی به این مهم اضافه شده‌اند.

مارک پاستر^۱ - صاحب‌نظر معاصر رسانه - معتقد است پایگاه داده‌ها در اینترنت و رسانه‌های الکترونیکی هویت افراد کاربر را می‌سازند و این هویت‌سازی حتی بدون آگاهی افراد از این امر، شکل می‌گیرد. (به نقل از: حاجیانی و محمدزاده، ۱۳۹۴: ۶۷)

در همین شرایط - در عصر اطلاعات - آنان که اطلاعات را به تصرف و مهار خود در آورده‌اند، در زمره قدرتمندترین افراد خواهند بود؛ برخلاف گذشته، اینک به دست آوردن اطلاعات و داده‌ها در هر زمینه‌ای - از شاخه‌های علمی تا اقتصادی و ورزشی - به کمک وسایل ارتباط جمعی در شبکه‌های مجازی تسهیل شده؛ اما در این زمان اطلاعات به راحتی یافت می‌شود؛ اطلاعاتی موثق و مطمئن که نیازمند کوشش و جهاد است.

1. Mark Poster

فرهنگ و فضای مجازی

رکن مهم اجتماعات بشری، تعاملات اجتماعی است که در قالب فرهنگ و به سبب تأثیر آن بر ارتباط انسان با خدا و خود و جهان طبیعت، دین اسلام تأکید فراوانی بر آن داشته است؛ لذا فرهنگ به عنوان بستر شکل‌گیری باورها و سبک زندگی اهمیت دارد. متخصصان فرهنگی، فرهنگ را از ۶ لایه مجزا و مرتبط با یکدیگر تقسیم‌بندی کرده‌اند که ۳ لایه نخست، هسته فرهنگ و ۳ لایه بعدی پوسته آن را شکل می‌دهند:

- لایه نخست- باورها- به معنای جهان‌بینی و اعتقادات و نوع نگرش به خدا، انسان و جهان است.
- لایه دوم- ارزش‌ها- بایدها و نبایدهاست.
- لایه سوم- هنجارها- الگوهای رفتاری برآمده از ارزش‌هاست.
- لایه چهارم- نمادها- شامل سرودها، پرچم، مشاهیر و شخصیت‌های یک کشور است.
- لایه پنجم- آیین‌ها و آداب و رسوم- رفتارهای اجتماعی را شکل می‌دهد که منجر به جامعه‌پذیری و درونی کردن عادات و علائق اجتماعی می‌شود.
- لایه ششم را فناوری‌ها، مهارت‌ها و نوآوری‌ها شکل می‌دهد که ناظر بر محیط و فضای جدیدی است که فرهنگ عمومی در بستر آن شکل می‌گیرد و مظهر تعامل و تبادل کنش‌های اجتماعی و الگوهای ارتباطی به شمار می‌رود.

به طور کلی، وسایل ارتباط جمعی و رسانه- بیشتر- تلاش دارد به تعمیق و تثبیت باورها و ارزش‌ها در فرآیند تعلیم و تربیت مبادرت ورزد که تلاش رسانه‌ها برای نهادی‌سازی ۳ لایه نخست فرهنگ‌پذیری و اهتمام رسانه، در راستای تحول در ۳ لایه بعدی فرهنگ‌گرایی محسوب می‌شود. (دهشیری، ۱۳۸۸: ۱۷۹)

بر این اساس- رسانه‌ها- ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند.

در دو دهه گذشته، فضای مجازی به عنوان یک ابزار قوی رسانه‌ای ظاهر شده است که با ظهور و گسترش هم‌زمان ارتباطات و در امتداد آن اینترنت، به عنوان شبکه ارتباطی و اطلاعاتی جهانی، فضای جدیدی در عرصه زندگی به وجود آورده است که می‌توان از آن به فضای دوم یاد کرد؛ در حالی که دنیای واقعی با ویژگی‌هایی مانند دارای نظام سیاسی خاص بودن، محبوس بودن و طبیعی بودن از دنیای مجازی متمایز می‌شود و دنیای مجازی با بی‌مکانی، دستیابی آسان به آخرین اطلاعات، تکثر داشتن و هم‌زمانی از دنیای واقعی جدا می‌شود. به طور کلی، مهم‌ترین تغییر دنیای مجازی این است که روابط انسانی با واسطه و از راه دور جایگزین می‌شوند.

رویکردهای مواجهه با فضای مجازی

در مواجهه با ویژگی‌ها و خصایص فضای مجازی، رویکردها و آرایایی طرح شده که برگرفته از نظریه‌های رسانه است که در ادامه به برخی از این رویکردها اشاره می‌شود:

۱. رویکرد برجسته‌سازی

این رویکرد بیان می‌کند رسانه‌های جمعی در ایجاد اولویت‌های فکری و تأیید موضوعات مهم و مورد بحث عامه مخاطبان نقش اساسی ایفا می‌کند. مطابق با پیش‌بینی این نظریه، اگر موضوعی از نظر زمان و مکان در رسانه‌ها برجسته شود، می‌تواند مخاطبان را به این فکر وادارد که آن موضوع، مهم است؛ این منطق، یادآور جمله برنارد کوهن^۱ پژوهشگر علم تاریخ- است که می‌گوید: رسانه‌ها نمی‌توانند به ما بگویند که چگونه فکر کنیم؛ اما می‌توانند بگویند که درباره چه چیزی فکر کنیم.

1. Bernard Cohen

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۴۳

۲. رویکرد استفاده و خشنودی

مخاطب در این رویکرد فعال است؛ از این جهت که به دنبال رضایتمندی است. مطابق با رهیافت این نظریه، فضای مجازی و اینترنت آغازگر دوره‌ای است که در آن رسانه و مخاطب- توامان- تغییر مفهوم داده‌اند تا جایی که از منظر رسانه‌ای، اینترنت چندرسانه‌ای شده و در آن متن نوشتاری، صوتی و تصویری حضور دیالکتیک^۱ پویایی دارد.

در این نظریه، کاربران اینترنت نیازهایی دارند که انتظار دارند با مراجعه به سایت‌های تبلیغاتی و نیازمندی به رفع آن بپردازند؛ لذا وقتی پرسیده می‌شود مردم از رسانه‌ها چه استفاده‌ای می‌برند- خود به خود- به سمت رویکرد استفاده و خشنودی کشیده می‌شود. (فرخ‌نیا و لطفی، ۱۳۹۰: ۹۵)

۳. رویکرد مشاهده‌ای

بندورا^۲- روانشناس اجتماعی- معتقد است ما می‌توانیم رفتارهای جدید را از مشاهده رفتار دیگران بیاموزیم؛ به این صورت فضای مجازی این امکان را به مخاطب می‌دهد که یک متن یا تصویر یا فیلم را- بارها و بارها- به صورت رایگان یا با پرداخت هزینه ناچیز به اشتراک بگذارد که این موضوع، تأثیرپذیری این فضا را مضاعف می‌کند. از طرف دیگر، با توجه به این که ابزارهای مهم مورد استفاده در فضای مجازی عبارت است از اینترنت، بازی‌های رایانه‌ای، تلویزیون، ماهواره و تلفن همراه، نیازی به فعالیت آشکار و نمایان نیست؛ چرا که کافی است کاربری یک هفته از خانه خارج نشود، ولی با هزاران نفر در ارتباط باشد؛ لذا بحث فواید و مضرات این فضا، تمام جوامع را فرا گرفته است.

1. Dialectic

2. Albert Bandura

در نتیجه، تغییرات سریع در فناوری و فضای مجازی و به تبع آن تأثیرات در انسان به عنوان کانون مشترک همه این موارد، همگان را به فکر و تکاپو واداشته است.

نقش دولت‌ها در مدیریت فضای مجازی

به جهت اهمیت راهبردی فضای مجازی، دولت‌ها و بسیاری از شرکت‌های خصوصی به آن توجه ویژه داشته و برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدتی در راستای مدیریت فضای مجازی تدوین نموده‌اند.

به عنوان نمونه؛ کشور آمریکا با سرمایه‌گذاری خود پس از جنگ جهانی دوم در پروژه آرپانت^۱ - سازمان پروژه‌های تحقیقاتی پیشرفته شبکه - و طی چند دهه توانست اینترنت را در سال ۱۹۸۳ میلادی متولد نماید که این شبکه با وجود زیرساخت‌های مخابراتی و ارتباطی - نظیر ماهواره‌های فضایی، شبکه و کابل‌های نوری - تحقق یافت. هم‌چنین، این شبکه و فضا فرصت مناسبی است که برای کنترل‌کننده آن تولید قدرت کند؛ لذا آمریکا کماکان کنترل و نفوذ محسوس و نامحسوس خود را بر این شبکه و فضا اعمال نموده و از مزایای اقتصادی آن در فضای جغرافیایی خود بهره‌مند می‌شود تا جایی که سرورهای ریشه و بنیادین شبکه اینترنت و مدیریت، بخش عمده سرورهای حافظه در این شبکه در آمریکا قرار داشته و یا این‌که مدیریت و کنترل آن در اختیار شرکت‌های اصلی مستقر در آمریکا - نظیر یاهو^۲، گوگل^۳، مایکروسافت^۴، فیس‌بوک^۵، یوتیوب^۶، اچ پی^۷، توئیتر^۸ - قرار دارد.

-
1. Advanced Research Projects Agency Network (ARPANET)
 2. Yahoo
 3. Google
 4. Microsoft
 5. Facebook
 6. YouTube
 7. Hewlett-Packard
 8. Twitter

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۴۵

در مجموع، تمرکز و ذخیره‌سازی اطلاعات بخش‌های مختلف جهان- اعم از خصوصی، عمومی، شرکت‌ها، حکومتها- به افزایش قدرت اطلاعاتی و سپس سلطه اطلاعاتی آمریکا بر دیگران می‌انجامد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱) که این موضوع اهمیت راهبردی فضای مجازی را برای استقلال کشورها بیان می‌کند.

فضای مجازی و مسئله هویت

با توجه به ترسیم نقش دولت‌ها در فضای مجازی، افراد و ملت‌هایی که از تغییرات تکنولوژیکی عقب بمانند، دچار رکود و استعمار می‌شوند؛ هم‌چنان که هویت و باورهای چگونگی ادامه زندگی و نحوه تعامل نیز دچار تغییر می‌شوند و بسته به شدت بحران‌های هویتی افراد، کاهش این خلأها با چالش‌های جدیدی روبه‌رو می‌شود. مسئله هویت در فضای مجازی از موضوعات چالشی است؛ زیرا نظریه یکپارچه‌سازی مردم جهان در پرتو شبکه جهانی ارتباطات تحقق نیافت و در نقطه مقابل، باعث ظهور و بروز هویت‌های ریشه‌ای جهان واقعی- نظیر قومیت، سرزمین ملی، مکان و فضا، دین و مذهب، طبقه اجتماعی، نژاد و زبان- گردید که به سبب امکانات ارزان و در دسترس بودن فضای مجازی، تزاخم اندیشه‌ها و باورها نیز مثل نمودی از فضای واقعی شکل گرفت؛ لذا انقلاب اندیشه‌ای پیامبر اسلام ﷺ و تابعین ایشان تا انقلاب اسلامی ایران- همه- برای ایجاد هویتی واقعی و الهی در مقابل تزاخم اندیشه‌های شرک و کفر شکل گرفت که این هم‌آورد، اکنون نیز در شکل و فضایی دیگر شکل گرفته است.

ضرورت جهاد در فضای مجازی

دشمن از طریق فضای مجازی در همه زمینه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مسیر را برای نفوذ خود هموار ساخته است؛ لذا مبارزه با ساختار محکم

خانواده‌ها و بی‌اساس جلوه دادن آرمان‌ها و ارزش‌هایی چون جهاد و شهادت، نفوذ سیاسی و کتمان حق و حق جلوه دادن باطل، کوچک نشان دادن نقاط مثبت و بزرگ جلوه دادن ضعف‌های اساسی ملت‌ها با استفاده از سیاست دروغ و شایعات و نیز القای شبهات و خدشه‌دار کردن اعتقادات مسلمانان - به ویژه نسل جوان - از جمله اهدافی است که دشمنان، آن‌ها را نشانه گرفته‌اند.

علاوه بر این محتویات، تهدید حریم خصوصی کاربران، افزایش تن‌نمایی و هرزه‌نگاری، تبلیغ خشونت و نژادپرستی، تبلیغ مَدگرایی و ایجاد شکاف‌های اجتماعی و تزلزل ارزش‌های خانواده لزوم توجه و دید میدان رو به رو برای جهاد در مقابل این هجمه‌ها را گوشزد می‌کند.

به همین دلیل مصون ماندن از تهدیدهای بیان شده و روشنگری در فضای مجازی در جهات مقابله با اهداف دشمنان، از جمله مواردی است که ضرورت حرکت جهادی در فضای مجازی - به ویژه در شبکه‌های اجتماعی - را روشن می‌سازد. در این میان، جهاد به عنوان یکی از فروع دین و از جمله ارکان عبادی در فرهنگ اسلامی است که به گونه‌های مختلفی از کوشش در راه خدا - به خصوص جنگ در راه دین - اطلاق شده است. (جانی‌پور و ستوده‌نیا، ۱۳۹۲: ۷۵)

با نگاه به جهاد به عنوان مسیر و بسیج و امری اجتماعی برای هدف رسیدن به رضای الهی و یکپارچه‌سازی معنوی و الهی درون و عمل مؤمنان روشن می‌شود که جهاد شامل تمام شئونات زندگی انسان می‌شود. از سوی دیگر، رهبر معظم انقلاب در تبیین جنگ نرم و عملکرد دشمنان در این جبهه می‌فرمایند:

امروز در دنیا پول خرج می‌کنند و فیلم‌های گران‌قیمت می‌سازند برای این‌که غیر مستقیم فکری را وارد ذهن‌ها کنند یا فکری را از ذهن‌ها بیرون بیاورند. یکی از مهم‌ترین نقاط آماج این کارها، افکار دینی به خصوص افکار اسلامی است. (مقام معظم رهبری، دیدار با علما و روحانیون استان همدان، ۱۳۸۳)

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۴۷

بنابراین، امروزه کمتر انسانی را می‌توان یافت که ساعتی از عمر خود را صرف استفاده از فضای مجازی نکند و رفتار و افکارش تحت تأثیر آن قرار نگیرد؛ لذا در فضایی مملو از افکار مختلف، فرصت و تهدید برای جهاد کبیر الهی که از جهاد پیامبر اکرم ﷺ در مکه شروع شده، فراهم آمده است.

به طور کلی - جهاد - فرهنگ و روحیه حاکم بر تمامی عرصه‌ها و ارکان زندگی بوده و هیچ عرصه‌ای را نمی‌توان بی‌نیاز از روحیه جهادی تصور کرد؛ چون جامعه‌ای که به دنبال تحقق حیات طیبیه اسلامی است و هدف نهایی خود را عینیت بخشیدن به آرمان‌ها و ارزش‌های اسلامی قرار داده است، فرهنگ و راهنمای حرکت نمی‌تواند چیزی جز روحیه و فرهنگ جهادی باشد.

فرهنگ جهادی همان‌گونه که امام علی علیه السلام می‌فرمایند:

«فَرَضَ اللَّهُ... الْجِهَادَ عِزًّا لِلْإِسْلَامِ»؛ خداوند جهاد را برای عزت و سربلندی

اسلام، واجب فرمود. (نهج البلاغه، حکمت ۲۵۲)

اقسام جهاد در فضای مجازی

جهاد به معنای مبارزه است و مبارزه نیز انواع و اقسامی دارد: علمی، مطبوعاتی، سیاسی، اقتصادی و نظامی؛ هم‌چنین مبارزه به انواع مبارزه آشکار و پنهان نیز دسته‌بندی می‌شود. نکته مهم این است که یک نقطه مشترک در همه این مبارزه‌ها وجود دارد و آن این‌که در مقابل یک خصم و یک مانع است؛ چون مبارزه با دوست معنا ندارد، بلکه مبارزه در مقابل یک دشمن باید باشد. (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶)

بر این اساس، مبارزه در جهت خواست پیامبر اکرم ﷺ یعنی تکمیل اخلاق و حفظ کرامت انسانی و حیات طیبیه است.

جهاد در فضای مجازی با هدف حراست از نظام خانواده

خانواده به عنوان عنصر حیاتی جامعه- چه از بعد اقتصادی و چه فرهنگی و تربیتی- دچار هجوم از سوی نظام سلطه و به ویژه صنعت مد و سکس شده است که برای ثروت‌اندوزی بیشتر با فریب و ایجاد نیازهای کاذب، خانواده‌ها را هدف قرار داده‌اند که این تزلزل ارزش‌های خانواده موجب به فکر فرو بردن اندیشه‌وران سراسر جهان شده است. در این میان، کودکان و فرزندان آسیب‌پذیرترین قشر جامعه در برابر این هجوم‌ها هستند.

در ادامه به برخی از پژوهش‌های انجام شده در این ارتباط، اشاره می‌شود:

- سمیعانی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که در فضای فرهنگی خانواده ایرانی، تغییرات فراوانی ایجاد شده که نوعی سبک زندگی با خاستگاه سبک تمدن غربی را ترویج می‌کند که شیوع آن، تمام مؤلفه‌های معرفتی تمدن غرب را حاکم ساخته و موجب بی‌سامانی در فرهنگ و نابهنجاری‌های در کشور می‌شود؛ لذا بی‌قاعدگی و یک‌طرفه بودن هجوم برخی از رسانه‌های جدید، باعث مجموعه‌ای از معضلات و چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حتی اطلاعاتی- امنیتی شده است.
 - شکر بیگی (۱۳۹۱) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که امروزه خانواده‌های ایرانی در سبک فرهنگی خود با شبکه‌های ماهواره‌ای، فضای مجازی و رسانه‌های پیشرفته مواجه هستند که هر کدام- به نوبه خود- بخشی از فرآیند اثرگذاری در خانواده را هدف قرار داده‌اند.
- به عنوان نمونه؛ بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای- به طور تخصصی- تمرکز خود را بر مقوله خانواده قرار داده‌اند و پیام مشترک شبکه‌های ماهواره‌ای عبارت است از ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام‌گسیخته در مقابل ساختار خانواده و عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، عادی جلوه دادن روابط جنسی دختر و پسر و سقط جنین.

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۴۹

در تحقیق دیگری نیز این نتیجه حاصل شد که استفاده از فضای مجازی در ابعاد خانوادگی، تحصیلی، سازگاری اعتقادی و عبادی و روانی دانش آموزان تأثیر منفی دارد و در میان وسایل، تلفن همراه بیشترین و بازی‌های رایانه‌ای کمترین آسیب را بر دانش آموزان داشته است.

جهاد در فضای مجازی با هدف حفظ حریم خصوصی

جولان فضای مجازی، پاسداشت حریم خصوصی را به عنوان مصداق آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ»^۱ (حجرات، ۱۲) مورد تهدید جدی قرار داده است.

آینده‌پژوهان غربی نیز رشد تکنولوژی و فضای مجازی را از خطرات بالقوه از بین بردن حریم خصوصی مردم می‌دانند؛ هم‌چنین افزایش افسردگی‌های ناشی از چشم و هم‌چشمی و کاهش اعتماد به نفس جوانان در شبکه‌های مجازی، ضرورت توجه و جهاد با این مشکل را بیان می‌کند.

به عنوان نمونه؛ در تحقیقی که سجادیان و نادى (۱۳۸۵) انجام داده‌اند، رابطه مثبت میان افسردگی و انزوای اجتماعی با مدت زمان استفاده از اینترنت در کاربران نوجوان و جوان، نشان داده شده است.

بر این اساس، استفاده اجتماعی از اینترنت از جمله مؤثرترین متغیرها بر انزوای اجتماعی است. (ربیعی و محمدزاده یزد، ۱۳۹۲: ۴۳)

۱. ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید؛ چرا که بعضی از گمان‌ها، گناه است و هرگز تجسس نکنید و هیچ‌یک از شما دیگری را غیبت نکند. آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟ همه شما از این امر کراهت دارید، تقوای الهی پیشه کنید که خداوند توبه‌پذیر و مهربان است.

جهاد حقیقی در فضای مجازی

جامعه‌ای که در آن رخوت و سستی وجود داشته باشد و جوانان آن- به عنوان نیروی محرک و قدرتمند جامعه- به جای حضور فعال، افسرده و خمود باشند، چنین جامعه‌ای رو به انحطاط پیش می‌رود و حرف از تغییر و حفظ ارزش‌ها در این جامعه خریدار ندارد؛ لذا بازیچه دست استعمارگران خواهند شد.

در نتیجه، آنچه که ملت‌ها را- هم در تاریخ و هم در دوران خودشان- در میان دیگر ملت‌ها سربلند می‌کند، مجاهدت و تلاش است که این تلاش نیز شکل‌های گوناگونی- علمی، اقتصادی، تعاون اجتماعی- دارد؛ اما در رأس همه این تلاش‌ها، آمادگی برای جانفشانی است که يك ملت را در میان سایر ملت‌ها سرفراز می‌کند. بنابراین:

اگر در میان هر ملتی کسانی وجود نداشته باشند که آماده باشند از جان خود، از راحت خود، در راه رسیدن به آرمان‌ها صرف‌نظر کنند، آن ملت به جایی نخواهد رسید. (مقام معظم رهبری، سخنرانی در یادمان شهدای شرق کارون، ۱۳۹۳)

نتیجه‌گیری

تغییرات سریع تکنولوژی- در عصر حاضر- گاهی موجب درماندگی جوامع از کنترل آن می‌شود؛ به نحوی که علی‌رغم ایجاد رفاه و کاهش سختی‌های زندگی، آرامش که از مهم‌ترین نیازهای انسان است را با اختلال روبه‌رو کرده است و این مطلب، ضرورت توجه به ابعاد مختلف رسانه‌ها و ابزار فناورانه را مضاعف می‌کند. بر این اساس، حضور فعال در فضای مجازی و اطلاع و علم کامل به فرصت‌ها و روش‌های مصون ماندن از تهدیدهای آن، از جمله لوازم تأثیرگذاری در این فضا است.

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۵۱

از طرف دیگر، تهدیدهای فضای مجازی ایجاب می‌کند به مقابله با آنها پرداخت؛ تهدیدهایی از قبیل نفوذ فرهنگی و سیاسی که ضرورت جهاد در این زمینه را- به ویژه در فضای مجازی- دوجندان می‌کند.

هم‌چنین فعالیت‌های شبانه‌روزی به صورت جهادی در زمینه‌های علمی و اقتصادی، از جمله فرصت‌هایی است که این فضا فراهم آورده است؛ چرا که ضمن استفاده از آن، می‌توان در زمینه‌های علمی و اقتصادی به پیشرفت کشور خود کمک نمود.

بنابراین، جهانی کردن مبانی فرهنگ جمهوری اسلامی و نهادینه کردن فرهنگ اسلامی- ایرانی به عنوان بهترین نوع سبک زندگی در مقابل سبک زندگی غربی و مبارزه با نفوذ سیاسی دشمنان با تبیین سیاست‌های آنها و نیز افزایش دید بصیرتی مردم با استفاده از امکانات و فرصت‌های ناب فضای مجازی- از جمله سرعت انتقال اطلاعات و ارتباطات وسیع در سطح جهان- ضرورت جهاد در فضای مجازی روشن می‌شود.

به طور کلی، یکی از مهم‌ترین عوامل پیشرفت هر کشور داشتن زیربنای محکم علمی و برخورداری از سطح دانش و آگاهی بالا است؛ لذا هر اندازه که جوامع از لحاظ سطح علمی در جایگاه بالاتری قرار داشته باشند، مقتدرتر و باثبات‌تر خواهند بود. در قرن اخیر، رقابت علمی میان کشورها شکل گرفته و تمامی آنها در تلاشند که روز به روز با پشت سر گذاشتن قله‌های علمی به اهداف خود دست یابند که ایران نیز در این رقابت علمی حضور دارد و توان و قوای خود را بکار گرفته است.

در چنین وضعیتی، حضور در رده‌های علمی جهان یکی از اولویت‌ها است؛ چرا که می‌توان توجه جهانیان را به کشور جلب کرد و اهداف، افکار، عقاید و آرمان‌ها را شناساند و با جذب افراد و سازماندهی آنها- در تمامی دنیا- نیرو تربیت کرد و زمینه‌ساز حکومت جهانی اسلام شد؛ مضافاً آن‌که می‌توان به عنوان کشوری الگو نیز در جهان مطرح شد.

به طور کلی، تمام فناوری‌هایی که فضای مجازی را به وجود آورده‌اند از اساس علم نشئت می‌گیرند که با داشتن ویژگی‌های جذاب و متمایز، جهانی را پیرو خود کرده‌اند. فضای مجازی یک میدان تمام‌عیار است که تمامی کشورهای عضو این فضا در این میدان حضور دارند و همگان غرق در سیل اطلاعاتی این فضا شده‌اند.

در نبرد، پیروزی با جامعه‌ای است که بر این جهان مجازی غالب شود و آن را تمام و کمال در دست بگیرد؛ به ویژه با داشتن امکاناتی از قبیل آگاهی به اطلاعات افرادی که در شبکه‌های مجازی عضویت دارند، چون تحلیل سلیق و علایق و افکار آن‌ها موجب نفوذ فرهنگی، تغییر ارزش‌ها و باورها و سست کردن بنای فکری و اعتقادی هر کاربر با استفاده از القای اهداف سوء دشمنان می‌شود.

از طرف دیگر، استقلال شامل استقلال اطلاعاتی یک کشور نیز می‌شود؛ چون زمانی که بسیاری از داده‌های اطلاعاتی - امنیتی اینترنت سراسر جهان از جمله کشور ما وارد آمریکا شده و آن‌جا ذخیره می‌شود، می‌تواند طرح و برنامه بریزند؛ لذا در این شرایطی که ایران با آمریکا دچار تضاد سیاسی، اقتصادی و هویتی است، رویکرد استقلالی بسیار مهم است.

در مجموع، آن‌چه برای کشور ما و سایر کشورهای اسلامی، حیاتی است - در قدم اول - تسلط علمی کامل بر فضای مجازی است؛ چرا که مقدمه ساخت حکومت اسلامی در جهان واقعی - در درجه اول - حکومت بر تمامی افکار و اندیشه و فرهنگ و سلیق در فضای مجازی است و این امر جز با شناخت و غلبه کامل بر این فضا، میسر نیست. قدم دوم نیز استفاده کامل از فضای مجازی در زمینه‌های علمی و فکری است.

همان‌گونه که فضای مجازی فرصت بی‌نظیری برای سازندگان خود فراهم آورده است، در مقابل برای کاربران جهانی که عضو آن شده‌اند نیز همان فرصت‌ها را رقم زده است؛ لذا فضای مجازی برای همه در دسترس است و همه جهان عضو این فضا بوده و می‌توانند برای مقاصد خود، نهایت استفاده را از آن ببرند.

ضرورت جهاد در شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی / ۵۳

در فضای مجازی، سیل افکار و عقاید و آرمان‌های گوناگون جاری است و از آن‌جا که یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد آن، ارتباط آسان با دنیا است، این ارتباط تأثیرپذیری و تأثیرگذاری را در بردارد؛ لذا کاربران این جهان مجازی- دائماً- در حال تأثیر و تأثر هستند.

بسیاری از سیاستمداران جوامع با آگاهی کامل به این ویژگی درصدد القای افکار و نفوذ عقیدتی برآمده و با غلبه بر موانع پیش‌روی خود، یک جامعه را به فکر خود کرده و زیربنای فکری آن را منهدم ساخته و بر آن تسلط می‌یابند.

لازمه استفاده از ویژگی‌های فضای مجازی- از قبیل سرعت بالا که با سرعت نور برابری می‌کند، فرامکانی و فرازمانی بودن، سیال بودن اطلاعات و دسترسی دائمی به آن- حرکتی جهادگونه به صورت شبانه‌روزی می‌طلبد.

نتیجه آن‌که میدان افکار مردم و مؤمنان عرصه کارزار تفکرات گوناگون است؛ هم‌چنان که امروز نیز یک میدان جنگ و کارزار واقعی وجود دارد که این کارزار فکری می‌تواند به عنوان یک فرصت قلمداد شود که باید در این میدان وارد شد و آن‌چه را از مهمات تفکر اسلامی و انبیا‌های معارف الهی مورد نیاز است، استخراج نمود.

ویژگی‌های از قبیل سرعت بی‌نظیر انتقال اطلاعات باعث می‌شود کاربر متوجه نشود- دقیقاً- از چه زمانی مورد هجوم اطلاعات دشمن قرار گرفته است؛ هم‌چنین سرعت تأثیرگذاری افکار و عقاید طرف مقابل آن‌قدر بالاست که گاهی فرصتی برای تفکر وجود ندارد. گاهی نیز به علت عدم وجود مرز مکانی، راهبرد مناسبی در اختیار کاربران برای دفاع نیست؛ چرا که شکسته شدن مرزهای اعتقادی قابل مشاهده عینی نیست، در صورتی که در دنیای واقعی به محض عبور دشمن از مرزها و خط قرمزهای حیاتی کشور، حضور دشمن درک می‌شود و آمادگی مقابله با او ایجاد می‌شود.

همان‌گونه که این ویژگی‌ها کاربر را در رسیدن به اهداف کمک می‌کند، از طرفی تقویت‌کننده جبهه عظیم دشمن نیز می‌باشد که در این شرایط باید به گونه‌ای عمل کرد که از ضربات دشمن مصون ماند و این - خود - مجاهدتی عظیم می‌طلبد.

پیامبر اکرم ﷺ هدف از بعثت خود را تکمیل اخلاق در سطح جهان می‌دانست که این مهم - امروز - در شبکه‌های مجازی و اجتماعی این فضا صدق می‌کند.

در شرایطی که حریم خصوصی کاربران توسط دولت‌ها و افراد سودجو نقض می‌گردد، جو اجتماعی برای تن‌نمایی و هرزه‌نگری توسط عکس‌ها و فیلم‌های محرک ساخته شده است، احساس تنهایی و افسردگی ناشی از تحریک خلأهای درونی و ایجاد حسرت و افسوس مضر و کاهش اعتماد به نفس جوانان را رنج می‌دهد و به خشونت و تعصب مردم را سوق داده، نسل جوان و مردم کشور را بی‌هویت و تهی از ارزش‌های ملی خود کرده و ذهن و افکارشان را با آرزوها و اهداف پوچ سرگرم کرده و خانواده‌های ایرانی را دچار ازخودبیگانگی و فروپاشی می‌کنند که در چنین وضعیتی، لزوم یک حرکت جهادی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی یک اصل اساسی است.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. تارنمای مقام معظم رهبری، <http://farsi.khamenei.ir>
۴. جانی‌پور محمد و محمدرضا ستوده‌نیا (۱۳۹۲). جهاد؛ مقوله‌ای فرهنگی، اعتقادی در چارچوب سبک زندگی اسلامی. پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم. دوره ۴. شماره ۱: ۹۲-۷۵.
۵. حاجبانی، ابراهیم و حمیدرضا محمدزاده (۱۳۹۴). بررسی تاثیر فضای مجازی (اینترنت) بر هویت ملی دانشجویان. مطالعات ملی. دوره ۱۶. شماره (۶۱): ۸۴-۶۷.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰). مفهوم‌سازی ژئوپلیتیک اینترنت و فضای مجازی. ژئوپلیتیک. دوره ۷. شماره ۱(۲۱): ۱۳-۱.
۷. دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۸). رسانه و فرهنگ‌سازی. تحقیقات فرهنگی ایران. دوره ۲. شماره ۴(۸): ۲۰۸-۱۷۹.
۸. ربیعی، علی و فرشته محمدزاده یزد (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان. راهبرد اجتماعی- فرهنگی. دوره ۲. شماره ۶: ۶۰-۴۳.
۹. زهروی، رضا و رسول احمدزاده (۱۳۹۴). تن‌نمایی زنان در فضای مجازی با نگاهی به آموزه‌های فقه امامیه و حقوق ایران. مطالعات راهبردی زنان. دوره ۱۸. شماره ۷۰: ۲۳۷-۱۹۹.
۱۰. سجادیان، ایلناز و محمدعلی نادى (۱۳۸۵). ارتباط بین افسردگی و انزوای اجتماعی کاربران اینترنت نوجوان و جوان با مدت زمان روزانه معمول کاربری اینترنت. تحقیقات علوم رفتاری. دوره ۴. شماره ۲-۱: ۳۸-۳۳.

۱۱. سمیعانی، محمد. حاجی، حمیدرضا و محمدجواد خشکه (۱۳۹۴). تبیین فرصت‌ها و چالش‌ها و کارکردهای فضای مجازی در ساحت تربیت سیاسی- اجتماعی. بصیرت و تربیت اسلامی. دوره ۱۲. شماره ۳۵: ۱۴۵-۱۲۳.
۱۲. شکرپیگی، عالیه (۱۳۹۱). رسانه، زنان و مناسبات خانواده. نشست پژوهشی انجمن جامعه‌شناسی ایران.
۱۳. فرخ‌نیا، رحیم و اعظم لطفی (۱۳۹۰). بررسی تأثیر فضای مجازی اینترنت بر مدگرایی. مطالعات فرهنگی و ارتباطات. دوره ۷. شماره ۲۲: ۹۵-۱۱۸.
۱۴. موثقی گیلانی، سید احمد و بهزاد عطارزاده (۱۳۹۱). نقش و تأثیر فضای مجازی بر جنبش‌های اجتماعی (مطالعه موردی: مصر). علوم سیاسی. دوره ۷. شماره ۳(۲۷): ۱۹۱-۱۴۷.

تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی (با تأکید بر جایگاه زمان، خانواده و روابط اجتماعی)

نویسنده: دکتر سید عبدالکریم حسن پور (ایران)^۱

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۱

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۸

چکیده

جامعه انسانی در هر دوره از حیات خود با پدیده‌هایی مواجه بوده که - عمدتاً - در جهت تسهیل زندگی و افزایش قدرتمندی انسان در اختیار آنان قرار داده است. در عصر حاضر، پدیده فضای مجازی و تکنولوژی اینترنت با چنان شتابی به خدمت بشر آمده که زندگی دیگری برای جامعه انسانی رقم زده است؛ این نحوه زندگی از آن جهت مورد توجه اندیشه‌وران اسلامی و دغدغه‌مندان فرهنگ دینی قرار گرفته است که آن را در تعارض با سبک زندگی اسلامی و یا ناهمخوان با شاخص‌های تعیین شده از سوی پیشوایان دینی دیده‌اند. مقاله حاضر تلاش نموده با تکیه بر روایات معصومین علیهم‌السلام نسبت - تعارض و تقابل - فضای مجازی و تکنولوژی اینترنت را در محورهای زمان (ارزش عمر)، خانواده و روابط اجتماعی با سبک زندگی اسلامی در نحوه کاربری آن - نه در اصل فضا - نشان داده و در نهایت راهکارهایی در جهت رفع این تعارض و کاهش آسیب‌های فضای مجازی ارائه دهد.

واژگان کلیدی: سبک زندگی اسلامی، زمان، خانواده، روابط اجتماعی، فضای مجازی

مقدمه

اینترنت با شتابی غیر قابل تصور در مجاری ارتباطی جامعه قرار گرفته و گستره فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری را وسعت چشم‌گیری بخشیده است.

۱. دکترای مطالعات تاریخ تشیع اثنی عشری و دانش‌آموخته سطح ۳ حوزه علمیه قم، عضو علمی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران، sahasanspour@gmail.com

رایانه، اینترنت و به دنبال آن فضای مجازی به گونه‌ای وارد زندگی بشر شده است که نمی‌توان زندگی بدون آن را تصور نمود. به مدد آثاری که این تکنولوژی در تسهیل زندگی و تسریع امور روزمره به وجود آورده و نیز استقبال نسل جوان از این ابزار، نوع دیگری از زیستن که به زندگی دوم^۱ شهرت یافته، برای بشر رقم خورده است که این زندگی روز به روز در حال گسترش بوده و در سطح وسیعی به رقابت با زندگی در فضای واقعی برخاسته است.

پدیده نوظهور و تکنولوژی اینترنت، گستره فرهنگ‌سازی و فرهنگ‌پذیری را بیش از هر زمان دیگری وسعت بخشیده است که - طبعاً - مانند هر ابزار دیگری می‌تواند در جهات مثبت یا منفی مورد استفاده قرار گیرد.

از طرف دیگر، گستردگی ابعاد مختلف فضای مجازی سبب شده است در کنار تمامی کاربردها و ویژگی‌های منحصر به فرد آن از جمله فرصت‌های آموزشی و اقتصادی و به طور کلی تسهیل زندگی و تسریع در امور روزمره که مورد تأیید و حتی مطلوب اندیشه اسلامی است، چالش‌های متعددی نیز در جوامع اسلامی و حتی اروپایی و آمریکایی مشاهده شود که مهم‌ترین آن‌ها می‌تواند تغییر در باورها و شکستن نظام ارزش‌ها باشد.

مروری بر آمار فعالیت‌های آسیب‌شناسانه اینترنت و فضای مجازی و تبیین سبک زندگی اسلامی - در قالب کنفرانس‌های علمی، فعالیت‌های پژوهشی و مقالات پیمایشی - تأییدی بر مدعای مقاله حاضر است؛ (ربیعی و محمدزاده یزد، ۱۳۹۲)^۲ اما وجه تمایز این مقاله با آثار پیش‌گفته را می‌توان در دو نکته دانست:

- از نظر نویسندگان، کلیت تکنولوژی اینترنت مغایرتی با مبانی اندیشه اسلامی و شاخص‌های تعیین شده از طرف ائمه معصومین^{علیهم‌السلام} برای زندگی ندارد.

1. Second Life

۲. نویسندگان در «بررسی پیشینه» تحقیق خود، تعدادی از کارهای انجام شده را با توضیحات کافی آورده‌اند.

- توجه نویسنده بر تعارضات مصداقی و مشخص کاربری اینترنت و فضای مجازی با شاخص‌های سبک زندگی اسلامی - ارزش زمان، جایگاه خانواده و روابط اجتماعی - متمرکز شده است.

مبانی نظری پژوهش

۱. فضای مجازی

فضای مجازی اصطلاحی است که با شیوه زندگی و تفکر مبتنی بر تکنولوژی نوین اطلاعاتی ارتباط نزدیکی دارد.

برای بیان این مفهوم گاهی از واژه سایبر^۱ نیز استفاده می‌شود. به عبارت دیگر مراد از فضای مجازی، فضای کاری و زندگی مبتنی بر رایانه و اینترنت است؛ به نحوی که ارتباط عمده افراد بشر را از طریق کامپیوتر و ارتباط از راه دور، بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی به عهده دارد. (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۳۳)

این فضا می‌تواند با اهداف مختلف تجاری، تفریحی و پژوهشی محل مراجعه افراد قرار گیرد، بدون آن‌که کاربر ناچار باشد محل زندگی خود را ترک نماید. امروزه فضای مجازی از رایانه فراتر رفته و در بستر تلفن و تبلت‌های همراه و نرم افزارهای موبایل پایه - به عنوان ابزار همگانی - در هر زمان و مکانی قابل استفاده شده است. بر این اساس، عدم محدودیت‌های زمان و مکان، عدم وجود و الزام به مرزبندی‌های جغرافیایی و نیز سرعت بالای این تکنولوژی در کنار امکانات گسترده آن در کسب و کار، آموزش، ارتباطات و جذابیت‌های بصری از عوامل اصلی جذب فرایندها و افزایش کاربران فضای مجازی است.

بنابراین، فضای مجازی را - صرفاً - به خاطر برخی تبعات منفی، نمی‌توان مضر

و ناپاک دانست؛ هم‌چنان که صنعت برق، خودرو، سوخت و کبریت نیز از جمله پدیده‌هایی هستند که با همراهی مخاطرات مشهود و بنیان‌سوز- در طول تاریخ حیات بشر- به تدریج وارد زندگی انسانی شده و آن را تسهیل کردند؛ اما به خاطر این تبعات، کانون نقد طعن‌گونه قرار نگرفتند؛ لذا هر آن‌چه پیرامون این پدیده‌ها صورت گرفته در دامنه ایمن‌سازی و کاهش خطرات کاربری آن‌ها بوده است.

تکنولوژی اینترنت و فضای مجازی نیز از این قاعده کلی مستثنی نبوده و اقتضای اولیه آن تسهیل زندگی و تسریع امور جامعه بشری است؛ اما ورود آگاهانه یا ناآگاهانه، استفاده درست یا نادرست، حضور کنترل شده یا کنترل نشده در فضای مجازی است که می‌تواند ملاک تعیین سطح مخاطرات و میزان ناپاکی آن برای جامعه بشری قرار گیرد.

۲. سبک زندگی

مفهوم سبک زندگی از جمله مفاهیمی است که پژوهشگران حوزه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی آن را به کار می‌برند و دامنه بکارگیری آن در ادبیات علوم اجتماعی رواج زیادی یافته است. (حاجیان، ۱۳۸۶: ۷)

در حوزه مطالعات فرهنگی، سبک زندگی به مجموعه رفتارها و الگوهای کنش‌های هر فرد که معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی باشد، اطلاق می‌شود و نشان دهنده کم و کیف نظام باورها و کنش‌های فرد است (همان: ۸)

در نگاه کلی، سبک زندگی منعکس‌کننده گرایش‌ها، تمایلات، رفتارها، عقاید و ارزش‌های یک فرد یا جامعه است و مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، عادت‌ها، نگرش‌ها، سلیقه‌ها، معیارهای اخلاقی و سطح اقتصادی- در کنار یکدیگری طرز زندگی کردن فرد یا گروهی را می‌سازد.

اندیشه‌وران حوزه‌های مختلف، تعابیر و تعاریف متنوعی از سبک زندگی ارائه کرده‌اند؛

از جمله وبر^۱- جامعه‌شناس آلمانی- که سبک زندگی را عبارت از روش‌هایی می‌داند که طبقات و گروه‌های هم‌رتبه از آن، نوعی از زندگی پدید می‌آورند. (کاوایانی، ۱۳۹۱: ۳۴) در این دیدگاه سبک زندگی، روشی از نگاه به زندگی است که تجربیات اجتماعی ویژه خود و روابطش با دیگر گروه‌های اجتماعی، معرف قشر اجتماعی است.

گیدنز^۲- جامعه‌شناس بریتانیایی- نیز معتقد است سبک‌های زندگی، رفتارهای عادی روزمره هستند که در قالب عادات لباس پوشیدن، خوردن، محیط‌های مورد پسند برای تعامل با دیگران، خود را نشان می‌دهد؛ اما این رفتارهای عادی روزمره در پرتو ماهیت متغیر تشخص در معرض تغییر هستند؛ لذا هر یک از تصمیمات ریز و درشتی که یک فرد- روزانه- اتخاذ می‌کند، به چنین امور عادی کمک می‌کند. گزینه‌های اجتماعی نیز عبارتند از تصمیماتی که نه تنها در مورد نحوه رفتار است؛ بلکه راجع به هویت و محیطی است که فرد در آن زندگی می‌کند. (شریفی، ۱۳۹۲: ۲۰)

به طور کلی، سبک زندگی را می‌توان در مقوله‌های مختلفی- هم‌چون اوقات فراغت، تفریح، رفتارهای جنسی، علایق حرفه‌ای و شغلی و پوشش و علایق هنری، ادبی، ورزشی و زبان- مورد بررسی قرار داد.

ردیابی مفهوم و تعاریف سبک زندگی- در آثار علمی- حکایت از وجود ۳ رویکرد کلان جامعه‌شناختی (متأثر از اندیشه‌های زیمل^۳ و وبر)، روان‌شناختی (متأثر از اندیشه‌های آدلر^۴) و دین‌شناسانه (متأثر از منابع دینی) دارد که هر کدام از این رویکردها تعریف خاصی از سبک زندگی ارائه می‌دهند.

-
1. Maximilian Karl Emil Weber
 2. Anthony Giddens
 3. Georg Simmel
 4. Alfred Adler

تعاریف جامعه‌شناختی - بیشتر - توصیفی و متکی بر توجه به نمودهای رفتاری افراد است؛ در این نگاه، سبک زندگی نقشی مثل طبقه یا هویت اجتماعی ایفا می‌کند. تعاریف روان‌شناختی ناظر به ریشه و منشأ رفتارها است که می‌توان آن را معادل شخصیت و منش دانست (ر. ک: فاضلی، ۱۳۸۳: ۸۰-۶۵؛ مهدوی کنی، ۱۳۸۷: ۱۸۱-۵۱) رویکرد دین‌شناسانه نیز سبک زندگی را این‌گونه تعریف می‌نماید:

مجموعه‌ای از رفتارهای سازمان‌یافته که متأثر از باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های پذیرفته شده است که متناسب با امیال و خواسته‌های فردی و وضعیت محیطی، وجهه غالب رفتاری یک فرد یا گروهی از افراد شده‌اند.

دقت در تعریف اخیر، بیان‌گر این نکته است که نوع نگاه انسان به جهان، خدا، انسان و حیات پس از مرگ و نوع ارزش‌های پذیرفته شده او تأثیری مستقیم بر انتخاب‌ها و گزینش‌های وی دارند.

در سبک زندگی دینی حتی تغذیه افراد نیز از باورهای او متأثر است. به عنوان مثال؛ سبک تغذیه فرد مسلمانی که در نظام ارزشی خود قائل به حرام و حلال است با کسی که مرزی میان تغذیه حلال و حرام قائل نیست، متفاوت خواهد بود؛ لذا سبک زندگی بیان‌گر بخش‌های نامرئی هویت انسانی - باورها و ارزش‌ها - است که آن‌ها را در قالب رفتار و انتخاب، برای دیگران مرئی می‌سازد. (شریفی، ۱۳۹۲: ۳۰)

به همین مناسبت، برای سبک زندگی دایره گسترده‌ای قابل تصور است که از آرایش و آراستگی ظاهر، رنگ لباس و چیدمان اثاثیه منزل تا ادبیات گفتگو و انجام اعمال عبادی را در بر می‌گیرد.

۳. سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی اسلامی ترکیب مشخصی است که با همین ترکیب، معنا می‌یابد. وقتی این عبارت استعمال می‌شود، معنای جامعه‌شناسانه و روان‌شناسانه سبک زندگی

تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی... / ۶۳

مورد نظر نیست؛ چرا که نگاه‌های جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و سیاسی و... رویکردهایی - صرفاً - علمی هستند.

به عبارت دیگر وصف اسلامی، عاملی را در موصوف خود- سبک زندگی- لحاظ می‌کند که در صورت عدم آن وصف، موصوف تفاوت معنایی پیدا خواهد کرد؛ بدین معنا که در زندگی اسلامی، سبکی متفاوت از زندگی غیر اسلامی حاکم و ناظر است. سبک زندگی اسلامی یعنی رفتارهای انسانی که متأثر از فرهنگ- باورها و ارزش‌ها- اسلامی است. به تعبیر دیگر، در سبک زندگی اسلامی بحث از ارایه یک الگوی تجویزی و مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهای برخاسته از اصول و منابع اسلامی است که از همین جا تفاوت رویکردهای جامعه‌شناختی و روان‌شناختی با رویکرد دینی به مقوله سبک زندگی روشن می‌شود؛ چه این که در سبک زندگی دینی سخن از دستیابی به الگویی توصیه‌ای و دستوری است نه این که توصیف چگونگی زندگی عده مشخصی از افراد، مدنظر باشد.

تعارضات کاربری فضای مجازی با شاخص‌های سبک زندگی اسلامی

۱. ارزش زمان (عُمر)

در آموزه‌های اسلامی از زمان به عنوان سرمایه‌ای با اهمیت و مقدس یاد شده است؛ به طوری که در قرآن کریم به آن قسم خورده شده است.^۱

زمان، نعمت و سرمایه‌ای است که از ناحیه خداوند متعال به نوع بشر ارزانی شده است و به فرموده پیامبر اکرم ﷺ انسان در اولین قدم پس از مرگ، نسبت به آن مورد مؤاخذة قرار خواهد گرفت.^۲

۱. ر. ک: عصر، ۱.

۲. ر. ک: صدوق، ۱۳۷۶: ۳۹.

به طور کلی، بنی آدم چه به دنبال منافع کوتاه مدت و کم ارزش دنیوی باشد یا منافع ماندگار و ارزشمند اخروی را دنبال کند، چاره‌ای جز بهره‌مندی از نعمت زمان ندارد؛ لذا زمان‌شناسی و حداکثر بهره‌مندی از آن، توصیه‌ای است که در سبک زندگی اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است.

امام رضا علیه السلام با متوجه کردن انسان به تدبیر و حسن برنامه‌ریزی در زندگی می‌فرماید:

«لَا يَسْتَكْمِلُ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى تَكُونَ فِيهِ خِصَالٌ ثَلَاثٌ اتَّفَقَهُ فِي الدِّينِ وَحُسْنُ التَّقْدِيرِ فِي الْمَعِيشَةِ وَالصَّبْرُ عَلَى الرِّزَايَا»؛ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۲۳، ج ۱: ۴۴۶) هیچ بنده‌ای حقیقت ایمانش را کامل نمی‌کند، مگر این‌که در او سه خصلت باشد: دین‌شناسی، تدبیر نیکو در زندگی و شکیبایی در مصیبت‌ها و بلاها.

در سیره عملی حضرت و سایر پیشوایان دینی علیهم السلام با مدیریت صحیح زمان، لحظات بی‌ثمر و باطل جایگاهی ندارد؛ هم‌چنان که حضرت در جهت مدیریت زمان چنین فرموده‌اند:

«إِجْتَهِدُوا أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَرْبَعَ سَاعَاتٍ: سَاعَةً مِنْهُ لِمُنَاجَاةِ اللَّهِ وَسَاعَةً لِأَمْرِ الْمَعَاشِ وَسَاعَةً لِمُعَاشَرَةِ الْإِخْوَانِ وَالثَّقَاتِ وَالَّذِينَ يُعْرِفُونَ عُيُوبَكُمْ وَيَخْلِصُونَ لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَسَاعَةً تَحْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِكُمْ وَبِهَذِهِ السَّاعَةِ تَقْدِرُونَ عَلَى الثَّلَاثِ سَاعَاتٍ»؛ (فقه الرضا، ۱۴۰۶: ۳۳۷) بکوشید زمانتان را به چهار بخش تقسیم کنید: زمانی برای مناجات با خدا، زمانی برای تأمین معاش، زمانی برای معاشرت با برادران و معتمدانی که عیب‌هایتان را به شما می‌شناسانند و در دل شما را دوست دارند و ساعتی برای کسب لذت‌های حلال و با این بخش [چهارم] توانایی انجام دادن سه بخش دیگر را به دست می‌آورید.

در نگاه مؤمنانه و توصیه اولیای دین علیهم السلام به فراوانی تأکید بر قدر دانستن فرصت و ضرورت بهره‌مندی از آن شده^۱؛ هم‌چنان که بر اجتناب از تباه کردن وقت و پرداختن به امور بیهوده و گزاف، تأکید شده است.^۲

بنابراین، بر اساس آموزه‌های دینی و قالب سبک زندگی اسلامی هر کار باید در زمان خاص و مربوط به خودش انجام پذیرد؛ زیرا انجام با تأخیر و تسویف، فرصت‌ها و لحظات از دست می‌روند.^۳

علاوه بر این، هر فرد به ازای تمامی لحظات عمرش در محضر خداوند نیز مورد مؤاخذه و بازخواست قرار خواهد گرفت. بر اساس چنین باوری در سبک زندگی اسلامی، آحاد افراد جامعه باید تمام سال‌ها، ماه‌ها، روزها، ساعات و لحظات عمر خود را به گونه‌ای مدیریت نمایند که بیشترین بهره‌وری و کمترین هدرروی زمان را داشته باشد؛ چرا که هدر رفتن هر لحظه از زمان، موجب خسران و معصیت خواهد بود. از مجموع این توصیه‌ها چنین به دست می‌آید که لحظات زمان - عمر - نه قابل کنترل و متوقف‌سازی هستند و نه قابل واگذاری به غیر و قرض دادن به دیگران و نه قابل ذخیره‌سازی؛ بلکه با مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح قابلیت بهره‌برداری دارد.

از طرف دیگر، ارزش زمان در فضای مجازی نیز قابل تأمل است. بر اساس تحقیقات صورت گرفته در آمریکا انتظار می‌رود تا ۱۴ سال آینده متوسط عمر مفید افراد در شبکه‌های اجتماعی سپری شود. واتساپ، وایبر، تلگرام، تانگو، وی‌چت، لاین، فیس‌بوک، توئیتر، گوگل پلاس، یوتیوب و اینستاگرام - امروزه - مشهورترین شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی هستند که میلیون‌ها کاربر را در دنیا به خود جذب کرده‌اند.

۱. ر. ک: نهج البلاغه، حکمت ۲۱؛ تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۶۴۴۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۸: ۱۱۲.

۲. ر. ک: تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج ۵۶۹۷.

۳. ر. ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴: ۱۶۷؛ همان، ج ۷۵: ۲۶۸.

آمار کارشناسان فضای مجازی، چنین گزارش می‌دهد که هر ایرانی به طور میانگین روزانه بین ۵ تا ۹ ساعت وقت خود را صرف فضای مجازی می‌کند. بر اساس همین گزارش، ۶۰ درصد استفاده تلگرام در ایران - جمعیت ۴۰ میلیون نفر - صرف سرگرمی بوده و تنها ۵ درصد، صرف مسائل معرفتی می‌شود.^۱ معنای ۶۰ درصد این است که هر ایرانی مسلمان ملزم به رعایت ارزش لحظات عمر، بخش زیادی - حدود ۱۸ روز در ماه - از وقت خود را صرف سرگرمی‌های بی‌فایده و نامطلوب می‌نماید که اگر آن را بر تأکیدات پیش‌گفته و این کلام امیرالمؤمنین علی علیه السلام عرضه نمود: «إِنَّ أَوْقَاتَكَ أَجْزَاءَ عُمْرِكَ فَلَا تُنْفِدْ لَكَ وَقْتًا فِي غَيْرِ مَا يُنْجِيكَ» (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ج: ۱، ۲۴۳) همانا وقت‌های تو پاره‌های عمر توست، پس نباید وقت را تمام کنی مگر در چیزی که نجات تو در آن باشد. تعارض سبک زندگی اسلامی و این نحوه کاربری از فضای مجازی، روشن و غیر قابل انکار خواهد بود.

۲. بنیان خانواده

در تعالیم اسلامی پایه و اساس روابط سالم اجتماعی و یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی خانواده معرفی شده است. بر همین اساس در سبک زندگی اسلامی بر مؤلفه‌هایی مانند ازدواج به هنگام، منع از جدایی و طلاق، رعایت حقوق و احترام متقابل میان اعضای خانواده تأکید فراوان شده است.

۱. شبکه خبر، سهم فضای مجازی در زندگی واقعی جوان ایرانی:

<http://www.irinn.ir/news/168035/%D8%B3%D9%87%D9%85-%D9%81%D8%B6%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D8%AC%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D9%88%D8%A7%D9%82%D8%B9%DB%8C-%D8%AC%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C>

قرآن کریم پس از فرمان به پرستش خداوند و نهی از شرک ورزیدن، بنیان خانواده را کانون توجه قرار داده و به احسان و نیکی کردن به پدر و مادر فرمان می‌دهد.^۱ خداوند متعال در آیه‌ای دیگر شکر والدین را در کنار شکر خداوند قرار داده و با یک فعل، سپاسگذاری نسبت به خداوند و والدین را دستور می‌دهد.^۲ امام رضا علیه السلام هم چون اجداد طاهرینش و دیگر پیشوایان دینی علیهم السلام همواره به حفظ حرمت والدین سفارش می‌فرمود:

خداوند، عقوق والدین و نافرمانی از آنان را حرام کرده است؛ زیرا این کار باعث سلب توفیق الهی در اطاعت از دستورات او می‌شود. (صدوق، ۱۳۵۸، ج ۲: ۴۷۹)

دقت در آیات و روایات - که برخی از آن‌ها بیان شد - نشان می‌دهد که خانواده در اسلام به عنوان کانون پدید آورنده آرامش و مهربانی از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و در این میان، والدین جایگاه ویژه‌ای دارند.

هم‌چنین بررسی اصل ازدواج در آیات و روایات، انسان را به اصولی هم‌چون آرامش‌بخشی ازدواج بر اساس مودت و رحمت، حراست از کرامت انسانی و مصونیت از گناه رهنمون می‌سازد؛ لذا بایسته است با حفظ حریم خانواده و تشویق به ازدواج و پرهیز از بی‌بندوباری و تسهیل ازدواج از تزلزل بنیاد اصیل خانواده و فروپاشی نظام ارزشی جامعه جلوگیری شود و زمینه رشد و تعالی جامعه انسانی فراهم آید.

خانواده در فضای مجازی نیز با ظهور تکنولوژی‌های نوین ارتباطی به همراه تحولاتی که در فضای مجازی به وجود آمده، به کاهش جایگاه ارزشی رسیده؛ لذا کانون خانواده را متزلزل و ناپایدار ساخته است. (جوادی و زنجانی‌زاده اعزازی، ۱۳۸۴)

۱. ر. ک: نساء، ۳۶؛ انعام، ۱۵۱؛ اسراء، ۲۳.

۲. ر. ک: لقمان، ۱۴.

یافته‌های پژوهشی در این باره نشان می‌دهد فرزندان که از اینترنت و فضای مجازی استفاده می‌کنند، با والدین خود مشکل دارند و این مسئله بر کیفیت ارتباط آن‌ها اثرگذار است. (گوستاوش^۱، ۲۰۰۲)

گسترش فضای مجازی در حوزه رابطه فرزندان و والدین نیز تغییراتی بوجود آورده است که از جمله آن به کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزند، از بین رفتن حریم بین فرزندان و والدین و ایستادن در برابر یکی از والدین یا هر دو را می‌توان نام برد. در بحث ازدواج‌ها نیز مسائلی چون ناپایداری ازدواج‌ها و تغییر الگوی همسرگزینی را می‌توان اشاره کرد.

امروزه با ورود وسایل و تکنولوژی‌های جدید به عرصه خانواده‌ها اعضای خانواده ساعت‌ها در کنار یکدیگر می‌نشینند، بدون آن‌که حرفی برای گفتن داشته باشند. بر اساس گزارش‌های مرتبط با موضوع، میزان گفتگو در میان اعضای خانواده - در ایران - حدود ۳۰ دقیقه است (رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹) در حالی که خانواده مطلوب سبک زندگی اسلامی، آن نوع خانواده‌هایی هستند که والدین و فرزندان در کنار هم نشسته و درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری با هم گفتگو کرده و نظرات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند.

گزارش‌های پرشماری از این دست در مناسبات و منابع مختلف ارایه می‌شود که محتوای غالب آن‌ها بیانگر تعارض این‌گونه ارتباط خانوادگی با شاخص‌های خانواده مطلوب در سبک زندگی اسلامی است.

۳. زندگی اجتماعی

با مروری اجمالی و حتی غیر دقیق بر قرآن و روایات معصومین^{علیهم‌السلام} می‌توان به این نکته دست یافت که دین اسلام دین زندگی اجتماعی است و قوانین زندگی - خرید و فروش،

تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی... / ۶۹

ازدواج، خانواده، جنگ و صلح، رابطه اخلاقی با یکدیگر، عبادات، امور سیاسی، اداره حکومت، ارث، وصیت، دیات و قصاص - که در قرآن کریم آمده است، همه موضوعاتی اجتماعی هستند.

بکارگیری واژه‌هایی مانند قوم، ناس، امت، قریه و اناس - هر کدام - گویای این مطلب است که اصل در زندگی انسان، زندگی اجتماعی است.

به طور کلی، دین اسلام به رغم آن‌که آحاد افراد را در مقابل اعمال فردی خود پاسخگو و مسئول می‌داند؛^۱ در عین حال آن‌ها را از انزوا و رهبانیت و زندگی فردی منع و به زندگی اجتماعی امر کرده است، لذا بارها به صله ارحام و معاشرت با نزدیکان تأکید کرده است.

زندگی اجتماعی در فضای مجازی نیز همزمان با رشد فزاینده دسترسی افراد جامعه به اینترنت و فضای مجازی، به پدیده اعتیاد اینترنتی رسیده است. (محسنی تبریزی و همکاران، ۱۳۸۹)

اعتیاد اینترنتی انسان‌ها را به به افرادی رها شده تبدیل کرده و بر روابط اجتماعی آن‌ها تأثیر گذاشته است؛ این گروه از افراد با تأخیر به محل کار رفته و مبتلا به کم‌کاری می‌شوند. هم‌چنین تبعات حضور بیش از حد در فضای مجازی و اینترنت به روحیه فردگرایی مفرط، عزلت‌طلبی، اجتماع‌گریزی، بی‌میلی به مشارکت اجتماعی،

کاهش تعاملات و ارتباطات و انزوای طلبی منجر می‌شود (Seth, 2003: 1) این گروه به رغم این‌که در فضای مجازی روابط رو به افزایشی دارند؛ اما دامنه روابط آنان در جهان واقعی - به شدت - کاسته می‌شود. (Samson, 2005: 2)

از طرف دیگر، امروزه- به خصوص نسل جوان- چنان جذب ظاهر فریبی‌های فضای مجازی شده‌اند که نه تنها گذر لحظات زمان را از یاد برده‌اند؛ بلکه اجتماعی بودن و در اجتماع بودن خود را نیز فراموش کرده‌اند.

بر همین اساس، افراد برخلاف گذشته به جای تلاش برای برقراری ارتباط و پایبندی به ارتباطات خانوادگی و اجتماعی، جذب گشت و گذار در گروه‌ها و سایت‌های مختلف شده‌اند که در نتیجه، به نظر می‌رسد پیامک و ایمیل و چت جایگزین این آداب و سنن مطلوب و مورد سفارش در سبک زندگی اسلامی شده است.

۴. رعایت تقوا

خیمه سبک زندگی اسلامی بر ستون تقوا استوار است. خداوند متعال در آیات متعددی از قرآن کریم بندگان مؤمن خود را به رعایت تقوا امر نموده و از متقین به نیکی و تمجید یاد نموده است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، امیرالمؤمنین علی علیه السلام و سایر معصومین علیهم السلام - به فراوانی- مخاطبان خود را به رعایت تقوای الهی امر کرده‌اند. از این همه توصیه مکرر در متون و منابع دینی به دست می‌آید که تقوا خصوصیت لازم همه افراد در همه جا و هر زمان است؛ اما در هر برهه‌ای از زمان و به تناسب مصداق، معانی مختلفی می‌کند. به عبارت دیگر، کلیت تقوا همیشه یک مفهوم دارد؛ اما از لحاظ جزئیات، مواردی که انسان باید در آن‌ها رعایت تقوا را بکند- به حسب موارد- دهها معنا پیدا می‌کند.

تقوای چشم^۱، تقوای زبان^۲، تقوای گوش و تقوای دست- هر کدام- یکی از مصداق جزئی تقوا هستند در سبک زندگی اسلامی برای هر عضو و فعالیتی از انسان توصیه مخصوص به خود را دارند.

۱. ر. ک: مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۱: ۳۸.

۲. ر. ک: نحل، ۱۰۵؛ توبه، ۱۱۹؛ حجرات، ۱۹؛ نور، ۱۷؛ مؤمنون، ۳؛ جاثیه، ۷.

رعایت تقوا در فضای مجازی نیز بر مبنای گزارش‌های مورد اشاره، تعریف چندانی ندارد؛ چرا که بسیاری از کاربران فضای مجازی در نقطه مقابل سبک زندگی اسلامی قرار گرفته و مشمول آیه شریفه زیر هستند:

«إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»؛ (نور، ۱۹) آنان که دوست می‌دارند در میان اهل ایمان کار منکری اشاعه و شهرت یابد، آن‌ها را در دنیا و آخرت عذابی دردناک خواهد بود.

رجوع به فلسفه بسیاری از این منهیات و احکام تحریمی به نامطلوب بودن آشکارسازی امور نهانی افراد و جریحه دار شدن حرمت جامعه در نظر اسلام منتهی می‌گردد. بنابراین، ترویج بی بندوباری در قالب نمایش تصاویر و کلیپ‌های مستهجن و مبتذل، عادی سازی رابطه با نامحرم در چت‌های صوتی - تصویری، نقض حریم افراد و دسترسی به اطلاعات و تصاویر خصوصی و انتشار آن‌ها، اشاعه فحشا و دامن زدن به شایعات واهی و ثابت نشده، مصادیق روشنی از ناهمخوانی کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی است.

راهکارهای پیشنهادی

ادعای شکل‌گیری فضای مجازی پاک و عاری از مخاطرات فرهنگی، امری محال و شبیه به ادعای بی‌خطر سازی صنعت برق است؛ اما ایمن‌سازی و کاهش مخاطرات آن امری معقول و ممکن است که از طرق برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت - در دو سطح حاکمیتی و اجتماعی - قابل دستیابی است که در ادامه به برخی پیشنهاد های این حوزه اشاره می‌شود:

۱. مدیریت VPN

اولین گام در کنترل اثرات مخرب فضای مجازی، فیلتر سازی است. بر اساس قانون و شرایط فعلی کشور، برخی شبکه‌های اجتماعی - مثل فیس‌بوک و توییتر - فیلتر هستند؛

اما بخش عمده‌ای از جمعیت کشور نه تنها به آن دسترسی دارند، بلکه حضور فعال نیز دارند.

روی دیگر قضیه و خطر جدی مسئله این است که جوانان و نوجوانان و حتی کودکان بدون هزینه یا با حداقل هزینه در تیررس موضوعات نامناسب اخلاقی، سیاسی و اعتقادی قرار می‌گیرند.

بنابراین، لازم است نهادی وجود داشته باشد تا ارایه این ابزار را که در جای خود ضروری است، مدیریت و بر نحوه استفاده آن نظارت نماید.

۲. احراز و ثبت هویت کاربران

در دنیای مجازی به دلیل عدم مواجهه مستقیم، افراد بر این باور هستند که هویت اصلی آن‌ها روشن و قابل شناسایی نیست. این فضا، به دلیل تصورات و رؤیاهای خودساخته کاربران با دنیای واقعی فاصله زیادی دارد که این تفاوت- به تدریج و به مرور زمان- ذهنیت خودساخته فرد را ملکه وجودی او ساخته و فرد را گرفتار دوگانگی فرهنگی و شاید بی‌هویتی و در نهایت به سلب خلاقیت و محدودیت توانایی واقعی از فرد می‌انجامد که دامنه آن به خانواده و جامعه نیز کشیده خواهد شد. از طرف دیگر، در دنیای واقعی هر کس مسئول رفتار و گفتار خود است؛ اما در فضای با اتکای به ناشناختگی، این احساس مسئولیت کم‌رنگ شده و افراد به راحتی مرتکب فریبکاری، سوء استفاده‌های مالی، جنسی، اشاعه منکرات، شکستن خطوط قرمز اخلاق اسلامی از قبیل اتهام و شایعه‌پراکنی می‌شوند.

بنابراین، لازم است ترتیبی اتخاذ شود تا فعالیت در فضای مجازی هم‌چون دیگر فعالیت‌های اجتماعی- مثل رانندگی- پس از احراز و ثبت هویت صاحب سیم‌کارت یا شماره سریال گوشی همراه و بر اساس قوانین مشخص و مجوز رسمی صورت پذیرد.

۳. توسعه دانش و بومی‌سازی بسترهای فنی

امروز جوانان و اعضای خانواده‌ها به نام استفاده از تکنولوژی و دریافت خدمت از

شبکه‌های اجتماعی ضمن آن‌که - ناخواسته - با خیل عظیمی از مفاسد اخلاقی، تبلیغات و شبهات اعتقادی مواجه می‌شوند، اطلاعات و اسرار خود را در اختیار سرورهای جاسوسی نظام سلطه قرار می‌دهند که در جهت دفع این مفسده و نیز امکان بهتر کنترل محتوا و دقت و سرعت بیشتر در ردیابی جرایم احتمالی، ضروری است متولیان امر، مدیران علمی و مسئولین بخش‌های فنی و ارتباطات کشور، اهتمام خود را در جهت دستیابی به دانش فنی و ایجاد شبکه اطلاعات بومی معطوف نمایند. با این کار علاوه بر تولیدات فرهنگی سالم و کم آسیب، ذهن و فکر خلاق و ایده‌پرداز جوانان به سمت ایده‌های سالم برای استحکام نظام اجتماعی بومی فعال می‌شود و به طور طبیعی اثرات مخرب تولیدات فرهنگی و تهاجمات آن از کاربران فضای مجازی دفع خواهد شد.

۴. ارتقا و عمومی‌سازی سواد رسانه‌ای در کشور

جهان امروز جهان اطلاعات است؛ افراد جامعه بشری بیش از همه دوران‌ها ساعات فراوانی از عمر خود را صرف استفاده از رسانه‌ها و در معرض اطلاعاتی قرار می‌دهند که بخش زیادی از آن نه تنها مفید نیست؛ بلکه تبعات نامطلوبی به دنبال خواهد داشت. در چنین شرایطی؛ افزایش و عمومی کردن سواد رسانه‌ای مدنظر است؛ چرا که سواد رسانه‌ای ضمن آموزش منطقی و مستند مخاطرات، به مخاطبان رسانه می‌آموزد که از حالت انفعالی و مصرف صرف خارج شده و به معادله متقابل و فعالانه‌ای وارد شوند که در نهایت به نفع خود آنان باشد.

به عبارت دیگر، افراد با سطح دانش و سواد رسانه‌ای بالاتر می‌توانند تأثیرپذیری خود را کنترل کرده و از زاویه خردمندانه‌تری به مطالب متنوع و متلونی که در شبکه‌های مجازی رد و بدل می‌شود، نگاه کرده و با قدرت تحلیل بیشتری با اطلاعات پیرامونی مواجه شوند.

تشکیل شورای عالی فضای مجازی را می‌توان اقدامی در همین راستا دانست؛ اما این شورا، یک جایگاه سیاستگذاری نوپایی است که هنوز ضمانت اجرایی مشخصی برای آن در قانون وجود ندارد؛ لذا لازم است برای عمومی سازی و ارتقای سواد رسانه‌ای- در یک هم‌افزایی بین بخشی- نهادها و مراکز مختلفی از جمله آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای عالی فضای مجازی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و سایر مراکز مرتبط، دست به اقدامات همسویی بزنند تا سواد رسانه‌ای جایگاه خود را پیدا کند.

بررسی تجربه کشورهای مثل کانادا و ژاپن نیز در حوزه سواد رسانه‌ای، می‌تواند محمل مناسبی برای عمومی کردن سواد رسانه‌ای باشد؛ البته از تأثیر اقدامات کوتاه‌مدت زیر نیز نمی‌توان چشم پوشی کرد:

- برگزاری جلسات و کارگاه‌های آموزشی از سوی مراکز فرهنگی شهرستان‌ها؛
- برگزاری جلسات و کارگاه‌های آموزشی در مدارس جهت افزایش آگاهی دانش آموزان از مزایا، معایب و مخاطرات فضای مجازی؛
- پخش برنامه‌های آموزشی در برنامه‌ها و تبلیغات صدا و سیما؛
- تولید و پخش فیلم‌هایی با موضوع آسیب‌های فضای مجازی؛
- طراحی بازی‌های رایانه‌ای با موضوع آسیب‌های فضای مجازی و راه‌های مقابله با آن‌ها.

۵. والدین؛ به عنوان اولین سوادآموز و معلم سواد رسانه‌ای

پدر و مادرها کسانی هستند که- دائماً- مورد تقلید و الگوگیری فرزندان قرار می‌گیرند؛ به همین مناسبت لازم است از این نقش و تأثیرگذاری ناخواسته خود غافل نمانده و با توجه و تحفظ بر جایگاه ویژه خود، مسئولیت آگاه‌سازی فرزندان و راهنمایی آنان در نحوه استفاده از رسانه- به معنای اعم- را بر عهده گیرند.

امروزه بر اهل فن روشن است که مهم‌ترین هدف برنامه‌های رسانه‌ای که در آن سوی مرزها تهیه و پخش می‌شود، عبارت از تهی کردن ذهن کودکان و جوانان مسلمان از اعتقاد و نابودی نهاد خانواده است؛ لذا اولین ضرورت برای انجام رسالت آگاه‌سازی و راهنمایی فرزندان توسط والدین این است که خود را به سواد و دانش لازم مجهز نمایند تا هم خود گرفتار افراط و تفریط‌های جاهلانه نشوند و هم نقش مؤثرتری در کنترل غیر مستقیم مخاطرات برای فرزندان رسانه داشته باشند.

بنابراین، فعال‌سازی و برنامه‌های مستمر انجمن اولیاء و مربیان در زمینه آگاهی‌بخشی مزایا، معایب، مخاطرات و نحوه مدیریت حضور فرزندان در فضای مجازی نقش غیر قابل انکاری در این مسئله دارد.

۶. ارتقای سواد مذهبی و اعتقادی

گروه‌های دارای افکار و اعتقادات اومانیستی، سکولار و لیبرال همواره سعی بر این دارند که باورها و چارچوب فکری که بر اساس آن به وجود آمده‌اند را رشد داده و بر اساس اهداف و برای اثبات خود، ادله و شواهد متقن ارائه دهند؛ حتی افراد با باورهای دینی و اسلامی نیز سعی می‌کنند فعالیت‌های خود را در شبکه‌ها و رسانه‌های گروهی به گونه‌ای مدیریت کنند که باورهای اسلامی و مذهبی که به آن‌ها پای‌بند هستند را روز به روز قوی‌تر کنند.

در چنین وضعیتی، روشن است که در مقابل آنان افرادی هستند که ممکن است با عقاید اسلامی مذهبی مخالفت کنند؛ پس لازم است در کنار سواد رسانه‌ای، افزایش سواد دینی و اعتقادی برای افراد جامعه دینی صورت پذیرد تا بر اساس آموزه‌های دینی خود، اینترنت و فضای مجازی را امکانی از امکانات زندگی بدانند نه قید اسارت و عامل انزوای اجتماعی.

بنابراین افراد با سطح بالاتر از سواد دینی، ضمن آن‌که در مواجهه با شبهات و

القائات مخالفین حاضر در فضای مجازی گرفتار تزلزل اعتقادی نخواهند شد، می توانند نقش مؤثری در جلوگیری از آسیب دیدن دیگران نیز ایفا نمایند.

نتیجه گیری

از مجموع مطالب طرح شده در این پژوهش، چنین نتیجه گیری می شود که استفاده از فضای مجازی و تکنولوژی فراگیر اینترنت، به عنوان یک پیشرفت علمی و ابزاری تسهیل ساز در زندگی انسانی، امری مطلوب و ضرورتی انکارناپذیر است. این پدیده نوظهور هم چون دیگر پدیده های تکنولوژیک در کنار محاسن و خدمات فراوانی که به جامعه بشریت ارزانی داشته است، مخاطرات فرهنگی و تبعات نامطلوب اعتقادی به ویژه برای جامعه اسلامی به همراه دارد که با برنامه ریزی دقیق و مواجهه درست می توان از مخاطرات آن در امان ماند که در این پژوهش تلاش شد به راهکارهایی هم سنخ برای مدیریت فضای مجازی اشاره شود.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. ابن شعبه حرانی، حسن به علی (۱۴۲۳). تحف العقول عن آل الرسول. بیروت: مؤسسة الأعلمی.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰). غرر الحکم ودرر الکلم. قم: دار الحدیث.
۵. حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۶). سبک زندگی و مطالعات راهبردی. تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
۶. ذکایی محمد سعید و فاخره خطیبی (۱۳۸۵). رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن: پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی. علوم اجتماعی. شماره ۳۳: ۱۱۱-۱۵۳.

تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی... / ۷۷

۷. ربیعی، علی و فرشته محمدزاده یزد (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان. راهبرد اجتماعی - فرهنگی. دوره ۲. شماره ۶: ۶۰-۴۳.

۸. رحیمی، محمد (۱۳۹۰). عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی (مطالعه موردی: شهر خلخال). پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران مرکز.

۹. جوادی، علی محمد و هما زنجانی‌زاده اعزازی (۱۳۸۴). بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۳-۸۲). جامعه‌شناسی ایران. دوره ۶. شماره ۲: ۱۴۶-۱۲۱.

۱۰. شبکه خبر، سهم فضای مجازی در زندگی واقعی جوان ایرانی:

<http://www.irinn.ir/news/168035/%D8%B3%D9%87%D9%85-%D9%81%D8%B6%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D8%AC%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D9%88%D8%A7%D9%82%D8%B9%DB%8C-%D8%AC%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C>

۱۱. شریفی، احمد حسین (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی ایرانی. قم: مرکز پژوهش‌های علوم اسلامی صدرا.

۱۲. صدوق، محمد بن علی (۱۳۷۶). الأُمالی. تهران: انتشارات کتابچی.

۱۳. صدوق، محمد بن علی (۱۳۵۸). علل الشرائع. قم: کتابفروشی داوری.

۱۴. فاضلی، محمد (۱۳۸۳). مصرف و سبک زندگی. قم: انتشارات صبح صادق.

۱۵. فقه الرضا. (۱۴۰۶). قم: مؤسسه آل البيت علیهم‌السلام لإحياء التراث.

۱۶. کاویانی، محمد (۱۳۹۱). سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۱۷. گوستاوش (۲۰۰۲). تأثیر اینترنت بر کیفیت ارتباط نوجوانان:

www.iranculture.com

۱۸. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳). بحار الأنوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۱۹. محسنی تبریزی، علیرضا. هویدا، لادن و فاطمه امیدی (۱۳۸۹). استغراق در

فضای مجازی و عوارض فردی و روانی آن: پیمایش کاربران جوان اینترنت

در شهر تهران. پژوهشنامه علوم اجتماعی. سال ۴. شماره ۳: ۷۰-۵۱.

۲۰. مهدوی کنی، محمد سعید (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: انتشارات

دانشگاه امام صادق علیه السلام.

21. Samson, Teicher Jeri and keen Beth (2005).

Internet Addiction. Webmaster@notmykid.org

22. Seth, T Arpana (2003). **The Internet: Addiction or Hobby?** Active Karma Ventures.

مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی (از منظر فقه و حقوق)

نویسندگان: دکتر محمدعلی حیدری (ایران)^۱، دکتر حسین عندلیب (ایران)^۲

پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۱۹

دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۸

چکیده

مسئولیت حکومت دینی در فضای مجازی را می‌توان به دو بخش اقدامات مرتبط با پیشرفت اقتصادی و پیشرفت علمی، معنوی و اخلاقی تقسیم نمود؛ در بخش نخست که تردیدی نیست و ادله فقهی - هم‌چون وجوب جلب مصلحت و منفعت، وجوب دفع ضرر - و قوانین برنامه توسعه و شورای عالی مجازی، حکومت را مسئول می‌داند تا اقدامات توسعه‌ای در زمینه گسترش دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک انجام دهد و نیز از باب دفع ضرر، اقدامات تدافعی در مبارزه با هکرها و حمله‌های سایبری انجام دهد؛ لذا در این خصوص، دیدگاه مشترکی میان اندیشه‌وران وجود دارد و همگی بر لزوم توسعه فضای مجازی در این ساحت‌ها تأکید دارند. آنچه محل بحث و مناقشه از سوی برخی است، بخش دوم - لزوم مسئولیت دولت در حوزه‌های معنوی و اخلاقی و علوم اسلامی - است؛ مطابق با مسمای حکومت اسلامی، یکی از وظایف ذاتی و اولیه آن ترویج مبانی دینی و حفظ و حراست از آن‌هاست که برای این مهم نیز شیوه‌های مختلف و متنوعی وجود دارد؛ در عین حال، برخی هنوز در این‌که آیا حفاظت از مرزهای عقیدتی از وظایف ذاتی حکومت است، تردید دارند که این مسئله، طرح این پرسش را الزامی می‌کند که: آیا از منظر فقه و حقوق اسلامی،

۱. استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد نجف آباد)، نجف آباد،

ایران، ma1.heidari@yahoo.com

۲. دکترای گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد نجف آباد)، نجف آباد،

ایران، hoseinandalib@yahoo.com

حکومت دینی وظیفه‌ای در حفظ و حراست از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی دارد؟ بر این اساس، فرضیه این پژوهش عبارت است از این‌که: با توجه به فلسفه تشکیل حکومت دینی و ادله فقهی - امریه معروف و نهی از منکر، وجوب تعلیم و تربیت، ادله ولایت فقیه - و نیز اصول موجود در قوانین موضوعه ایران، یکی از وظایف حکومت دینی حفظ و حراست از مرزهای عقیدتی است که یکی از مصادیق آن، حراست و حفاظت از فضای مجازی برای جلوگیری از آسیب‌رسانی به اعتقادات شهروندان به عنوان وظیفه سلبی - مثل فیلترینگ - و ترویج و تبلیغ اعتقادات صحیح دینی در فضای مجازی به عنوان وظیفه ایجابی است. برای اثبات این فرضیه در پژوهش حاضر، از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده است.

واژگان کلیدی: مرزهای عقیدتی شهروندان، مسئولیت حکومت دینی، فقه و حقوق، فضای مجازی

مقدمه

مسئولیت حکومت دینی در فضای مجازی را می‌توان به دو بخش اقدامات مرتبط با پیشرفت اقتصادی و پیشرفت علمی، معنوی و اخلاقی تقسیم نمود.

در بخش نخست، ادله فقهی هم‌چون وجوب جلب مصلحت و منفعت و وجوب دفع ضرر و نیز قوانین برنامه توسعه و شورای عالی فضای مجازی - ابلاغی مقام معظم رهبری - حکومت را مسئول می‌داند تا اقدامات توسعه‌ای در زمینه گسترش دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک انجام دهد و هم‌چنین از باب دفع ضرر، اقدامات تدافعی در مبارزه با هکرها و حمله‌های سایبری انجام دهد؛ لذا در این خصوص دیدگاه‌های مشترکی میان اندیشه‌وران وجود دارد که همگی تأکید بر لزوم توسعه فضای مجازی در این ساحت‌ها دارند.

آن‌چه محل مناقشه از سوی برخی است، بخش دوم بحث - لزوم مسئولیت دولت در حوزه‌های معنوی و اخلاقی و علوم اسلامی - است.

همان‌طور که از نام حکومت دینی پیداست، یکی از وظایف ذاتی و اولیه آن ترویج مبانی دینی و حفظ و حراست از آن‌هاست که برای این مهم، شیوه‌های مختلف و متنوعی وجود دارد؛ اما مهم‌تر از شیوه‌ها این است که - ظاهراً - هنوز برخی در اصل موضوع تردید دارند.

بنابراین، جای طرح این پرسش است که:

- آیا از منظر فقه و حقوق اسلامی، حکومت دینی وظیفه‌ای در حفظ و حراست از مرزهای عقیدتی شهروندان در فضای مجازی دارد؟
این پژوهش برای پاسخ به این پرسش، سامان یافته است.

مبانی نظری پژوهش

۱. مسئولیت

مسئولیت اقسام مختلفی دارد که منظور از مسئولیت در این پژوهش، مسئولیت فقهی و حقوقی است؛ منظور از مسئولیت فقهی نیز آن است که از نظر فقه، فرد حقیقی یا حقوقی ملزم به انجام یا ترک فعلی است و در قبال کوتاهی آن یا ضامن است و یا علاوه بر ضمان، مرتکب معصیت نیز شده است.

در مورد مسئولیت حقوقی یا قانونی، نظریه‌های مختلفی در مورد مسئولیت قانونی وجود دارند؛ اما وجه مشترک همه آن‌ها در این است که ابتدا باید شرایطی در مورد یک فرد - اعم از حقیقی یا حقوقی - اثبات شود تا بتوان او را به صورت قانونی، مسئول دانست.

به عنوان مثال؛ نظریه اهمال معتقد است برای این‌که کسی بابت اهمال‌کاری مسئولیت قانونی پیدا کند، باید ثابت شود که وی وظیفه‌ای بر عهده داشته که آن را انجام نداده یا انجام ندادنش باعث خسارت به کسی دیگر شده و این خسارت، قابل جبران است.

۲. حکومت دینی

حکومت دینی حکومتی است که مرجعیت همه‌جانبه دین خاصی را در عرصه سیاست و اداره جامعه پذیرفته است؛ یعنی دولت و نهادهای مختلف آن- خود- را در برابر آموزه‌ها و تعالیم دین و مذهب خاصی متعهد می‌دانند. (واعظی، ۱۳۸۳: ۳۱)

- وظایف حکومت دینی از دیدگاه افلاطون^۱ و فارابی

دیدگاه افلاطون در این زمینه با توجه به نکات زیر تبیین می‌گردد:

ا. انسان، موجودی عقلانی و فرامادی است.

ب. خیر و سعادت انسان متناسب با هستی او است؛ پس خیر و سعادت انسان، امری فرامادی است.

ت. شناخت خیر و سعادت حقیقی برای برخی انسان‌ها مقدور است.

ث. تنها فیلسوفان توانایی شناخت خیر حقیقی را دارند.

ج. وظیفه حکومت، رساندن افراد به خیر و سعادت حقیقی است.

بنابراین، وظیفه حکومت از دیدگاه افلاطون به تأمین نیازمندی‌های مادی جامعه منحصر نمی‌شود؛ بلکه تربیت درست و رسانیدن افراد به خیر و سعادت از وظایف اصلی حکومت است که این کار نیز از عهده حکیمان بر می‌آید؛ لذا- تنها- حکیمان شایسته به عهده گرفتن حکومت هستند. (کاپلستون^۲، ۱۳۹۳، ج: ۱: ۲۶۳)

حکیم فارابی نیز در خصوص دولت می‌نویسد:

حاکم حقیقی کسی است که هدف و مقصود او از فن حکومت که عهده‌دار تدبیر شهرها است، این باشد که خود و اهل مدینه را به سعادت حقیقی برساند. غایت و هدف حکومت نیز همین است؛ لازمه این هدف، آن است که

1. Plato

2. Copleston

مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی... / ۸۳

حاکم مدینه فاضله به بالاترین مرتبه سعادت رسیده باشد؛ زیرا او سبب سعادت اهل مدینه است.

۳. فضای مجازی

فضای مجازی، فضایی تئوری است که ارتباطات رایانه‌ای در آن رخ می‌دهد. (این واژه http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/cyberspace) در دهه ۱۹۸۰ میلادی وارد ادبیات علمی-تخیلی شد و شاغلان در زمینه رایانه و علاقه‌مندان- به سرعت- آن را به کار بردند تا جایی که در دهه ۱۹۹۰ میلادی رایج شد. در این دوره، استفاده از اینترنت و شبکه و مخابرات دیجیتال در حال رشد بوده و لفظ فضای مجازی توانسته است بسیاری از ایده‌ها و پدیده‌های نوظهور را نمایندگی کند که به صورت مستقیم و غیر مستقیم نمایندگی می‌کند.

لفظ مادر فضای سایبر، سایبرنتیک است که از یونان باستان به معنای فرماندار یا راننده مشتق شده است؛ واژه‌ای که نوربرت وینر^۱ برای کار پیشگامانه‌اش در مخابرات الکترونیک و علم کنترل به کار برد.

با این‌که نباید فضای مجازی را با اینترنت اشتباه گرفت، از این لفظ- غالباً- در اشاره به اشیاء و شخصیت‌هایی که تا حد زیادی در شبکه مخابراتی وجود دارد، به کار می‌رود تا جایی که برای مثال ممکن است به طور استعاری گفته شود یک وبگاه، در فضای مجازی وجود دارد.

بر اساس این تعبیر، اتفاقاتی که در اینترنت رخ می‌دهد در فضای مجازی به وقوع می‌پیوندد نه جاهایی که شرکت‌کنندگان یا سرورها به طور فیزیکی واقع شده‌اند.

میشل فوکو^۱- فیلسوف فرانسوی- نیز از لفظ هتروتوپیا^۲ در توصیف چنان فضاهایی که به طور همزمان فیزیکی و ذهنی هستند، استفاده کرد.

1. Norbert Wiener

به طور کلی، فضای مجازی را می‌توان برای توصیف تمام انواع منابع اطلاعاتی موجود شده از طریق شبکه‌های رایانه‌ای به کار برد؛ هم‌چنین این فضا، نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که توسط شبکه‌های رایانه‌ای هم‌پیوند تأمین می‌شود که با مسامحه می‌توان آن را مترادف با شبکه جهانی اینترنت دانست. از طرف دیگر، اندرسون^۳ واقعیت مجازی را واقعیت خلق شده توسط رایانه می‌داند؛ واقعیتی که از آن رو مجازی یا مصنوعی است که در دنیای واقعی محیط مادی، مکانی را اشغال نکرده و در اذهان کاربران در نتیجه تعامل با واسط الکترونیکی وجود دارد؛ لذا واقعیت مجازی واقعیتی است که وجود فیزیکی نداشته و توسط نرم افزار تولید می‌شود.

ادله فقهی مسئولیت حکومت در فضای مجازی

۱. ادله امر به معروف و نهی از منکر

با مطالعه و بررسی آیات قرآن کریم دریافت می‌شود که خداوند متعال یک سلسله وظایف برای حکومت‌های دینی تعیین کرده است؛ به عنوان نمونه درباره وظایف مؤمنینی که اقدام به تشکیل حکومت می‌کنند، می‌فرماید:

«الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»؛ (حج، ۴۱) کسانی که اگر آنان را در زمین

قدرت و تمکن دهیم، نماز برپا می‌دارند و زکات می‌پردازند و مردم را به کارهای پسندیده و امری دارند و از کارهای زشت باز می‌دارند و عاقبت همه کارها در اختیار خداست.

بر اساس آیه شریفه، سه وظیفه اصلی برای حکومت‌های دینی تعیین شده است:

-
1. Michel Foucault
 2. Heterotopia
 3. Anderson

- برپایی و احیای امر نماز،
- جمع آوری و دریافت زکات،
- امر به معروف و نهی از منکر.

بنابراین، حاکمان مؤمن، هم در فکر ارتقای روحی و رشد امور معنوی هستند و هم به دنبال رفاه و حل مشکلات اقتصادی و فقرزدایی و اصلاح جامعه می‌باشند.

(قرآنی، ۱۳۸۳، ج ۶: ۵۲)

در آیه‌ای دیگر نیز دستور تشکیل جمعیت آمران به معروف و ناهیان از منکر داده شده است:

«وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»؛ (آل عمران، ۱۰۴) و باید از شما گروهی باشند که به سوی خیر دعوت نمایند و به کار شایسته و پسندیده وادارند و از کار ناپسند و زشت بازدارند و اینانند که رستگارند.

بنابراین، از آن‌جا که انسان دارای بعد روحی و معنوی است و حیات اخروی پس از انقضای مرحله حیات دنیوی به دست می‌آید، تنظیم حیات و تدبیر زندگی او باید به صورتی باشد که بتواند رفتارش را در حوزه فردی و جمعی به گونه‌ای سامان دهد که سعادت و کمال دنیوی و اخروی او را تضمین و تأمین کند؛ لذا حکومت وظیفه هدایت و پاسداری از ارزش‌ها و هنجارهای مقرون به حقیقت را دارد.

به طور کلی، وظیفه حکومت به تنظیم امور اجتماعی و تأمین امنیت در راستای بهبود حیات مادی و رفاه اقتصادی محدود نمی‌شود؛ بلکه ترویج ارزش‌ها و اجرای احکام و قوانین دینی و صیانت از حدود الهی به لحاظ نقش آن‌ها در سعادت ابدی انسان، از وظایف عمده و نهایی حکومت است. (نیازی، ۱۳۸۹: ۱۶۹)

۲. ادله وجوب تعلیم و تربیت

- امیرالمؤمنین علی علیه السلام تعلیم و تربیت دینی را از حقوق مردم بر حاکم برشمرده است:
- مردم مرا بر شما حقی است و شما را بر من حقی؛ بر من است که خیرخواهی را از شما دریغ ندارم و حقی را که از بیت‌المال دارید، بپردازم و شما را تعلیم دهم تا نادان نمانید و آداب آموزم تا بدانید. (نهج البلاغه، خطبه ۳۴)
 - بر امام است که بر اهل ولایت خویش حدود اسلام و ایمان را تعلیم دهد. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۰، ج ۴: ۳۱۸)
 - کمال سعادت، تلاش کردن در صلاح امور همگان و تربیت جمهور است. (همان، ج ۶: ۳۰)
 - همانا بر امام نیست جز آنچه که از امر پروردگار به عهده او گذاشته شده است: کوتاهی نکردن در موعظه و کوشیدن در نصیحت. (نهج البلاغه، خطبه ۱۰۵)
 - زایت ایمان را میان شما پابرجا کردم و شما را با مرزهای حلال و حرام آگاه ساختم. به سبب عدالت خود لباس عافیت بر تنتان کردم و با گفتار و کردار خویش معروف را میان شما گستردم و با خوی خود شما را نشان دادم که اخلاق برگزیده چیست. (نهج البلاغه، خطبه ۸۷)
 - بر امام واجب نیست جز آنچه را که خدا [به آن] امر فرماید و آن، کوتاهی نکردن در پند و نصیحت، تلاش در خیرخواهی، زنده نگهداشتن سنت پیامبر صلی الله علیه و آله، اجرای حدود الهی بر مجرمان، رساندن سهم‌های بیت‌المال به طبقات مردم است. (همان، خطبه ۱۰۴)
- بر این اساس، حضرت از جانب خداوند مأموریت دارد علاوه بر هدایت و راهنمایی جامعه، احکام الهی را اجرا کند و در توزیع و تقسیم امکانات، عدالت را اجرا نماید.

در نگرش دین اسلام به حکومت، هدف از تصدی حکومت، بهره‌مندی بیشتر حاکم از مُکنت و ثروت دنیا نیست؛ بلکه خدمت به دین و یاری خلق خدا است: خدایا! تو خود آگاهی که آن‌چه انجام دادیم، رقابت برای کسب قدرت و طلب مال دنیا نبود؛ بلکه می‌خواهیم نشانه‌های دین را بازگردانیم و امور شهرها را به سامان رسانیم تا بندگان ستمدیده‌ات در امان باشند و بخش‌های وامانده از حدود تو اجرا شود. (نهج البلاغه، خطبه ۱۳۱)

بر این اساس، محافظت از حلال و حرام الهی، اجرای حدود، دفاع از دین خدا، دعوت مردم به راه بندگی خدا از طریق حکمت، اندرز نیک و گفتگو به بهترین وجه - جدال احسن - از وظایف امام به عنوان حاکم جامعه است. (نیازی، ۱۳۸۹: ۱۷۸)

بنابراین از اهداف حکومت دینی، تعلیم و تربیت است؛^۱ لذا آموزش و گسترش معارف دینی و علمی که جامعه به آن نیازمند است، وظیفه حکومت است.

دین اسلام برای دانش مقام ارجمندی قرار داده و کسب دانش را فریضه عمومی اعلام نموده است تا جایی که ارج نهادن اسلام به علم و عالم و ترغیب مردم به فراگیری دانش، موجب گردید در حدود دو قرن رشته‌های مختلف علمی در مراکز اصلی مسلمانان که پیش از اسلام خبری از آن علوم نبود، به شکوفایی برسد.

در این میان، مسلمانان - غالباً - به عنوان انجام وظیفه دینی به جهاد علمی روی آوردند و ضمن استفاده از میراث گذشتگان، خود نیز مسائل جدیدی کشف نمودند و به نقل و ترجمه صرف اکتفا نکردند؛ بلکه نقادانه با اندیشه‌های رایج مواجه شدند.

علاوه بر این، علم- ذاتاً- ارزشمند است؛ لذا عقب ماندگی علمی، موجب ضعف مسلمانان و سیطره غیر مسلمان می شود که از این نظر نیز لازم است حکومت دینی تلاش نماید تا برتری علمی مسلمان را به دست آورد.

بنابراین حکومت دینی از این جهت که دین، علم آموزی را وظیفه هر مؤمنی اعلام نموده و کمال معنوی و عزت و اقتدار جهانی مسلمانان وابسته به پیشرفت علمی است، زمینه سازی برای بهره مندی هر مسلمان از این حق را به عهده دارد؛ به ویژه در عصر جدید که امنیت، رفاه، حفظ سلامت و نشر معارف دینی نیز در گرو دستیابی به آخرین دستاوردهای دانش روز است؛ لذا آموزش و رفع جهل از وظایف حاکم معرفی شده است.

از طرفی، یکی از شاخه های تعلیم و تربیت با توجه به تنیدگی زندگی امروز بشر با فضای مجازی، تعلیم و تربیت در فضای مجازی است؛ بنابراین همه ادله و وجوب تعلیم و تربیت شامل تعلیم و تربیت در فضای مجازی نیز می شود که بر این اساس، همه ادله و وجوب تعلیم و تربیت و ادله و وجوب امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی، دو مسئولیت مهم برای حکومت ایجاد می کند:

- تعلیم و تربیت و آموزش های ایجابی در فضای مجازی؛
- جلوگیری از محتوای مخرب و شبهه ناک در فضای مجازی.

۳. ادله ولایت فقیه

با پذیرش نظریه ولایت مطلقه فقیه، دریافت می شود که فقیه بر اساس معیار مصلحت و وجوب دفع مفسده، دستور به آموزش معارف دینی می دهد و هم چنین از محتوای مخرب و شبهه ناک در فضای مجازی ممانعت می کند و چون ولایت او ولایت مطلقه است، بر اراده و آزادی مردم تقدم دارد؛ زیرا بر اساس اندیشه امام خمینی علیه السلام و بسیاری از علما همان ولایت رسول الله صلی الله علیه و آله از حیث تشریح- نه تکوین- برای فقیه متصور است.

بر این اساس، همان‌طور که «التَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ»^۱، فقیه نیز اولی بالمؤمنین است؛ البته این ولایت بر مدار مصلحت مؤمنین و جامعه می‌چرخد و بدون ضابطه و قاعده نیست و نفع آن در نهایت به خود مؤمنین و جامعه می‌رسد؛ لذا فقیه هم‌چون پدری مهربان جلوی خطای فرزند خود را می‌گیرد.

ادله حقوقی مسئولیت حکومت در فضای مجازی

از منظر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مهم‌ترین وظیفه حکومت، بسیج همه امکانات برای گسترش امور دینی و حفاظت از مرزهای عقیدتی است؛ هم‌چنان‌که در اصل سوم از قانون اساسی چنین آمده است:

دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد:

۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی بر اساس ایمان و تقوا و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی.
۲. بالابردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر.
۳. آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه، در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.
۴. تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان.
۵. طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب.

در اصل هشتم قانون اساسی نیز چنین آمده است:

۱. ر. ک: احزاب، ۶.

در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت.

در ماده ۵۱۳ قانون مجازات اسلامی نیز جهت حراست و حفاظت از باورهای دینی و عقاید اسلامی، توهین به مقدسات اسلامی جرم‌انگاری شده است:

هر کس به مقدسات اسلام و یا هر یک از انبیای عظام یا ائمه طاهرين علیهم‌السلام یا حضرت صدیقه طاهره علیها‌السلام اهانت نماید، اگر مشمول حکم ساب النبی باشد، اعدام می‌شود و در غیر این صورت به حبس از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد.

هم‌چنین موارد دیگری که در تعارض با مبانی عقیدتی است، جرم محسوب شده^۱ تا بدین وسیله از مرزهای عقیدتی و باورهای دینی حفاظت شود.

بنابراین از منظر فقه و حقوق و قوانین کشور، حفاظت از مرزهای عقیدتی از وظایف حکومت اسلامی است و حکومت در این حوزه، دو مسئولیت دارد:

- با ترویج مبانی دینی اسلام، عموم مردم را با تعالیم روح‌بخش اسلامی آشنا کند.

- آن‌چه که در تعارض با مقدسات اسلامی و هم‌چنین باورها و هنجارهای اخلاقی اسلام است، جرم‌انگاری نماید و از بروز آن‌ها پیشگیری نماید.

چند پرسش و پاسخ فقهی و حقوقی

۱. انتخاب دین و اعتقادات امری اختیاری است و حکومت نباید در آن دخالت کند و این منافات با آزادی دارد؛ چرا که قرآن نیز می‌فرماید در دین، اجباری نیست.^۱

۱. ر. ک: قانون مجازات اسلامی، مواد ۶۴۰، ۶۳۹-۶۳۸.

بحث در این حوزه، بحث اجبار و اکراه بر پذیرش دین نیست؛ بلکه سخن در حفظ باورهای دینداران و حمایت از آنان است. رهبر معظم انقلاب در این باره می‌فرماید: با توجه به آیات مربوط به ارتداد شاید این‌گونه به نظر برسد که اسلام با این کار در صدد این است که حصار ایمان اسلامی را حفظ کند. در حقیقت اسلام بعد از این‌که مردم ایمان می‌آورند، نظام اسلامی را مکلف کرده است که از ایمان مردم حفاظت و حراست کند. این وظیفه نظام و حکومت اسلامی است؛ به خصوص در آیه ارتداد «مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ»^۲ که درباره عمار یاسر وارد شد، در آخر این آیه می‌فرماید: «بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ»^۳. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۷: ۳۹)

۱. ر. ک: بقره، ۲۵۶.

۲. ر. ک: نحل، ۱۰۶.

۳. ر. ک: نحل، ۱۰۷.

نه تنها در نظام حقوقی اسلام بلکه در سایر نظام های حقوقی نیز انکار حقانیت دین رسمی کشور، کتب مقدس و یا انکار وجود خداوند و آن چیزهایی که عقاید دینی را مورد هجمه قرار دهد، جرم محسوب می شود.

به عنوان نمونه؛ در نظام حقوقی «کامن لا»^۱ که متأثر از حقوق کلیسایی است و هم اکنون برخی از کشورهای غربی از جمله آمریکا و انگلستان از این نظام تبعیت نسبی دارند، از گذشته توهین به مقدسات را با عنوان جرم^۲ تلقی کرده اند.

بر اساس تعریفی که حقوقدانان غربی ارائه کرده اند، واژه ارتداد^۳ شامل هر گونه انکار حقانیت مسیحیت، کتب مقدس و یا انکار وجود خداوند می شود و اینها جرم محسوب می شوند. (هاشمی، ۱۳۸۴: ۲۵)

از طرف دیگر، بر اساس حقوق بین الملل تا زمانی اظهار عقیده مذهبی امکان پذیر است که به امنیت، نظم، سلامت، اخلاق عمومی و یا قوانینی که در آن کشور تصویب شده، تعارضی نداشته باشد.

در بند ۳ از ماده ۱۸ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۹۶ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل، چنین آمده است:

آزادی ابراز مذهب یا معتقدات را نمی توان تابع محدودیت هایی نمود؛ مگر آنچه که منحصراً به موجب قانون پیش بینی شده و برای حمایت از امنیت، نظم، سلامت یا اخلاق عمومی یا حقوق و آزادی های اساسی دیگران ضرورت داشته باشد.^۴

-
1. Common Law
 2. Blasphemy
 3. Apostasy

مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی... / ۹۳

هم‌چنین در بند ۳ از ماده ۱۹ این میثاق بین‌المللی آمده است:

اعمال مذکور در بند ۲ این ماده مستلزم مسئولیت‌های خاص است؛ لذا ممکن است تابع محدودیت‌های معینی بشود که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل، ضرورت داشته باشد:

الف) احترام به حقوق و حیثیت دیگران؛

ب) حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت اخلاق عمومی.^۱

در بند ۲ از ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز چنین آمده است:

هرکس در اجرای حقوق و استفاده از آزادی‌های خود فقط تابع محدودیت‌هایی است که به وسیله قانون- منحصراً- به منظور تأمین، شناسایی و مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای مقتضیات اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع گردیده است.^۲

بر اساس اصل ۱۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پیروان مذاهب اسلامی در پیروی از عقاید و مناسک خود آزادند؛ هم‌چنین بر اساس اصل ۱۳ ایرانیان زرتشتی، کلیمی و مسیحی تنها اقلیت‌های دینی شناخته می‌شوند که در حدود قانون در انجام مراسم دینی خود آزادند و در احوال شخصی و تعلیمات دینی طبق آیین خود عمل می‌کنند.

بنابراین، سایر فرقه‌ها یا ادیان غیر توحیدی حق تبلیغ، ترویج و اجرای مناسک در ایران را ندارند؛ لذا با توجه به این دو اصل یکی از وظایف حکومت اسلامی جلوگیری از فرقه‌های انحرافی است.

۱. ر. ک: امیر ارجمند، ۱۳۸۱: ۹۳.

۲. ر. ک: همان: ۷۰.

۲. آیا اعمال محدودیت در فضای مجازی با آزادی بشر که از حقوق انسانی شمرده شده و دین اسلام آن را محترم می‌داند و نیز آزادی بیان که قرآن کریم آن را ترویج می‌کند، سازگاری دارد؟

آزادی بشر تا آن جاست که به خود یا دیگران ضربه نزند. همه فقها می‌گویند نجات نفس محترمه بلکه حیوان نیز واجب است.

در این میان، امکان دارد این بحث پیش بیاید که نجات انسان از آلودگی در فضای مجازی، ورود به حریم خصوصی و تجسس است که حرام و ممنوع است.

در پاسخ گفته می‌شود عموم مردم حق تجسس و ورود به حریم خصوصی ندارند؛ اما حکومت برای جلوگیری از فساد و افساد فی الارض می‌تواند ورود کند و سایت‌های مستهجن را فیلتر کند، لیکن تفتیش افراد صحیح نیست مگر خوف افساد فی الارض باشد که با حکم قاضی بلا اشکال است.

بنابراین، آزادی تا آن جاست که به تباهی فرد یا جامعه منتهی نشود؛ البته اقدامات ایجابی و سلبی حکومت در این زمینه - توامان - مهم و ضروری است.

در خصوص آیه شریفه زیر نیز باید گفت:

«فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ»^۱ بشارت آور، آن بندگان که سخن بشنوند و به نیکوتر آن عمل کنند، آنان هستند که خدا آن‌ها را هدایت فرموده و هم آنان، خردمندان عالمند.

اولاً منظور از «القول» سخنان حکیمانه است نه سخنان لغو و باطل؛ زیرا خداوند به صراحت از شنیدن سخنان باطل نهی کرده است.^۲

۱. ر. ک: زمر، ۱۸-۱۷.

۲. ر. ک: نساء، ۱۴۰؛ انعام، ۶۸؛ قصص، ۵۵؛ مؤمنون، ۳.

مسئولیت حکومت دینی در حفاظت از مرزهای عقیدتی... / ۹۵

ثانیاً سخن از انتخاب «احسن» است؛ یعنی یک سخن «حسن» وجود دارد و یکی «احسن» که در تشخیص احسن باید اقدام کرد نه این که بین بد و خوب - فرد - مخیر باشد؛ پس در بحث بین حقیقت و باطل یا فساد و صحت، اختیار تشریحی معنا ندارد؛ هر چند انسان از نظر تکوینی مختار است.

ثالثاً در آیه بعدی که مرتبط به همین موضوع است، می‌فرماید: «وَأُولَئِكَ هُمُ أُولُوا الْأَلْبَابِ»؛ پس معلوم می‌شود این انتخاب مخصوص صاحب خرد و متخصصان است نه این که مشتمل بر همه انسان‌ها باشد.

۳. با توجه به فیلترشکن‌های قوی و ابزار دیگر، آیا فیلترینگ و امثال آن فایده‌ای

دارد یا تنها صرف هزینه بی‌جا و از مصادیق ضرر به بیت‌المال است؟

اگر منطق این سؤال را پذیرفت، به این معناست که هیچ صاحب مالی نباید از مالش حفاظت کند و درب مغازه و منزل خود را قفل بزند و تجهیزات ایمنی نصب نماید؛ زیرا سارقان به پیشرفته‌ترین ابزاری که تجهیزات ایمنی را مختل می‌کند، مجهز هستند. در خصوص فضای مجازی نیز این‌گونه است؛ هر چند امکاناتی برای راه‌یابی هست، اما اولاً همه‌گیر نیست و ثانیاً باید فناوری را پشرفت داد تا بتوان بر راه‌های نفوذ غلبه کرد.

۴. چرا یک نفر قاضی می‌تواند برای یک ملت تصمیم بگیرد و دستور

فیلترینگ بدهد؟

برای پاسخ به این سؤال، توجه به فصل چهارم قانون جرائم رایانه‌ای - جرائم علیه عفت و اخلاق عمومی - مهم است:

ماده ۱۴: هرکس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده، محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد،

- تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.
- تبصره ۱: ارتکاب اعمال فوق در خصوص محتویات مبتدل، موجب محکومیت به حداقل یکی از مجازات‌های فوق می‌شود.
 - محتویات و آثار مبتدل به آثاری اطلاق می‌گردد که دارای صحنه و صور قبیحه باشد.
 - تبصره ۲: هرگاه محتویات مستهجن به کمتر از ده نفر ارسال شود، مرتکب به یک میلیون ریال تا پنج میلیون ریال جزای نقدی محکوم خواهد شد.
 - تبصره ۳: چنانچه مرتکب، اعمال مذکور در این ماده را حرفه خود قرار داده باشد یا به طور سازمان‌یافته مرتکب شود، چنانچه مفسد فی الارض شناخته نشود، به حداکثر هر دو مجازات مقرر در این ماده محکوم خواهد شد.
 - تبصره ۴: محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا متنی اطلاق می‌شود که بیان‌گر برهنگی کامل زن یا مرد یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان است.
- ماده ۱۵: هرکس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود، به ترتیب زیر مجازات خواهد شد:
- الف) چنانچه به منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آن‌ها را تحریک، ترغیب، تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آن‌ها را تسهیل نموده یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

ارتکاب این اعمال در خصوص محتویات مبتذل موجب جزای نقدی از دو میلیون ریال تا پنج میلیون ریال است.

ب) چنانچه افراد را به ارتکاب جرائم منافی عفت یا استعمال مواد مخدر یا روان‌گردان یا خودکشی یا انحرافات جنسی یا اعمال خشونت‌آمیز تحریک یا ترغیب یا تهدید یا دعوت کرده یا فریب دهد یا شیوه ارتکاب یا استعمال آن‌ها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

تبصره: مفاد این ماده و ماده ۱۴ شامل آن دسته از محتویاتی نخواهد شد که برای مقاصد علمی یا هر مصلحت عقلایی دیگر تهیه یا تولید یا نگهداری یا ارائه یا توزیع یا انتشار یا معامله می‌شود.

بنابراین، اعمال قانون و اجرای قانون به دست چه کسی باید محقق شود؟ آیا غیر از قاضی آگاه به قوانین و ضوابط فقهی و حقوقی، کسی دیگر صلاحیت دارد؟

تکمله: آشنایی با شورای عالی فضای مجازی

از نظر قانونی با حکم رهبر معظم انقلاب، شورای عالی فضای مجازی نهادی قانونی و لازم‌الاتباع است. در حکم رهبر معظم انقلاب چنین آمده است:

لزوم سرمایه‌گذاری وسیع و هدفمند در جهت بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌های ناشی از آن در جهت پیشرفت همه‌جانبه کشور و ارائه خدمات گسترده و مفید به اقشار گوناگون مردم و هم‌چنین ضرورت برنامه‌ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن اقتضا می‌کند که نقطه کانونی متمرکزی برای سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور به وجود آید.

به این مناسبت، شورای عالی فضای مجازی کشور با اختیارات کافی به ریاست رئیس جمهور تشکیل می‌گردد و لازم است به کلیه مصوبات آن ترتیب آثار قانونی داده شود. این شورا وظیفه دارد مرکزی به نام مرکز ملی فضای مجازی کشور ایجاد نماید تا اشراف کامل و به روز نسبت به فضای مجازی در سطح داخلی و جهانی و تصمیم‌گیری نسبت به نحوه مواجهه فعال و خردمندانه کشور با این موضوع از حیث سخت‌افزاری، نرم‌افزاری و محتوایی در چارچوب مصوبات شورای عالی و نظارت بر اجرای دقیق تصمیمات در همه سطوح تحقق یابد. در پایان انتظار دارم ضمن تسریع در تشکیل مرکز ملی فضای مجازی، رئیس و اعضای محترم شورا تلاش بایسته را در جهت دستیابی این مرکز به اهداف تعیین شده به کار برند. کلیه دستگاه‌های کشور موظف به همکاری همه‌جانبه با این مرکز می‌باشند. (مقام معظم رهبری، ۱۷ اسفند ۱۳۹۰)

در حکم اخیر رهبر معظم انقلاب، چنین آمده است:

ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی ایرانی و ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این عرصه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی و نیز ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه. (همان، ۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

نتیجه گیری

بر اساس ادله فقهی، حقوق اسلامی و حقوق بین الملل یکی از وظایف حاکمیت، حفاظت از مرزهای عقیدتی مردم است؛ لذا بهانه‌های واهی هم‌چون مخالف با آزادی نیز نمی‌تواند ادله مستحکم را دچار تردید کند.

از همین روی مسئولین حکومت دینی به عنوان یک واجب الهی و یک اصل حقوقی ملزم به حفاظت از باورهای دینی هستند و باید در این خصوص ابتدا به آموزش تعالیم دینی و سپس حفاظت از آن‌ها و جلوگیری از انحرافات دینی اقدام نمایند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه.
۳. تارنمای مقام معظم رهبری. <http://farsi.khamenei.ir>
۴. امیر ارجمند، اردشیر (۱۳۸۱). مجموعه اسناد بین المللی حقوق بشر. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۰). غرر الحکم ودرر الکلم. شرح جمال الدین خوانساری. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۶. حسینی خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۷). آزادی از نظر اسلام و غرب. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی (اندیشه حوزه سابق). شماره ۱۴: ۴۱-۱۳.
۷. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۸. قانون مجازات اسلامی.
۹. قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۰. کاپلستون، فردریک چارلز (۱۳۹۳). تاریخ فلسفه: یونان و روم. ترجمه سید جلال‌الدین مجتوبی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۱. نیازی، احمدعلی (۱۳۸۹). اهداف و وظایف حکومت دینی. معرفت سیاسی. سال ۲. شماره ۱: ۱۷۹-۱۴۹.
۱۲. واعظی، احمد (۱۳۸۳). حکومت اسلامی: درسنامه اندیشه سیاسی اسلام. قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم.
۱۳. هاشمی، حسین (۱۳۸۴). ارتداد و آزادی. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

راهبردهای مدیریتی فضای مجازی در اندیشه مقام معظم رهبری

نویسنده: عبدالمؤمن حکیمی (افغانستان)^۱

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۵/۲۰

دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۲۸

چکیده

چارچوب نظری راهبردهای مدیریتی فضای مجازی برگرفته از اندیشه رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، پشتیبان نظری مباحث مطرح شده در این پژوهش است که فرضیه آن عبارت است از این‌که: کشف راهبردهای مدیریتی فضای مجازی در اندیشه مقام معظم رهبری میسر است. بررسی این فرضیه منوط به روش توصیفی - تحلیلی با استناد به اندیشه‌های معظم له است و بدین منظور راهبردهای مدیریتی فضای مجازی در اندیشه ایشان به تصویر کشیده می‌شود. بر این اساس - در فضای مجازی - هر گونه مطلب و اندیشه در قالب متن، تصویر و فیلم می‌تواند بین کاربران مبادله شده و به صورت جدی ابعاد مختلف زندگی و حیات بشری را تحت تأثیر قرار داده و بسترساز تحولات اساسی در زندگی انسان شود؛ لذا مقام معظم رهبری از فضای مجازی به عنوان قدرت نرم یاد می‌کند که دارای اثرگذاری بالایی در عرصه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، سبک زندگی، ایمانی، اعتقادات دینی و اخلاقی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد با نگاه کلی به اندیشه‌های راهبردی مقام معظم رهبری درباره فضای مجازی، می‌توان عرصه‌های مختلف آن - از جمله آموزش دینی - را با بکارگیری راهبردهایی هم‌چون شناخت فرصت‌ها و تهدیدها، برنامه‌ریزی هدفمند، مقاوم‌سازی فرهنگی، بکارگیری روش‌های تبلیغاتی کارآمد، نظارت و پایش و قانون و اخلاق‌مداری مدیریت کرد.

واژگان کلیدی: راهبردهای مدیریتی، فضای مجازی مقام معظم رهبری

۱. دانشجوی دکتری گروه قرآن و علوم، گرایش مدیریت، مجتمع آموزش عالی امام خمینی علیه السلام،

قم، ایران، aliihakimi903@gmail.com

مقدمه

در عصر فناوری‌های اطلاعاتی، پیدایش فضای مجازی درجه جدیدی از ارتباطات را پدید آورده و تأثیرات عمیقی بر عرصه‌های مختلف زندگی روزمره افراد جامعه گذاشته است.

شتاب تکنولوژی ارتباطی به گونه‌ای است که همه روزه هزاران سایت در فضای دهکده جهانی طراحی و بازتولید می‌شوند؛ بدین ترتیب اهمیت فضای مجازی بر کسی پوشیده نیست تا جایی که امروزه بسیاری از کارها به مدد اینترنت آسان شده و از بسیاری اتلاف وقت‌ها و انرژی‌ها و هزینه‌های مادی و معنوی جلوگیری شده است. از سوی دیگر، این فضا به فضایی امن و حیاط خلوتی برای بسیاری از مجرمان و سوء استفاده کنندگان تبدیل شده است که در پناه محدودیت‌های قانونی و امنیتی-آزادانه- به اعمال مجرمانه و فساد و قانون‌شکنی می‌پردازند و کیان خانواده‌ها و افراد جامعه را در معرض تهدید قرار داده‌اند؛ لذا- همواره- به عنوان یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مقام معظم رهبری قرار گرفته است، چنان‌چه ایشان در حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی با تبیین مسائل مربوط به این شورا می‌فرماید:

پیدایش فضای مجازی در چند دهه اخیر یکی از بزرگترین نمادهای تحول جهانی است؛ رخدادی که تأثیرات شگرف آن هر روز در ابعاد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دفاعی در عرصه ملی و بین‌المللی نمود بیشتری پیدا می‌کند. (۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

تغییرات سریع و تحولات پُرشتاب که در جوامع با ابزارهای جدید ارتباطی تحقق می‌یابد، نیازمند راهبرد مشخصی برای مدیریت عرصه‌های مختلف فضای مجازی است؛ چنان‌چه مقام معظم رهبری ضرورت مدیریت هوشمندانه و مقتدرانه

فضای مجازی با توجه با فرصت‌ها، تهدیدها، ظرفیت‌ها و مقابله با آسیب‌ها و تهدیدات را وظیفه اصلی اعضای شورای عالی فضای مجازی دانسته و می‌فرماید: وظیفه اصلی این تشکیلات، سیاستگذاری، مدیریت کلان و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های لازم و به هنگام و هم‌چنین نظارت و رصد کارآمد و روزآمد در این عرصه می‌باشد. (۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

با توجه به جامعیت علمی مقام معظم رهبری از یک طرف، توجه به مسائل نوظهور در حوزه‌های مختلف و موضع‌گیری در حیطه‌های متنوع مرتبط با فضای مجازی از طرف دیگر، زمینه مساعدی برای بازتولید راهبردهای مدیریتی فضای مجازی فراهم شده است؛ بدین جهت مفاهیم تولید شده از جانب ایشان- در عرصه فضای مجازی- می‌تواند راهنمای عمل در نوع و نحوه مدیریت این فضا قرار بگیرد. بر این اساس، مقاله پیش‌رو به این پرسش که راهبردهای مدیریتی فضای مجازی در اندیشه مقام معظم رهبری چیست؟ پاسخ می‌دهد؛ از این رو نویسنده تلاش می‌کند با روش توصیفی- تحلیلی، مهم‌ترین راهبردهای مدیریتی فضای مجازی را از اندیشه‌های راهبردی مقام معظم رهبری کشف، استخراج و ارائه نماید.

ضرورت و اهمیت پژوهش

مقام معظم رهبری در طول سالیان متممادی، دغدغه فرهنگی و غفلت از آسیب‌های فضای مجازی را مطالبه کرده‌اند و در همین خصوص می‌فرمایند: این فضای مجازی امروز از فضای حقیقی زندگی ما چند برابر بزرگتر شده؛ بعضی‌ها اصلاً در فضای مجازی تنفس می‌کنند، اصلاً آن‌جا تنفس می‌کنند، زندگی‌شان در فضای مجازی است. جوانان هم سروکار دارند با فضای مجازی،

با انواع و اقسام چیزها و کارها، با برنامه‌های علمی‌اش، با اینترنتش، با شبکه‌های اجتماعی‌اش، با مبادلات و امثال این‌ها سروکار دارند؛ خوب، این جا لغزشگاه است. هیچ‌کس نمی‌گوید آقا جاده نکش؛ اگر شما در یک منطقه‌ای جاده‌ای لازم دارید، خیلی خوب، جاده بکش، جاده اتوبان هم بکش؛ اما مواظب باش، آن جایی که ریزش کوه محتمل است، آن‌جا محاسبه لازم را بکنید.

ما به دستگاه‌های ارتباطی خودمان، به مجموعه وزارت ارتباطات و شورای عالی مجازی که بنده از آن هم گله دارم، سفارشمان این است؛ ما نمی‌گوییم این راه را ببندید، این که بی‌عقلی است. یک کسانی نشسته‌اند، فکر کرده‌اند، یک راهی باز کرده‌اند به عنوان این فضای مجازی و به قول خودشان سایبری؛ خیلی خوب، از این استفاده کنید، منتها استفاده درست بکنید؛ دیگران دارند استفاده درست می‌کنند، بعضی از کشورها طبق فرهنگ خودشان این دستگاه‌ها را قبضه کرده‌اند، ما چرا نمی‌کنیم؟ چرا حواسمان نیست؟ چرا رها می‌کنیم این فضای غیر قابل کنترل و غیر منضبط را؟ (۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۵)

بر این اساس، عدم توجه به اهمیت موضوع می‌تواند عامل پیشبردگی دشمن در عرصه‌های مختلف اجتماعی شده و منجر به تسخیر قلب‌ها و افکار جامعه- به ویژه جوانان- شده و تخدیر کنندگی اذهان جامعه را در پی داشته باشد و در نهایت، تصمیم‌گیری‌ها و سیاستگذاری‌ها سطحی و به دور از نگرش عمیق مقام معظم رهبری شود. بنابراین، نقطه و عزیمت در حرکت به سوی مدیریت فضای مجازی، می‌بایست درک صحیح از منویات رهبر معظم انقلاب و تلاش همراه با برنامه‌ریزی در جهت تحقق آن باشد.

مبانی نظری پژوهش

۱. راهبرد

راهبرد^۱ یک برنامه جامع برای عمل است که جهت‌گیری‌های عمده سازمان را معین می‌کند و رهنمودهایی برای تخصیص منابع در مسیر کسب هدف‌های بلندمدت سازمانی ارائه می‌دهد. (رضائیان، ۱۳۸۷: ۲۳۹)

۲. مدیریت

از مدیریت^۲ تعریف‌های متعددی صورت گرفته است و هر صاحب‌نظری بر اساس برداشت و حیطه مطالعاتی خود تعریفی از آن ارائه داده است.

در یک تعریف جامع می‌توان گفت مدیریت، فراگرد بکارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده، صورت می‌گیرد. (همان: ۸)

۳. فضای مجازی

فضای مجازی،^۳ یک اصطلاح ایجاد شده توسط نویسندگان داستان‌های علمی-تخیلی به نام ویلیام گیسون^۴ است که به معنای ارتباط انسان از طریق رایانه و ارتباط از راه دور بدون توجه به جغرافیای فیزیکی است که توسط داده‌های دیجیتال رد و بدل می‌شود. (Abelson and Lessig, 1998: 6)

بر این اساس، تعاملات انسانی در این فضا بر خلاف فضای واقعی که به شکل رودررو و در یک سرزمین واحد است، به شکل جهانی است و در هر زمان و مکانی

-
1. Strategy
 2. Mmanagement
 3. Cyberspace
 4. William Gibson

به راحتی در دسترس است. اینترنت، بارزترین مشخصه چنین فضایی است که دارای سیگنال‌های مختلف و بی‌شمار ارتباطی است و در آن میلیون‌ها نفر از نقاط مختلف جهان از طرق گوناگون با هم در ارتباط هستند. (ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۱۳)

بنابراین فضای مجازی، فضایی است که بر پایه ارتباط دیجیتال، فناوری اطلاعات، اینترنت، پست الکترونیک و محیط‌های پیرامون، نظیر اتاق گفتگو، تابلوی اعلانات و هم‌چنین سیستم‌های تصویرسازی دیجیتال شناخته می‌شود؛ لذا این فضا به عرصه‌هایی اطلاق می‌شود که در آن سوژه‌ها، فارغ از بُعد زمان و مکان، به کنش متقابل می‌پردازند. (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۰: ۷۶)

راهبردهای مدیریتی

مهار و کنترل فضای مجازی به عنوان تجلی پدیده فناوری اطلاعات و جلوگیری از سمومی که در دل این تیغ دو لبه پنهان شده و احتمال دارد به افراد جامعه آسیب وارد کند، نیازمند شناخت دقیق، مدیریت علمی و برنامه‌ریزی راهبردی به همراه راهبردهای مدیریتی است؛ البته این راهبردها در سطح مدیریت عالی و کلان تدوین و ابلاغ می‌گردد، اما سازوکارهای اجرایی آن در سطوح مختلف مدیریتی با توجه به نیازمندی‌های جامعه، تهیه و عملیاتی می‌شود.

در ادامه به برخی از مهم‌ترین راهبردهای مدیریتی اشاره می‌شود:

۱. شناخت فرصت‌ها و تهدیدها

فضای مجازی، همانند هر مقوله دیگری که در عالم واقع وجود دارد، باید از منظر تهدید و فرصت-توآمان- دیده شود؛ یعنی سکه‌ای است که باید دو روی آن را با هم دید؛ لذا شناخت صحیح فضای مجازی و به تبع آن استفاده صحیح و حداکثری از این پدیده دنیای مدرن، مستلزم شناخت و سپس لحاظ کردن هر دو روی سکه است.

بر این اساس، فضای مجازی از یکسو فرصتهایی هم چون امکان دسترسی راحت و منظم به اطلاعات، پردازش و انتخاب دقیق نیازمندی‌ها، انتقال سریع و فراگیر آگاهی‌ها، تبلیغ مؤثر و مکرر ارزش‌ها و... را برای حق‌پرستی و گسترش آموزش‌های دینی فراهم کرده است.

با این وجود، دور کردن افراد از یکدیگر، طلاق عاطفی، ایجاد اعتیاد روانی، به خطر افتادن امنیت شخصی، ایجاد روابط خارج از چارچوب خانواده، بلوغ زودرس، تزلزل محیط خانواده و کاهش روابط و تعاملات اجتماعی از جمله تهدیدهای مستقیم و غیر مستقیم فضای مجازی می‌تواند باشد.

مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۰ خطاب به شورای عالی انقلاب فرهنگی، وضعیت اینترنت را نابسامان عنوان کرده و ضمن هشدار، بحث کنترل و پالایش پایگاه‌های مخرب و برخورد با تخلفات اینترنتی را در رأس اولویت‌های فرهنگی دانسته و برای این کار مهلت یک ماهه مقرر فرمودند. ایشان در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی فرمودند:

اینترنت یکی از نعم بزرگ الهی است؛ اما در عین حال یک نعمت بزرگ هم هست، یعنی یک چاقوی دو دم و خطرناک... اینترنت الان مثل یک جریان افسارگسیخته است... این مثل آن است که کسی یک سگ وحشی را بیاورد، بگویند قلاده اش کو؟ بگویند سفارش کرده ایم آهنگر قلاده را بسازد. (۲۶ آذر ۱۳۸۱)

از طرف دیگر، با اظهار تأسف از ناآشنایی برخی مبلغان دینی با ابزارهای جدید رایانه‌ای و عدم درک درست از اهمیت مسئله فضای مجازی در برخی مسئولان و متوجه بودن نسبت به اهمیت این فضا می‌فرمایند:

- فضای مجازی به صورت توامان دارای منافع و مضرات بی‌شماری است که باید با استفاده از فرصت‌های آن، مفاهیم اسلامی را در سطح گسترده ترویج کرد. (۱۶ شهریور ۱۳۹۵)
- فضای مجازی، دنیایی رو به رشد، بسیار وسیع و غیر قابل توقف است که فرصت‌های بزرگ و در عین حال تهدیدهایی را هم می‌تواند به همراه داشته باشد. (۳ شهریور ۱۳۹۵)
- باید در ایجاد شبکه ملی اطلاعات و راه‌اندازی آن تسریع شود. (همان)

هم‌چنین درباره ضرورت پاسخ به شبهات مطرح شده در فضای عمومی با استفاده از ابزار رسانه‌ای جدید فرمودند:

به نظر من این وسایل رسانه‌ای جدید، هم یک فرصت است، هم یک خطر است؛ فرصت از دو نظر، خطر از یک جهت: خطر از این جهت که ممکن است این حرف‌ها و شبهه‌ها در ذهن جوان‌ها و در ذهن غیر جوان‌ها اثر بگذارد و این‌ها را منحرف کند، این جهت خطر است؛ اما از دو جهت فرصت است: یکی این‌که ما مطلع می‌شویم که چه شبهه‌هایی وجود دارد.

یکی از مشکلات کار ما این است که ما شبهه‌ها را نمی‌شناسیم... ما به برکت فضای مجازی و این رسانه عظیم عمومی می‌توانیم کشف کنیم که چه چیزهایی امروز مطرح است؛ این یک فرصت [است] که خب فرصت بسیار با ارزشی است. فرصت دوم هم این است که از همین طریق می‌توانیم شبهه را برطرف کنیم و آن را ازاله کنیم. (۱ خرداد ۱۳۹۶)

در ادامه به برخی از مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی از منظر مقام معظم رهبری اشاره می‌شود:

الف. فرصت‌های فضای مجازی

- ارتباط با جهان اسلام

مقام معظم رهبری این فرصت برآمده از فضای مجازی را چنین بیان می‌فرماید: نه تنها در کشور ما که نسل سوم انقلاب در آن در حال بالیدن است؛ بلکه در دنیای اسلام، جوانان عصر ارتباطات و عصر اینترنت که با مسائل دور از محیط خود به راحتی می‌توانند ارتباط بگیرند، دنبال این هستند که درباره مسائل انقلاب اسامی و جمهوری اسلامی و درباره معمار این بنای عظیم، مطالب بیشتری بدانند. (۱۴ خرداد ۱۳۹۳)

- بستر ترویج معارف اسلامی

بستر بودن فضای مجازی برای نشر معارف اسلامی را مقام معظم رهبری به خوبی تبیین فرموده است:

ابزارهای تسهیل کننده مثل رایانه‌ها و ارتباطات اینترنتی و فضای مجازی و سایبری هم که الان در اختیار شماست، اگر بتوانید این‌ها را یاد بگیرید، می‌توانید یک کلمه حرف درست خودتان را به هزاران مستمعی که شما آن‌ها را نمی‌شناسید، برسانید؛ این فرصت فوق‌العاده‌ای است، مبدا این فرصت ضایع شود. (۱۹ مهر ۱۳۹۱)

روحانیت باید از همه این وسایل ارتباط جمعی استفاده کند، از اینترنت و تکنولوژی‌های جدید ارتباطاتی باید همه روحانیت برای دین استفاده کند؛ هم‌چنانی که از رادیو و تلویزیون و بقیه چیزها استفاده می‌کند. (۱۷ آبان ۱۳۸۵)

- جهانی بودن

فرامرز بودن یکی از فرصت‌های مهمی است که در بستر فضای مجازی فراهم شده است. مقام معظم رهبری درباره اهمیت این فرصت می‌فرمایند:

اگر چنانچه بر روی مسئله علم و فناوری و نخبه‌پروری سرمایه‌گذاری کنیم، حتماً در یکی از با اولویت‌ترین کارها سرمایه‌گذاری کرده‌ایم... [وقتی یک ملت حامی مظلوم] عالم باشد، قدرت داشته باشد، حرف برای زدن داشته باشد و بتواند صدای خودش را به دنیا برساند، دارای فناوری پیشرفته و ابزارهای گوناگون ارتباطی باشد، دارای قدرت تبلیغات باشد... ببینید در دنیا چه اتفاق عجیبی رخ خواهد داد، وضع دنیا دگرگون خواهد شد. (۱۴ مهر ۱۳۸۹)

ب. تهدیدهای فضای مجازی

- تخریب امنیت ملی

فضای مجازی این قابلیت را دارد که به عنوان ابزاری در خدمت دشمنان، امنیت ملی کشور را هدف گرفته و منجر به تخریب لایه‌های اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی شود. مقام معظم رهبری با اشراف به این نیت ستیزه‌جویانه و تخریبی دشمنان اسلام و جمهوری اسلامی می‌فرمایند:

این جوان‌ها همان جوان‌هایی هستند که شبانه‌روز به وسیله رسانه‌های صوتی و تصویری و اینترنتی در زیر بمباران تخریب قرار دارند، غوغایی است در دنیا؛ در دنیای مجازی، در دنیای رسانه‌های صوتی و تصویری، صداها رسانه و با یک اعتبار هزارها رسانه در حال بمباران افکار جوان‌های ما هستند، بعضی از آن‌ها سعی می‌کنند جوان‌ها را از دین برگردانند، بعضی سعی می‌کنند آن‌ها را از نظام اسلامی منصرف کنند، بعضی سعی می‌کنند آن‌ها را به ایجاد اختلاف وادار کنند، بعضی سعی می‌کنند آن‌ها را در خدمت هدف‌های خبیث خود بگیرند، بعضی سعی می‌کنند آن‌ها را به ولنگاری و بیکارگی سوق بدهند؛ این بمباران به طور دائم بر روی سر جوان‌های ما و به وسیله همین دستگاه‌ها و رسانه‌های صوتی و تصویری و اینترنتی در حال انجام است. (۱ فروردین ۱۳۹۴)

بر این اساس، فضای مجازی دارای آسیب‌های مخربی است که بخشی از آن‌ها به نوعی امنیت ملی کشور را هدف قرار داده‌اند.

- شبهه آفرینی، تضعیف عقیده و اختلاف افکنی

امروزه دامنه تهدیدهای فضای مجازی بسیار گسترده شده و با امکانات مدرنی که در این راستا مهیا گردیده - شبهات - سریع‌تر گسترش یافته و باعث تضعیف اعتقادات و ایجاد اختلاف می‌شود. مقام معظم رهبری در این زمینه می‌فرماید:

این شیطان‌ی که حمله می‌کند، همیشه یک‌جور حمله نمی‌کند. شیطان امروز که از راه اینترنت و ماهواره و روش‌های ارتباطی مدرن و فوق مدرن سراغ شما می‌آید، حرف‌های مدرنی هم دارد؛ سخت‌افزارش را مدرن کرده، نرم‌افزار مدرن هم دارد، شبهه‌آفرینی دارد، اخلال در عقیده دارد، ایجاد تشویش در ذهن دارد، تزریق ناامیدی دارد، ایجاد اختاف دارد. (۲۰ مهر ۱۳۹۰)

- کتمان‌سازی حقیقت و ایجاد ناامیدی و حقارت‌پنداری

امروزه فناوری‌های نوین در فضای مجازی در خدمت دروغ‌پردازی‌های استکبار قرار گرفته است و با استفاده از این بستر در راستای منافع پلید خویش، حقایق را برای مخاطبین میلیاردی وارونه جلوه می‌دهند؛ چه این‌که مقام معظم رهبری این تهدید جدی را به خوبی گوشزد کرده و می‌فرماید:

امروز شما سیاست‌های رسانه‌های مسلط دنیا را ملاحظه کنید، مصلحت آن‌ها اقتضا می‌کند که اسلام را با تروریست مساوی بدانند، این کار با سرعت هر چه بیشتر و با استفاده هر چه بیشتر از فناوری‌های پیشرفته انجام می‌گیرد. مصلحت آن‌ها اقتضا می‌کند که متقابلاً آمریکا را مظهر حقوق بشر و دموکراسی به حساب آورند؛ این کار به راحتی و با شیوه‌های پیچیده و بسیار پیشرفته رسانه‌ای در دنیا انجام می‌گیرد. دروغ‌های بزرگ مثل حقیقت در امواج رادیویی، تلویزیونی، اینترنتی و غیره منعکس می‌شود. (۲۶ اردیبهشت ۱۳۸۵)

امروز اگر کسی کارهای دشمن را در عرصه عظیم شیوه‌های تبلیغاتی ملاحظه کند، از وسائل اینترنتی گرفته تا وسائل صوتی و تصویری تا بلندگوهایی که در جاهای مختلف دارند- در داخل هم دارند- می‌بیند یک قلم عمده این است که حوادث کشور را دگرگون جلوه دهند، وضع کشور را مأیوس کننده، ناامید کننده، رو به زوال، رو به انحطاط، رو به بن‌بست نشان دهند. تلاش زیاد آن‌ها در این زمینه، خود نشانه ضعف آن‌ها در میدان واقعیت است. (۲ آذر ۱۳۸۹)

- اغواگری و تحمیل اندیشه غرب

تسلط لجام‌گسیخته فضای مجازی بر انسان سبب می‌شود توجه او به مسائل اخلاقی، تربیتی و دینی به حاشیه رانده شود؛ به گونه‌ای که علاقه‌ای به فهم مسائل اخلاقی و دینی و منطبق ساختن خود با فضای فرهنگی و تربیتی دین نداشته باشد، زیرا در مصرف‌گرایی غرق شده تا آن‌جا که زندگی خود را بر این منطق بنا می‌سازد. این نگرش، فرهنگی را حاکم می‌کند که در آن نیازهای انسان به نیازهای مادی، جنسی و روانی منحصر شده و رابطه‌ای با خدا و ماورای جهان مادی ندارد که در این صورت، اخلاق، ارزش‌ها، الگوی تربیتی حاکم بر جامعه و در نتیجه رفتار افراد آن جامعه نیز تغییر خواهد کرد. مقام معظم رهبری ضمن اشراف بر این خطر و تهدید جدی، می‌فرماید:

امروز وسایلی که برای اغوای دل جوان‌ها هست، چقدر است؛ قابل مقایسه با گذشته نیست. این ماهواره‌ها، این اینترنت‌ها، این انواع و اقسام وسایل ارتباطات، این‌ها دل‌ها را اغوا می‌کند، جذب می‌کند، از راه به در می‌برد، انگیزه‌های معنوی را در انسان سست می‌کند، شهوات را در انسان بیدار می‌کند. (۱۷ شهریور ۱۳۹۰)

ببینید تلویزیون، رادیو، وسایل الکترونیکی، اینترنت و دیگر وسایل ارتباطاتی، امروز در دنیا در خدمت چه اهدافی قرار دارد؛ امروز استکبار به این اکتفا نمی‌کند که

شمشیر نشان بدهد، شمشیر هم نشان می‌دهد؛ اما در کنار او به ده‌ها شیوه دیگر متوسل می‌شود برای این‌که آن فکر غلط، آن راه خطا، آن روش ستمگرانه و طغیانگر را بر ملت‌ها تحمیل کند. (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۸)

۲. برنامه‌ریزی هدفمند

در فضای مجازی، انسان به عنوان نقطه کانونی و ارتباطی است و فائق آمدن بر چالش‌های حفظ هویت ملی، اعمال حاکمیت ملی و ظهور قدرت‌های جدید در عرصه‌های گوناگون اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی ضرورت برنامه‌ریزی هدفمند را برای مدیریت فضای مجازی دوچندان می‌کند؛ چه این‌که مقام معظم رهبری در اهمیت چنین برنامه‌ریزی فرمودند:

لازمه حضور فعال و تأثیرگذار در فضای مجازی، تمرکز در تصمیم‌گیری، جدیت در اجرا بدون از دست دادن زمان، هماهنگی میان دستگاه‌ها و پرهیز از موازی‌کاری و تعارض است. (۱۶ شهریور ۱۳۹۴)

بر این اساس، وظیفه اصلی شورای فضای مجازی نیز برنامه‌ریزی دقیق و هدفمند تبیین شده است:

وظیفه اصلی این تشکیلات، سیاستگذاری، مدیریت کلان و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های لازم و به هنگام و هم‌چنین نظارت و رصد کارآمد و روزآمد در این عرصه می‌باشد. (۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

تثبیت و تقویت جایگاه مرکز ملی فضای مجازی به عنوان بازوی شورای عالی فضای مجازی در جهت تحقق تصمیمات آن شورا با وظایف رصد وضعیت جاری فضای مجازی و پیش‌بینی و آینده‌نگری تحولات در این فضا در سطح ملی و بین‌المللی، ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی میان وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و

نهادهای مختلف ذی ربط در ابعاد علمی، فنی، اقتصادی، بازرگانی، حقوقی، انتظامی، امنیتی و دفاعی مرتبط با فضای مجازی و نظارت مستمر بر عملکرد دستگاه‌ها و بخش‌های ذی ربط در چارچوب مصوبات شورای عالی. (همان)

آنچه در این بند از حکم انتصابی بیان شده است، حکایت از داشتن یک برنامه هدفدار با ویژگی‌ها و چشم‌انداز عالی است که در صورت تحقق، نوید دهنده فضای مجازی پویا و بالنده‌ای است؛ لذا رهبر انقلاب، آثار شبکه جهانی اینترنت در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی، لزوم برنامه‌ریزی و هماهنگی به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن و بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌ها در جهت ارائه خدمات گسترده و مفید به مردم را از دلایل اصلی ضرورت تشکیل شورای عالی فضای مجازی بر شمرده و تأکید می‌کند:

گسترش فزاینده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی به ویژه شبکه جهانی اینترنت و آثار چشمگیر آن در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی و لزوم سرمایه‌گذاری وسیع و هدفمند در جهت بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌های ناشی از آن در جهت پیشرفت همه‌جانبه کشور و ارائه خدمات گسترده و مفید به اقشار گوناگون مردم و هم‌چنین ضرورت برنامه‌ریزی و هماهنگی مستمر به منظور صیانت از آسیب‌های ناشی از آن اقتضا می‌کند که نقطه کانونی متمرکزی برای سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و هماهنگی در فضای مجازی کشور به وجود آید. به این مناسبت شورای عالی فضای مجازی کشور با اختیارات کافی به ریاست رئیس‌جمهور تشکیل می‌گردد و لازم است به کلیه مصوبات آن ترتیب آثار قانونی داده شود. (۱۷ اسفند ۱۳۹۰)

هم‌چنین در برنامه‌ریزی برای فضای مجازی بر محور آینده‌نگری و توجه به شتاب علم تأکید کرده و می‌فرماید:

۳۰ سال آینده یعنی دنیایی که احتمالاً هیچ شباهتی با امروز ندارد... ۲۰ سال قبل این فناوری اطلاعات... وجود نداشت؛ چیزی بود، امروز ببینید در هر خانه‌ای، در هر مدرسه‌ای، در هر گوشه‌ای از فناوری اطلاعات یک چیزی مشاهده می‌کنیم. شتاب علم در این ۲۰ سالی که گذشت، یقیناً به مراتب کمتر خواهد بود از شتاب علم و پیشرفت علم و فناوری در ۲۰ سالی که پیش روی ماست، در ۳۰ سالی که پیش روی ماست. (۸ آذر ۱۳۸۶)

مقام معظم رهبری با اشاره به تأثیرگذاری گسترده فضای مجازی به عنوان یک قدرت نرم در عرصه‌های مختلف- از جمله فرهنگ، سیاست، اقتصاد، سبک زندگی، ایمان، اعتقادات دینی و اخلاقیات- بر لزوم طراحی مناسب و دقیقی برای حفظ حریم امنیت فکری و اخلاقی جامعه در این عرصه تأکید کرده و می‌فرماید: ما شورای عالی فضای مجازی درست کردیم برای همین قضیه؛ برای این‌که مسئولان بایند دور هم بنشینند، فکر کنند، متمرکز کنند اراده‌ها و تصمیم‌ها و اقدام‌های خودشان را برای مواجهه با این حادثه بزرگ. (۱۶ شهریور ۱۳۹۵)

۳. مقاوم‌سازی فرهنگی

از آن‌جا که انتقال و جریان فرهنگ از طریق ارتباطات صورت می‌گیرد، حوزه فرهنگ که نظام‌هایی از عقاید و رفتارها را شامل می‌شود، با ظهور فضای مجازی دستخوش دگرگونی‌های بنیادین گردیده است؛ لذا امکان برقراری ارتباطات هم‌زمان و بی‌شمار، منشأ ظهور فرهنگ‌های آتی و به دنبال آن ظهور هویت‌های خلق الساعه شده است که در دوره محدودی شکل می‌گیرد و با ظهور هویت‌های جدید، به سرعت از بین می‌روند. از نظر مقام معظم رهبری، توجه به مقاوم‌سازی فرهنگی می‌تواند راهبرد کارآمدی برای مقابله با فضای غبارآلود و بهره‌برداری درست از فضای مجازی باشد:

از همه این‌ها مهم‌تر، مسئله فرهنگ است؛ به خصوص در سطح باورها و عقاید مردم، می‌بینید چقدر دارند سرمایه‌گذاری می‌کنند. بسیاری از سرمایه‌های گوناگون بین‌المللی صرف ایجاد رسانه‌های اثرگذار می‌شود؛ از قبیل ماهواره و اینترنت و موبایل و امثال این‌ها، دارند سرمایه‌های زیادی را صرف می‌کنند... که البته پادزهر آن هم این است که ما بتوانیم در سطوح مختلف نسبت به باورها، طرح‌های تبیینی و اقناعی داشته باشیم؛ علمای ما، سازمان‌های فرهنگی ما، سازمان‌های تبلیغاتی ما، گویندگان ما، صدا و سیما ما باید بتوانند این باورها را در ذهن مردم تثبیت کنند و تعمیق کنند. (۱۳ شهریور ۱۳۹۳)

بر این اساس، در بند هفتم و هشتم انتصاب شورای عالی فضای مجازی بر ترویج هنجارها و ارزش‌ها و نیز توسعه خدمات کارآمد مبتنی بر ارزش‌ها تأکید شده است:

ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی ایرانی و ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این عرصه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی و نیز ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه. توسعه محتوا و خدمات کارآمد و رقابتی منطبق بر ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی- ایرانی در تمامی قلمروهای مورد نیاز جامعه و جلب مشارکت‌های مردمی و به کارگیری ظرفیت‌های بخش خصوصی در این زمینه. (۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

هم‌چنین مقام معظم رهبری، شورای عالی فضای مجازی را مرکز اصلی سیاستگذاری آگاهانه، مسئولانه و مقتدرانه در خصوص فضای مجازی دانسته و با اشاره به گسترش پُرسرعت پدیده بی‌نظیر فضای مجازی، می‌فرماید:

باید با استفاده از توانایی‌ها و استعداد‌های جوان کشور و با سیاستگذاری صحیح و اقدامات سنجیده و هماهنگ و بدون از دست دادن زمان، به سمت

خروج از حالت انفعال در عرصه فضای مجازی و حضور فعال و تأثیرگذار و تولید محتوای اسلامی متقن و جذاب حرکت کنیم. (۱۶ شهریور ۱۳۹۴)

بنابراین، ظرفیت شبکه‌های اجتماعی و اقبال انکارناپذیر آحاد مردم- به خصوص جوانان و نوجوانان- از حضور و صرف وقت در فضای مجازی، فرصت مغتنمی است که می‌توان با ارتقای سواد رسانه‌ای مردم و به خصوص خانواده‌ها، از آن در جهت کاهش آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده دشمنان از یک سو و اشاعه و ترویج فرهنگ اسلامی در همه ابعاد آن از سوی دیگر، بهره برد.

۴. به کارگیری روش‌های تبلیغاتی کارآمد

با توجه به اهمیت امر تبلیغ در دنیای امروز، از هر نوع امکانات و ابزار مدرنی می‌توان در راستای تبلیغ دین و آموزه‌های آن استفاده کرد که یکی از این امکانات، فضای مجازی است.

اهمیت روش‌های تبلیغ آموزه‌های دینی در فضای مجازی به مراتب بیشتر از رسانه منبر و در فضای مسجد است. مقام معظم رهبری در زمینه به کارگیری روش‌های تبلیغاتی کارآمد می‌فرماید:

امروز شما ببینید وسایل تبلیغ در دنیا چقدر متنوع شده؛ این طرف دنیا یک نفر جوان پای یک دستگاه کوچک می‌نشیند و افکار، تصورات، تخیلات، پیشنهادهای فکری و پیشنهادهای عملی را از سوی هر کسی- بلکه هر ناکسی- از آن طرف دنیا دریافت می‌کند.

امروز اینترنت و ماهواره و وسایل ارتباطی بسیار متنوع وجود دارد و حرف، آسان به همه جای دنیا می‌رسد. میدان افکار مردم و مؤمنین، عرصه کارزار تفکرات گوناگون است؛ امروز ما در یک میدان جنگ و کارزار حقیقی فکری قرار داریم. این کارزار فکری به هیچ وجه به زیان ما نیست، به سود ماست. اگر وارد این

میدان بشویم و آن چه را که نیاز ماست، از مهمات تفکر اسلامی و انبارهای معارف الهی و اسلامی بیرون بکشیم و صرف کنیم، قطعاً برد با ماست؛ لیکن مسئله این است که ما باید این کار را بکنیم. (۱۱ اردیبهشت ۱۳۸۴)

۵. نظارت و پایش

امروزه به دلیل گستردگی و فراگیری فضای مجازی و قرار گرفتن بسیاری از مباحث و مطالب در حوزه‌های مختلف مورد نیاز انسان‌ها در درون این شبکه جهانی، برای استفاده از امکانات آن و مهم‌تر از آن آگاهی و هوشیاری در خصوص خطرات و تهدیدهای آن، نظارت و پایش مستمر یکی از راهبردهای مدیریتی مهم آن است. مقام معظم رهبری در اهمیت کنترل آزادی فضای مجازی می‌فرماید:

امروز با گسترش مراکز و پایگاه‌های اطلاع رسانی و خبری و اینترنتی، حرف از هر زبانی، از هر حنجره‌ای در بیاید، به گوش همه می‌رسد. خیلی‌ها هم رعایت نمی‌کنند؛ آن کسانی که مسئولند - چه در دولت، چه در بیرون دولت - باید خیلی اهتمام بورزند به این که این آزادی‌ای که نظام اسلامی به بیان حقایق داده، در جهت درستی به کار بیفتد؛ در جهت ایجاد نشاط کار، امید، همدلی و همبستگی. (۲ شهریور ۱۳۹۱)

بهمنی از مسائل ضد ارزشی و مخالف منافع ملی، مطالب درست و نادرست، اطلاعات غلط یا صحیح و حتی شبه اطلاعات بر ذهن جامعه فرود می‌آید که باید این فضا کنترل شود؛ اما نباید ملت را از فضای مجازی محروم کرد. (۲۲ خرداد ۱۳۹۶)

ایشان با انتقاد از کوتاهی‌ها در زمینه ایجاد شبکه ملی اطلاعات ابراز می‌دارد: شماری از کشورها با ایجاد شبکه ملی اطلاعات، ضمن رعایت خطوط قرمز خود و کنترل صحیح فضای مجازی، از اینترنت برای تأمین منافعشان بهره گرفته‌اند. (همان)

هم‌چنین، با اشاره به گستردگی فضای مجازی و سرعت روزافزون تحولات در این عرصه و ارتباط مستمر جوانان با فضای مجازی می‌فرماید:

کسی مخالف استفاده از فضای مجازی نیست؛ بلکه موضوع اصلی این است که در چنین عرصه‌ای که لغزشگاه است، باید زمینه استفاده صحیح فراهم شود نه آن‌که فضای مجازی به صورت رها و غیر قابل کنترل باشد. (۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۵)

کسی به دنبال بستن فضای مجازی نیست؛ زیرا این کار عاقلانه نیست، اما چرا هنگامی که کشورهای دیگر برای حفاظت از فرهنگ خود در استفاده از فضای مجازی چارچوب‌هایی قرار می‌دهند، ما فضای مجازی را رها کرده‌ایم؟ (همان)

۶. رعایت قانون و اخلاق‌مداری

قانونمندی و پذیرش قانون، ریشه در ساختارهای جامعه دارد و در رابطه با فرهنگ عمومی جامعه قابل بررسی است. گرایش مردم به قانون و اجرای آن نیز در گرو داشتن آگاهی و عدم احساس تبعیض است؛ زیرا در صورت عدم رعایت قانون که بخشی از آن وابسته به فقر فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است، می‌تواند وضعیت کلی اجتماع را دچار دشواری‌های عدیده‌ای کرده و ساخت‌های اقتصادی نامطلوب، بی‌عدالتی‌ها و به طور کلی نارضایتی و نابسامانی عمومی را سبب شود. فضای مجازی نیز از این قاعده مستثنی نیست و بسیاری از کاربران، اطلاعات دقیقی از قوانین و مقررات حاکم بر آن ندارند.

از سوی دیگر، اگر فضای مجازی را مقید به حوزه دین نمود، در این صورت کاربران دنیای مجازی متأثر از آموزه‌های دینی، صبغه‌های اخلاقی خود را خواهند داشت که تجاوز به حریم دیگران و مشاهده صور قبیحه و ورود به کازینوها و قمارخانه‌های مجازی را بر خود حرام دانسته و به تبع آن، بروز و ظهور ملکات اخلاقی که ثمره تقوا و پرهیزکاری است، در فضای دینی مجازی قابل مشاهده خواهد بود. بدین ترتیب برای یک فرد متدین، پذیرش اصول اخلاق فناوری نه تنها سخت و دشوار نیست؛ بلکه آن را سازگار با طبع و عقاید خود می‌داند، لذا عمل و پایبندی به این اصول در فضای مجازی از او یک متخلق به اخلاق فناوری می‌سازد.

بنابراین، یکی از راهبردهای مدیریتی این است که سرفصل‌های قوانین و باید‌ها و نبایدهای اخلاقی فضای مجازی تعریف شده و به طور کامل در اختیار تمام کاربران قرار گیرد تا همه در آن چارچوب حرکت کنند.

در همین ارتباط، مقام معظم رهبری بر ضرورت اخلاق و قانون‌مداری تأکید کرده و می‌فرماید: این رسانه‌های الکترونیکی و اینترنتی متأسفانه موجب شده است که افراد بی‌محابا علیه یکدیگر حرف بزنند، بد بگویند. باید از طرف مسئولین کشور برای این هم یک جوری تدبیر بشود؛ ولی عمده این است که خود ما مردم، خودمان را مقید کنیم به اخلاق اسلامی، خودمان را مقید کنیم به قانون. (۱ فروردین ۱۳۹۱)

هم‌چنین، در یکی از بندهای مهم حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی ابزار می‌دارند:

ارتقای جمهوری اسلامی ایران به قدرت سایبری در طراز قدرت‌های تأثیرگذار جهانی و برخورداری از ابتکار عمل و قدرت تعامل با دیگر کشورها در جهت شکل دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی با رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه. (۱۴ شهریور ۱۳۹۴)

نتیجه‌گیری

فضای مجازی به عضوی جدانشدنی از زندگی انسان‌ها تبدیل شده است و این اهمیت باعث شده در کنار برخی فواید آن، به عنوان آفتی در زندگی افراد یاد شود؛ از این رو، پیدایش فناوری‌های ارتباطاتی و اطلاعاتی، فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای گروه‌های مختلف جامعه پدید آورده است؛ بدین جهت همواره مطمح نظر مقام معظم رهبری قرار گرفته است.

تاکنون برخی اقدامات خودجوش و غیر مسنجم از سوی دغدغه‌مندان حوزه فرهنگ و آگاه به ظرفیت‌های فضای مجازی شکل گرفته است؛ اما تا گسترده شدن و انسجام و یکپارچگی این اقدامات و تأثیرگذاری آن‌ها در برابر حجم وسیع تأثیرپذیری از اقدامات کینه‌توزانه از یک سو و آسیب‌های وارده به سبب ناآگاهی کاربران در استفاده صحیح و هدفمند از سوی دیگر، مسیری به اندازه یک همت و عزم جهادی باقی است تا بتوان به درک هدفی مشترک رسید و نسل امروز و فردای جهان اسلام را از معضلات گریبانگر فضای مجازی با همان ابزار رهانید.

تحقیق حاضر در زمینه مدیریت فضای مجازی مبتنی بر دغدغه‌ها و سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری، برخی از مهم‌ترین راهبردهای مدیریتی فضای مجازی را از منظر مقام معظم رهبری به بحث گذاشت و بیان شد که با نگاه کلی به اندیشه‌های راهبردی ایشان، می‌توان به راهبردهای مدیریتی مختلفی دست یازید که در این مقاله به برخی از مهم‌ترین آن‌ها هم‌چون شناخت فرصت‌ها و تهدیدها، برنامه‌ریزی هدفمند، مقاوم‌سازی فرهنگی، به کارگیری روش‌های تبلیغاتی کارآمد، نظارت و پایش و قانون اخلاق‌مداری اشاره شد.

هرچند کاربست این راهبردها در فضای مجازی می‌تواند عرصه‌های مختلفی از جمله آموزش دینی را تحت تأثیر قرار داده و مدیریت کند؛ اما واقعیت این است که تنها زمانی این موضوع می‌تواند تبدیل به یک فرصت مهم برای تقویت قدرت نرم گردد که تمامی آحاد اهمیت این موضوع را به خوبی درک نمایند.

فهرست منابع

۱. تارنمای مقام معظم رهبری، <http://farsi.khamenei.ir>
۲. خانیکی، هادی. و محمود بابایی (۱۳۹۰). فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی؛ مفهوم و کارکردها. جامعه اطلاعاتی سال ۱. شماره ۱: ۹۶-۷۱.
۳. ذکایی، محمدسعید. و فاخره خطیبی (۱۳۸۵). رابطه حضور در فضای مجازی و هویت مدرن پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوان ایرانی. علوم اجتماعی. شماره ۳۳: ۱۱۱-۱۵۳.
۴. رضائیان، علی (۱۳۸۷). مبانی سازمان و مدیریت. چاپ ۱۱. تهران: انتشارات سمت.

5. Abelson, Hal. and Lawrence Lessig (1998). **Digital Identity in Cyberspace**. London: Routledge.

تعامل حوزه علمیه و رسانه در بیانات مقام معظم رهبری و ارائه الگوی مطلوب

نویسنده: ایمان سالاری پاک (ایران)^۱

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۹

دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۱۲

چکیده

رسانه‌ها در دنیای امروز، فکر، فرهنگ، رفتار و هویت فرهنگی جوامع را شکل می‌دهند و می‌توانند در بهبود وضعیت زندگی انسان و گسترش صلح و امنیت جهانی موثر بوده و زمینه‌ساز ارتقای اخلاق و معنویت باشند. در این میان، حوزه علمیه در شرایط کنونی و در عرصه جنگ رسانه‌ای با ایجاد تعامل با رسانه‌ها می‌تواند به عنوان چشم و زبان انقلاب اسلامی برای انتشار پیام انقلاب و اندیشه اسلام ناب محمدی ص قلمداد شود. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی عرصه‌های تعامل حوزه علمیه و رسانه‌ها در سخنان مقام معظم رهبری و ارائه الگوی مطلوب و راهکارهای تحقق این تعاملات است. آنچه از بررسی اسنادی سخنان مقام معظم رهبری درباره تبیین وظایف حوزه علمیه و رسانه ملی به دست می‌آید، این‌که به طور مستقیم و غیر مستقیم به ۳ مقوله اصلی حمایت، هدایت و نظارت و زیرمقوله‌های آن اشاره شده است. در مجموع، ۳ مقوله و ۳۳ زیرمقوله شناسایی و احصا شد که ناظر به آن‌ها ۳۷۳ راهکار و روش برای تعامل حوزه و رسانه‌ها بیان شده است؛ این راهکارها در قالب جدول به عنوان راهکارهای بالقوه در نتیجه‌گیری تحقیق بیان شده است که با روش مصاحبه عمیق با ۹ نفر از استادان حوزوی متخصص در عرصه رسانه صورت گرفته است.

واژگان کلیدی: حوزه علمیه، رسانه، عرصه‌های تعامل، الگوی مطلوب، مقام معظم رهبری

۱. کارشناس ارشد گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده صدا و سیما، قم، ایران،

مقدمه

امروزه رسانه‌های غربی و امپراطوری‌های رسانه‌ای به دنبال این هستند تا از فرهنگ و هنر علیه ارزش‌های والای بشری و ادیان آسمانی استفاده کنند و کشورهایی می‌توانند در این جنگ رسانه‌ای از فرهنگ دینی و ملی خود پاسداری کنند که بتوانند هنرمندان انقلابی و متدین و برخوردار از انگیزه پاک و ناب تربیت کنند؛ این امر نیز محقق نخواهد شد مگر آن‌که نهادهای فرهنگی که متولی امر دین و فرهنگ یک جامعه هستند، در این عرصه ورود پیدا کرده و از چنین هنرمندان و برنامه‌هایی، حمایت و تشویق مادی و معنوی به عمل آورند تا در این جنگ، ناتوی فرهنگی که در قالب برنامه‌های هنری مختلف ساخته و از طریق رسانه‌های جمعی در اختیار آنان قرار می‌گیرد، رنگ نیازند.

این حمایت می‌تواند از طریق تولید محتوای هنری، پژوهش‌های برنامه‌ای، تربیت روحانیون سخنور و مشاور و تشویق آثار موفق و دست اندرکاران آن‌ها صورت گیرد که این خود، باعث باز شدن باب معرفت دینی روشن‌بینانه، تولید برنامه‌های پُر مغز و کیفیت هنری و ساختن انسان باب اسلام و انقلاب خواهد شد؛ البته تا زمانی که نهادهای فرهنگی از رسانه‌ها- به خصوص رسانه ملی- حمایت نکنند، نمی‌توان آن‌ها را هدایت و نظارت کرد.

با توجه به این ضرورت و اهمیت، مجموعه سخنرانی‌های مقام معظم رهبری خطاب به حوزه علمیه و رسانه ملی- مکتوب و غیر مکتوب- مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت که همگی به طور مستقیم و غیر مستقیم به این مطلب اشاره دارند که این دو نهاد فرهنگی و تربیتی می‌توانند در عرصه‌های مختلف- اعم از حمایت، هدایت و نظارت- بایکدیگر تعامل برقرار کنند.

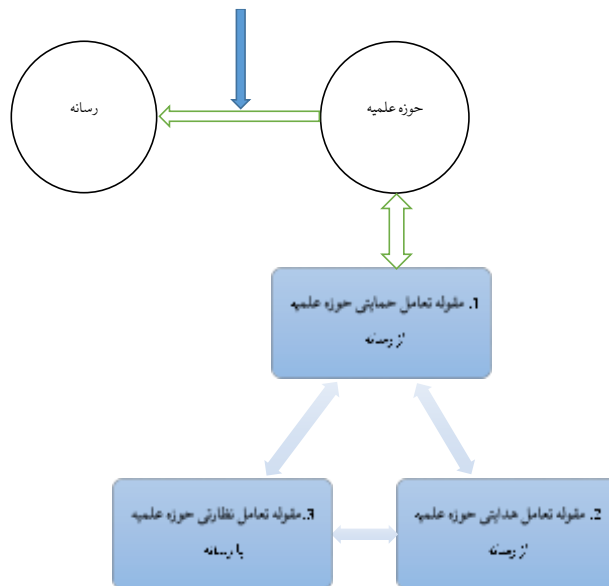
به بیان دیگر، بعضی خطابات مقام معظم رهبری به صورت عام بیان گردیده است؛ یعنی به صراحت حوزه علمیه را مخاطب قرار نداده است، ولی حوزه نیز

تعامل حوزه علمیه و رسانه... / ۱۲۵

داخل در آن خطاب‌ها قرار می‌گیرد و برخی دیگر، خاص حوزه است؛ یعنی اگر حوزه در آن عرصه‌ها ورود پیدا نکند، رسانه‌ها و رسانه ملی نمی‌توانند آن عرصه‌ها را پوشش دهند و به سرانجام برسانند.

مدل نظری تحقیق

مدل، از ریشه لاتینی Modus به معنای اندازه گرفته شده است؛ هم‌چنین کمک می‌کند به متن و درون پدیده‌هایی که نمی‌توان - مستقیماً - آن‌ها را دید، هدایت شود. مدل جزئی کوچک یا بازسازی کوچکی از یک شیء بزرگ است که از لحاظ کارکرد با شیء واقعی یکسان است (گرچی و برخورداری، ۱۳۸۸: ۳۳) و رابطه بین طرح نظری - تئوری - و کار جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات است. نمودار ۱: مدل نظری تعامل حوزه با رسانه در بیانات مقام معظم رهبری

این مدل که برگرفته از مجموعه بیانات مقام معظم رهبری است؛ به صورت مستقیم و غیر مستقیم به عرصه‌های تعامل حوزه علمیه با رسانه‌ها پرداخته و به این مطلب تأکید دارد که حوزه علمیه می‌تواند در هر سه عرصه مورد اشاره با رسانه تعامل داشته باشد.

آنچه در این مدل نظری از اهمیت زیادی برخوردار است آن‌که این مقوله‌ها با هم در ارتباط هستند و نمی‌توان آن‌ها را بیگانه از یکدیگر دانست. به تعبیر دیگر، زمانی حوزه علمیه می‌تواند این عرصه‌ها و مقولات را با ضریب بالایی عملیاتی کند که هر سه مقوله را با هم در جهت تعامل با رسانه انجام دهد.

در ادامه با تمرکز بر هر سه حوزه مورد اشاره در مدل و زیرشاخه‌های آن، رویکرد مقام معظم رهبری - در هر حوزه - بیان می‌شود:

۱. حوزه علمیه و تعامل حمایتی از رسانه

در غیاب شما معمولاً با آقایان روحانیون و علما و حوزوی‌ها این حرف را می‌زنم و می‌گویم که این آقایان حق دارند از شما گله کنند و بگویند که این حوزه علمیه کجاست و چرا به ما کمک نمی‌کند. شما این بار سنگین را بر دوش دارید؛ حقیقتاً باید به شما کمک کنند، این حق شماست که این را بخواهید. (۱۳ اسفند ۱۳۷۸)

- تشویق از آثار موفق و دست‌اندرکاران آن

من قدر کارهای نمایشی را می‌دانم... می‌دانم پشت سر هر دقیقه‌ای، بلکه هر ثانیه‌ای از این فیلم یا سریالی که شما ساخته‌اید، چقدر فکر، ابتکار، خلاقیت، هنر، تلاش، زحمت و گاه بیخوابی‌های طولانی وجود دارد... از پیدا کردن سوژه تا نوشتن فیلمنامه، تا پیدا کردن کارگردان و سپردن به کارگردان، تا عوامل تولیدی، تا گریم، دکور، لباس، تا فیلمبرداری، تا تدوین - آن مرحله آخر - و نمایش... واقعاً هم مقتضای تکلیف ماست که قدرشناسی و تشکر کنیم. (۱۲ تیر ۱۳۸۴)

امروزه در سطح جهان بیشترین استفاده از فرهنگ و هنر علیه ارزش‌های والای بشری، اعتقادات انسانی و ادیان آسمانی صورت می‌گیرد و در این شرایط، اصحاب فرهنگ و هنر کشور باید جوانان تازه‌کار در عرصه هنر را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دهند و آنان را به ایستادگی استقلال و سخن گفتن از حقایق زبان هنر تشویق کنند. (۲۰ فروردین ۱۳۷۹)

- حمایت از تولید محتوای هنری ناب

وقتی خلأ بیان اندیشه‌های ناب و قدیم و صحیح مشاهده شد، اندیشه‌های مغشوش، غش‌دار، اندیشه‌های ناسالم و ناصحیح در بازار می‌آیند... اگر جنس خالص صحیح خوب... در دسترس مردم گذاشتند، بدیهی است که مردم، سراغ جنس ناسالم - اگر باشد - نخواهند رفت؛ وقتی... خلأ پیدا شد، بازار جنس بدلی و سکه قلابی رواج پیدا خواهد کرد. (ر. ک: آقانوری، ۱۳۹۰: ۴۹)

بعد از آن که مصرف فرهنگی را پیدا کردیم، قلمی که باید این بودجه صرف آن بشود، پیدا کردیم، برویم سراغ محتوایش... در زمینه‌های فرهنگی، دنبال کارهای تشریفاتی و ویتروینی نباشید. نمایش دادن کار فرهنگی، نه این‌که فایده‌ای ندارد؛ ضرر هم دارد. در زمینه فرهنگ باید دنبال کارهای محتوایی و اصیل و واقعی رفت که امروز نیاز عمده کشور هم این است. (۸ شهریور ۱۳۸۹)

تولید کلام و تصویر... یکی از مهم‌ترین کارهایی است که امروز هنر تبلیغ و پیام‌رسانی به آن متکی است. اگر در تولید پایمان بلغزد، اشتباه یا کوتاهی کنیم - حتماً - ضربه را خورده‌ایم. (۱۵ بهمن ۱۳۸۱)

- حمایت پژوهش‌های برنامه‌ای

بقای دین مدیون تلاش علمی حوزه‌هاست؛ بدانید که بدون تحقیق، بدون نوآوری، بدون ژرف‌یابی، انسان در هیچ مقوله‌ای نمی‌تواند به هدف‌های والا

دست پیدا کند. اگر این نوآوری نباشد، نتیجه همان یک جا ایستادن و درجا زدن و با دنیای پیرامون خود، به تدریج بیگانه‌تر شدن، خواهد بود. (ر. ک: آقانوری، ۱۳۹۰: ۵۰۵)

من متأسفانه می‌بینم که فیلم‌های داخلی ما نقص‌های زیادی دارد و مهم‌ترین نقصش در فیلمنامه‌هاست... مضمون‌ها پوچ است و اصلاً مناسب با آن شکوه و اوج انقلاب و واقعیت‌های بسیار عمیق و ظریف و زیبایی جامعه ما نیست و آن پیچیدگی و عمق معارفی که در اختیار ماست، در آن‌ها دیده نمی‌شود... افراد با استعداد و جوانان انقلابی را بنشانید و از آن‌ها جدی بخواهید که بیایند مناظر به یادماندنی انقلاب را در فیلمنامه‌های بسیار هنرمندانه و انسانی و حاکی از اوج درک و فهم نویسنده که انسان گاهی در بعضی از فیلمنامه‌های خارجی، این معنا را مشاهده می‌کند تصویر کنند؛ بعد آن‌ها را به سلک نمایش بکشید و نشان بدهید. خلاً فیلم‌های خارجی را در این جا پُر کنید، به نظر من این تکلیف اصلی است. (۷ بهمن ۱۳۷۰)

- تربیت روحانیون سخنور و مشاور

لازمه تشکیل چنین مجموعه‌ای از مشاوران روحانی صاحب‌نظر و آگاه و توانا در صدا و سیما، امکان اعمال نظر و جهت‌دهی صحیح در برنامه‌ها است. (۱ آذر ۱۳۸۹)

در این عرصه- هنر اسلامی و سینمای دینی- جوان‌های مؤمن، با طراوت و شاداب و دارای نگاه نو و همت بلند، موتور محرک برای حرکت رو به جلو هستند و پیشکسوتان نیز باید با بیان تجربیات خود و تربیت نیروهای جدید و کارآمد، به این حرکت شتاب بیشتری ببخشند. (۱ اسفند ۱۳۹۱)

- نگاه اجتهادی به هنر و سینما به عنوان لوازم ایجاد تمدن اسلامی

لزوم ترسیم هدف بلندمدت برای بیداری اسلامی در کشورهای مسلمان است؛ نقطه متعالی و والایی که بیداری ملت‌ها را باید سمت و سو دهد و آنان را به آن

نقطه برساند. با شناسایی این نقطه است که می‌توان نقشه راه را ترسیم کرد و هدف‌های میانی و نزدیک را در آن مشخص نمود. این هدف نهایی نمی‌تواند چیزی کمتر از ایجاد تمدن درخشان اسلامی باشد. امت اسلامی با همه ابعاض خود در قالب ملت‌ها و کشورها، باید به جایگاه تمدنی مطلوب قرآن دست یابد.

شاخصه اصلی و عمومی این تمدن، بهره‌مندی انسان‌ها از همه ظرفیت‌های مادی و معنوی‌ای است که خداوند برای تأمین سعادت و تعالی آنان در عالم طبیعت و در وجود خود آنان تعبیه کرده است... نگاه اجتهادی و عالمانه به عرصه‌های گوناگون، از علوم انسانی تا نظام تعلیم و تربیت رسمی و از اقتصاد و بانکداری تا تولید فنی و فناوری و از رسانه‌های مدرن تا هنر و سینما و تا روابط بین‌الملل و غیره و غیره، همه از لوازم این تمدن‌سازی است. (۹ اردیبهشت ۱۳۹۲)

- تربیت نیروی هنرمند انقلابی

انقلاب آن‌وقتی می‌تواند خودش را در قالب هنر بیاورد که هنرمند خودی داشته باشد و خودش هنرمند را پرورش بدهد؛ البته یک عده از جوانان دارند این کارها را می‌کنند، خیلی هم خوب است، شما هم در هر جا و به هر شکل هستید، این کار را بکنید. به بُرایی این سلاح توجه کنید، به بهره‌وری فراوان دشمن انقلاب از این سلاح توجه کنید، به این‌که مفاهیم انقلاب-خوب- می‌توانند در قالب هنرهای گوناگون واقع بشوند، توجه کنید و احساس نمایید که این یک ارزش است. (۱۵ مهر ۱۳۷۰)

- استفاده از هنر نویسندگی و فیلم برای تبلیغ در حوزه اسلامی

آن‌ها بسیاری از فیلم‌ها را ساخته‌اند که ظاهرش هم نشان نمی‌دهد؛ اما تبلیغ مسیحیت است... غرض تبلیغات است که ما آن را نداریم. این کارها، کارهایی نیست که یک‌شبه انجام گیرد. امروز اگر شما در این زمینه‌ها شروع

به کار کردید و تولید امواج صوتی و تصویری - به خصوص تصویری - داشتید، شاید ۱۰ سال دیگر، این توانایی برای حوزه به وجود آید؛ ولی ما فعلاً این را نداریم... نارسایی در امر تبلیغ وجود دارد؛ ولی اهتمام به امر تبلیغ به عنوان امری که مربوط به نظام است، در حوزه نیست. (۱۳ آذر ۱۳۷۴)

- فیلم‌سازی بر پایه معارف اسلامی

اگر ما در گذشته علمایی داشتیم که حرف می‌زدند یا می‌نوشتند یا شبها را بر طرف می‌کردند و یا معارف می‌گفتند، امروز چند برابر آن تعداد با کیفیت‌های بالا مورد نیاز است. کتاب‌ها و جزوه‌ها و مجلات و رسانه‌هایی لازم است که همین رسالت را به عهده گیرند و راجع به دین و معارف و اخلاق بنویسند و بگویند... علمای دین بایستی نوشته‌های مربوط به معارف اسلامی را - چه به صورت کتاب و جزوه و چه به صورت مجله و مطبوعات گوناگون - فراهم کنند تا هنرمندان از روی آن‌ها - مثلاً - فیلم درست کنند و یا برنامه‌های گوناگون بسازند. (۱۴ شهریور ۱۳۸۴)

هنر، بهترین وسیله برای انعکاس همین مفاهیم و همین مسائل است... اگر انقلاب و جامعه اسلامی از هنر فاخر و برجسته برخوردار نباشد، نخواهد توانست مکونات قلبی خود را به مخاطبان خودش برساند و با آن‌ها ارتباط برقرار کند... عین همین خسارت شاید از جهتی بزرگتر از این خسارت، خسارت آن جمعی است که از ابزار هنر بی‌نصیب باشند؛ چون هنر چیزهایی را منعکس می‌کند که بیان ساده و عادی نمی‌تواند آن‌ها را منعکس کند؛ مخصوصاً به نسل‌های آینده و همین‌طور به نسل کنونی. هنر را مغتنم بشمارید و در جهت اسلامی به کار ببرید، هنر را با معیارهای اسلامی یاد بگیرید و یاد بدهید و آن را به کار ببرید تا بتوانید مفاهیم و ارزش‌های الهی و اسلامی را به مردم نشان بدهید. امروز دنیا محتاج حقایق اسلامی است. (۱۴ شهریور ۱۳۷۴)

- ارائه محتوای دینی به جامعه فیلمساز متعهد

این آدمی که در محیط غیر دینی پرورش پیدا کرده، هرگز علم دین نخوانده، خیلی‌شان با قرآن آشنا نیستند، با نهج‌البلاغه و حدیث آشنا نیستند، چه می‌دانند چه باید بیاید در محتوای این فیلم‌ها. ما که می‌دانیم، باید آماده کنیم و کمک کنیم. وقتی ما توانستیم این فکرها را منظم کنیم، مرتب کنیم، منطقی کنیم، قابل فهم کنیم، باورپذیر کنیم، آن را در مجموعه‌هایی در اختیار گذاشتیم، این هنرمند وقتی می‌خواند، خودش تحت تأثیر قرار می‌گیرد؛ لذا هنرمندی که سابقه دینی و ریشه دینی دارد، انسان می‌بیند فیلم خوبی هم اتفاقاً می‌سازد که البته بندرت مواردی پیش می‌آید؛ پس کار ماست، کار روحانیت است که در این زمینه این کمبودها را برطرف کند. (۲۵ شهریور ۱۳۸۹)

- جانمایی نقش در تولید آثار فاخر

نمی‌شود رفت سراغ کارگردان و یقه او را گرفت که شما چرا؟ خوب، من یک مقدار وزارت ارشاد را، یک مقدار سازمان تبلیغات را، یک مقدار حوزه علمیه را، یک مقدار آن کسانی که صاحبان اندیشه دینی هستند، همین اندیشه‌های عرفانی، حکمت متعالیه... این‌ها را مخاطب قرار می‌دهم و می‌گویم شما برای برخورداری کشور از این هنر فاخر... چه کرده‌اید؟ شما چه کرده‌اید؟ چنانچه در آن زمینه کاری انجام نگرفته باشد، من از یک کارگردان خیلی توقع نمی‌کنم. هنرمند با استعداد ما که اثرش یا خالی است یا حداقل نسبت به این ارزش‌های مورد نظر ما خیلی پُربار نیست، از او توقع نمی‌کنم که چرا این اثر آن‌چنانی که من می‌پسندم، نیست. بنابراین من نمی‌توانم قبول کنم که آماج این ناامنی، کارگردان‌های ما باشند و اگر چنین واقعیتی وجود داشته باشد، واقعیت نابحق و نابجایی است. (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۵)

- مقابله با شرکت‌های بزرگ استکباری رسانه‌ای

امروز استکبار به این اکتفا نمی‌کند که شمشیر نشان بدهد، شمشیر هم نشان می‌دهد؛ اما در کنار او به ده‌ها شیوه دیگر متوسل می‌شود برای این‌که آن فکر غلط، آن راه خطا، آن روش ستمگرانه و طغیان‌گر را بر ملت‌ها تحمیل کند. امروز طبق اطلاعات قطعی ثابت شده است که مؤسسه عظیم هالیوود و شرکت‌های بزرگ سینمایی با سیاست‌های استکباری آمریکا همراهی و همکاری مستمر و باب میل دارند... امروز شما برای این‌که اسلام را، دین را، حقیقت را، صراط مستقیم را، هم به مردم نشان بدهید، هم مردم را در این صراط به راه بیندازید، با مشکلات بزرگی روبه‌رو هستید. باید با زمان، خودمان را تطبیق دهیم... غیر از علمای دین، غیر از مرزداران عقیده چه کسی باید در مقابل این تیره‌های مسموم و زهرآگین بایستد و قرار بگیرد؟ (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۸)

- حمایت از فیلمساز ارزشی

امروز می‌بینیم در میان بچه‌های جوان ما، سینماگران خوب، نمایشنامه‌نویسان خوب، کارگردانان خوب، شعرای خوب و داستان‌نویسان خوب، زیادند؛ انقلاب است که این نیروها را آزاد کرد. یکی از کارهای دشمن این شد که این مجموعه‌های مؤمن را منزوی کند... من بارها از اعماق جان، قلبم برای این جوانان مؤمن و انقلابی، سوخته و گداخته است. بارها تأسف خورده‌ام که چرا باید به جوانان به این خوبی، بی‌اعتنایی شود؟ این‌ها هیچ چیزشان از آن کسانی که در جاهایی به عنوان هنرمند معروف شده‌اند، کمتر نیست. در بسیاری از امور، از آن‌ها خیلی هم بهترند؛ اما به این‌ها بی‌اعتنایی می‌شود. وقتی که انسان مطلب را به درستی کاوش می‌کند، می‌بیند سر رشته می‌رسد به اراده خباثت‌آمیزی در نقطه‌ای! مسؤولین هم متوجه نیستند. (۲۱ مرداد ۱۳۷۱)

- تکیه به هنرمندان مؤمن رسانه‌ای

اگر می‌خواهید هنر این کشور رشد و اعتلا پیدا کند، به هنرمند جوان مؤمن تکیه کنید. او می‌تواند از اسلام و از انقلاب و از این کشور دفاع کند... هنوز خیلی کارها در این کشور در زمینه فرهنگی وجود دارد که باید انجام گیرد. منظورم این است که در محیط‌های فرهنگی، به نیروهای مؤمن تکیه شود. این‌ها سدی در مقابل تهاجم فرهنگی هستند. (۲۱ مرداد ۱۳۷۱)

- فراهم کننده ظرفیت‌های تربیتی، آموزشی و پرورشی مسائل رسانه‌ای

حوزه علمیه به عنوان قلب روحانیت شیعه می‌تواند ظرفیت گسترده‌ای برای نظام اسلامی در خصوص مسائل رسانه‌ای، آموزش و پرورش و تربیتی فراهم کند. (۲ آبان ۱۳۸۹)

۲. حوزه علمیه و تعامل هدایتی از رسانه

من بخشی از نقایص موجود در مسائل فرهنگی به ویژه صدا و سیما و آموزش و پرورش را متوجه روحانیت و حوزه علمیه می‌دانم؛ زیرا وظیفه جهت‌دهی صحیح فرهنگی و منطبق با ارزش‌ها و اعتقادات دینی بر عهده روحانیت و حوزه علمیه است. (همان)

- تبیین مؤلفه‌های رسانه با رویکرد دینی

این لباس هزاران سال است که لباس علم است؛ نمی‌گوییم فقط علما این لباس را داشته‌اند، هزاران سال است که زی اهل علم در روحانیت شیعه - از زمان شیخ مفید و شیخ طوسی تا حالا - محور و مرکز امید مردم برای امور بوده است. یکی از آن‌ها عبارت از تبیین مسائل دینی است؛ یعنی مردم در طول این هزار سال، همواره از علمای دین توقع داشتند که برایشان مسائل اسلامی را تبیین کنند. (ر. ک: آقائوری، ۱۳۹۰: ۵۰۸)

نکته دیگر بحث هنر دینی است... هنر دینی به هیچ وجه به معنای قشری‌گری و تظاهر ریاکارانه دینی نیست و این هنر لزوماً با واژگان دینی به وجود نمی‌آید. ای بسا هنری صد درصد دینی باشد؛ اما در آن از واژگان عرفی و غیر دینی استفاده شده باشد... هنر دینی آن است که بتواند معارفی را که همه ادیان و پیش از همه، دین مبین اسلام به نشر آن در بین انسان‌ها همت گماشته‌اند و جان‌های پاکی در راه نشر این حقایق نثار شده است، نشر دهد، جاودانه کند و در ذهن‌ها ماندگار سازد. این معارف، معارف بلند دینی است... هنر دینی این معارف را منتشر می‌کند.

هیچ لزومی ندارد که در محاورات سینمایی یا در تئاتر، نام و یا شکلی که نماد دین است، وجود داشته باشد تا حتماً دینی باشد... آن چیزی که در هنر دینی به شدت مورد توجه است، این است که این هنر در خدمت شهوت و خشونت و ابتذال و استحاله هویت انسان و جامعه قرار نگیرد.

جامعه ما بعد از پیروزی انقلاب اسلامی احساس هویت کرد؛ یعنی شخصیت خودش را باز یافت... انقلاب ما را زنده کرد و به ما شخصیت داد. انقلاب به ما آموخت که یک ملت می‌تواند در اساسی‌ترین مسائل جهانی، سخن و موضعی داشته باشد و آن را با صراحت و بدون توجه به این‌که قدرتمندان و قلد‌رهای عالم چه می‌خواهند، ابراز کند و پای آن بایستد. ارزش یک ملت در جامعه بین‌الملل به این چیزهاست، نه به دنباله‌روی کورکورانه؛ آن هم نه از چیزهای خوب، بلکه از نقاط منفی.

کسانی که با نظرات من در این زمینه‌ها آشنا هستند، می‌دانند که بنده معتقد نیستم که هنر با بخشنامه و دستور و فرمان و حکم و این‌طور چیزها درست می‌شود؛ این از آن چیزهایی است که با حکم درست نمی‌شود، باید انگیزه وجود داشته باشد؛ هر چند انگیزه‌های ناپاک هم وجود دارد. (۱ مرداد ۱۳۸۰)

- روش‌شناسی و عملیاتی نمودن ترفیق معارف اسلامی در قالب هنری

آیا در زمینه انعکاس آن معارف ارزشی اسلامی که من معتقدم در سینمای ما نشان زیادی از آن‌ها وجود ندارد، به آن سازنده فیلم، به آن کارگردان و حتی به آن بازیگر، کاری انجام گرفته و منعکس نشده است؟ من به خودم نگاه می‌کنم، به حوزه علمیه‌مان نگاه می‌کنم و به دستگاه‌های مدیریت فرهنگی‌مان نگاه می‌کنم، می‌بینم نه، ما در این زمینه کم‌کاری داشته‌ایم. (۲۳ خرداد ۱۳۸۵)

در تمامی برنامه‌های ارائه شده نباید جهت‌گیری اسلامی و انقلابی را رها کنیم. (۳ دی ۱۳۶۴)

صدا و سیما را یک دانشگاه بدانید برای تدریس اصول اسلام انقلابی، برداشت ما از صدا و سیما این است. (۷ مرداد ۱۳۶۹)

- تربیت طلاب میان‌رشته‌ای؛ دین و رسانه

نیاز حوزه به مدرس و محقق و مؤلف و فنان در فنون مختلف... بحمدالله، این امر در حوزه‌ها تأمین می‌شود... لیکن اگر شما به ۲۰ سال بعد حوزه نگاه کنید، می‌بینید این‌هایی که هستند، کم‌اند. (۱۴ شهریور ۱۳۷۴)

- آموزش و هدایت هنرجویان رسانه‌ای

حضور روحانیون در صدا و سیما فقط به معنای سخنرانی و وعظ و خطابه نیست؛ بلکه باید حضوری عمیق‌تر و تأثیرگذارتر باشد. انجام این وظیفه مهم نیازمند مجموعه‌ای روحانی و مطلع از مسائل هنری به ویژه چگونگی بروز انحراف در این مسائل و آشنا با راه‌های جلوگیری از انحراف در جهت‌گیری‌های فرهنگی و هنری است. (۱ آبان ۱۳۸۹)

صدا و سیما به عنوان یک دستگاه تأثیرگذار بر رفتار، اندیشه‌های سیاسی، عقاید مذهبی و فرهنگ عمومی، باید هدایتگر جامعه در جهت خیر و صلاح باشد. (۵ مهر ۱۳۷۳)

- تبیین فرهنگ استفاده صحیح از رسانه

روحانیت و حوزه علمیه در این شبکه عظیم فرهنگی و تربیتی وظیفه‌ای مهم و حساس دارند و باید نیروهایی را تربیت کنند که توانایی تأثیرگذاری و جهت‌دهی صحیح فرهنگی در آموزش و پرورش را داشته باشند. (۱ آبان ۱۳۸۹)

مسئولیت اساسی که امروزه، طلبه جوان و فاضل حوزه علمیه بر دوش دارد... مواجهه با امواج فکری و آماده شدن برای مقابله و مبارزه است که این مبارزه- لزوماً- منبر رفتن و نوشتن نیست؛ اما- لزوماً- با تولید و پرورش فکر همراه است... اگر بخواهید در این نهضت، یک گوشه کار را بگیرید و مؤثر باشید، باید عالم و دانا باشید. (۸ آبان ۱۳۸۰)

هدف سازمان صدا و سیما در جمهوری اسلامی چیست؟... تأثیر گذاشتن بر روی انسان‌ها، کشاندن آن‌ها به سمت آن انسانی که اسلام و بینش انقلاب اسلامی، آن را می‌خواهد بسازد و به وجود بیاورد. (۸ بهمن ۱۳۷۰)

هدف اصلی ما سازندگی مردم به شکلی است که اسلام و انقلاب می‌خواهد. (۷ بهمن ۱۳۷۰)

- برنامه‌ریزی دقیق و بلندمدت در زمینه سینمای دینی

نگاه به هنر اسلامی و سینمای دینی باید نگاهی بلندمدت و همراه با برنامه‌ریزی دقیق و امید به آینده و بهره‌گیری مناسب از ابزار هنر برای تأثیرگذاری حداکثری باشد. (۱ اسفند ۱۳۹۱)

- لزوم انعکاس تفکر اسلامی به دستگاه‌های هنری

من نمی‌دانم این دستگاه رسمی هنری ما، کی می‌خواهد با اعماق تفکر اسلامی آشنا بشود؟ می‌نویسند، غلط! اجرا می‌کنند، غلط! در قالب‌های هنری حرف می‌زنند، غلط! چرا؟ منطق اسلام این‌طور نیست. (۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۰)

- اصلاح امور معرفتی رسانه

اصلاح در علوم انسانی و تحول در سینما و تلویزیون بدون اصلاح پایه‌های معرفتی علوم انسانی غربی، امکان‌پذیر نیست و اصلاح این پایه‌ها نیز در گرو ارتباط مؤثر با حوزه‌های علمیه و علمای دین است. (۱ اسفند ۱۳۹۱)

- القای معرفت عمیق به کارگردانان

عوامل گوناگونی برای خطا در جهت‌گیری یک فیلم هست؛ یکی اش هم ممکن است نقش کارگردان باشد... ما اگر احساس می‌کنیم که به وسیله یک کارگردان، یک معرفت عمیق صحیحی در یک فیلم منعکس نمی‌شود، باید ببینیم این معرفت عمیق چگونه می‌توانست به دل این کارگردان القاء شود تا او بتواند معرفت درونی خودش را منعکس کند. هر کسی باید آن‌چه را که خودش می‌فهمد، خودش ادراک می‌کند و خودش احساس می‌کند، آن را در هنرش بگنجانند؛ و الا هنر یک چیز مصنوعی خواهد شد. (۲۳ اردیبهشت ۱۳۸۵)

- فراهم آوردن زیرساخت‌های فرهنگی برای ساخت فیلم انقلابی

این‌چور کارها کارهایی نیست که یک‌شبه به وجود بیاید... این‌ها همه زیرساخت‌هایی لازم دارد- مثل زیرساخت‌های طبیعی- تا این زیرساخت‌ها فراهم نباشد، کار به وجود نمی‌آید. این زیرساخت‌ها بعضی‌اش کاملاً فراهم نیست... بعضی حتی در یک دوره‌هایی تخریب هم شده... حالا باید این‌ها را رو به راه کنند. (۳۱ مرداد ۱۳۸۹)

- نمایش زندگی ائمه علیهم السلام به جای الگوهای منحط غربی
الگو ساختن و نشان دادن الگوهای واقعی زندگی از ائمه علیهم السلام یا از چهره‌های
معصومین علیهم السلام به جای این الگوهای مصنوعی و تقلبی و بدلی که امروز با انواع
و اقسام وسایل دارد به همه ملت‌ها... معرفی می‌شوند- مانکن‌ها و رقص‌ها-
تلقین می‌شود، خوب است و من کمترین تردیدی ندارم در این‌که این کاری که
شماها در زمینه مسائل ائمه علیهم السلام و توسلات و اظهار عشق و محبت و مرثیه
می‌کنید... خوب است؛ لیکن کافی نیست. (۲۵ شهریور ۱۳۸۷)

- الگوسازی از ائمه علیهم السلام در رسانه
امروز دستگاه‌های تبلیغاتی دنیا برای گمراه کردن انسان‌ها- دائم- الگو جلوی
چشم نسل‌های بشر در همه دنیا می‌آورند؛ البته الگوها کم‌جاذبه و ناموفق است،
اما دست‌بردار نیستند... آن‌ها برای این کار، پول‌ها خرج می‌کنند و فیلم‌های
هالیوودی و چیزهایی از این دست... با این‌که می‌گویند هنر بایستی فارغ از
سیاست و جهت‌گیری سیاسی باشد، رفتار خودشان به عکس است و این‌جوری
نیست... آن‌ها از همه امکانات استفاده می‌کنند برای الگوسازی؛ ملت‌ها هم
دستشان خالی است و الگو و نمونه‌ای که بتوانند در مقابله با آن‌چه که آن‌ها می‌آورند،
از خودشان نشان بدهند، ندارند. ما دستمان پُر است. (۱۷ مرداد ۱۳۸۳)

- لزوم هدف‌گیری اصلاح فرهنگ عمومی در فیلم‌سازی
اصلاح فرهنگ عمومی از همه کارها مهم‌تر است؛ چون این کار، محور همه
کارهای دیگر است. کتاب باید برای اصلاح فرهنگ عمومی منتشر شود. فیلم
باید برای اصلاح فرهنگ عمومی ساخته شود. هنر باید در جهت فرهنگ
عمومی هدایت شود. صدا و سیما، در همه‌ی برنامه‌هایش- چه هنری، چه خبری
و چه گزارشی- دائماً باید در خدمت فرهنگ عمومی کار کند. (۱۹ تیر ۱۳۷۴)

- تشکیل اتاق فکر جهت هدایت رسانه

حوزه‌های علمیه نقش‌شان در صدا و سیما فقط این نیست که يك واعظ خوش‌زبانی بیاید آن‌جا، مردم را نصیحت کند؛ نه، حوزه علمیه باید کمیته‌ها تشکیل بدهند، مجموعه‌ها تشکیل بدهند، اتاق فکرهای دینی تشکیل بدهند، راجع به مسائل گوناگون بنویسند، بحث کنند، تحلیل کنند، تحقیق کنند و محصولات این‌ها را بدهند بیرون. فضا وقتی که درست شد، طبعاً اثر می‌گذارد.

روی بازی هنرمند هم اثر می‌گذارد. (۲۵ شهریور ۱۳۸۹)

- رفع نیازهای داخلی و بین‌المللی رسانه‌ای

بزرگانی که در رأس شورای عالی حوزه علمیه هستند، باید به صحنه دنیا و داخل کشور نگاه کنند و ببینند چه نیازهایی وجود دارد و چگونه می‌توان این نیازها را تأمین و افرادی که رفع این نیازها می‌کنند، تربیت کرد. (۱۴ شهریور ۱۳۷۴)

- استفاده از رسانه برای ساخت انسان باب اسلام و انقلاب

رادیو و تلویزیون اصلاً برای ساختن انسان باب اسلام و انقلاب است، غیر از این نیست؛ یعنی هیچ هدفی فراتر و بالاتر از این هدف وجود ندارد. (۸ بهمن ۱۳۷۰)

- استفاده از رسانه برای طرح اندیشه‌های صحیح و هدایت افکار

از وظایف صدا و سیما طرح اندیشه‌های صحیح و هدایت افکار عمومی است.

(۲۲ اردیبهشت ۱۳۷۱)

۳. حوزه علمیه و تعامل نظارتی با رسانه

- نظارت بر رسانه

باید نظارت در حین تولید داشته باشیم و نظارت کیفی داشته باشیم که چقدر محتوا دارد برنامه‌ها و سرکشی کنید مبدا پولی خرج شود بیهوده که بعد مجبور

باشید اشکالاتش را برطرف کنید. (۹ مرداد ۱۳۷۵)

باید در برنامه‌ها نظارت کیفی داشته باشید، نظارت را فقط محدود به ملاحظات فقهی و شرعی نکنید، این‌ها لازم است؛ ولی باید نظارت کیفی به محتواها هم باشد، یعنی چقدر محتوا دارد و محتوا چگونه است. (۱۱ آذر ۱۳۸۳)

از تولید- به خصوص در سیما- باید مراقبت بشود... باید در تمام طول مدت کار، ابزارها و چشم‌ها و بینش‌های سرشار از بصیرتی مراقبت داشته باشند ببینند چیزی از آب در می‌آید. (۷ مرداد ۱۳۶۹)

- مدیریت رسانه

ما وقتی به تصویر دنیای اسلامی کشورمان نگاه می‌کنیم، ۵ کار اصلی را می‌بینیم که باید انجام آن را از حوزه توقع داشته باشیم... کار پنجم، تبلیغ در سطح وسیع و به شیوه مطلوب و مدرن است. (۷ آذر ۱۳۶۸)

باید این دستگاه از دو خصوصیت برخوردارتر باشد: کاردانی و تخصص، مدیریت قوی که عدم هر کدام موجب خساراتی خواهد شد. (۸ آذر ۱۳۶۴)

نتیجه‌گیری

بر اساس فرمایشات مقام معظم رهبری که محور مطالعات، مصاحبات و جمع‌بندی نظرات کارشناسان قرار گرفت، به نظر می‌رسد حوزه علمیه و رسانه می‌توانند در سه عرصه حمایت، هدایت و نظارت- با هم- تعامل برقرار کنند.

مطابق با مطالعات سخنان مقام معظم رهبری و نظر کارشناسان در این زمینه، این طور یافت شد که حوزه علمیه در این عرصه‌ها- کم و بیش- ورودهایی پیدا کرده است؛ اما این مقدار از ورود حوزه نه برای ترویج اسلام ناب به سراسر جهان کافی است و نه به تبیین و عملیاتی کردن رهنمودهای ایشان منجر می‌شود.

در شرایط کنونی که عصر ارتباطات است، بخش عمده موفقیت حوزه علمیه و دست برتری اسلام ناب بر کفر- در جهان معاصر- به این امر است که حوزه علمیه

در تمام موارد تعامل- حمایت، هدایت و نظارت- با رسانه‌ها اعم از رسانه ملی، فضای مجازی و ماهواره رویکرد خود را تغییر داده و ورود جدی متخصصانه، اعمال کند؛ به گونه‌ای که در این عرصه- خود- به عنوان یک الگوی رسانه اسلامی و دینی در جهان بشریت معرفی شود و گوی و میدان را از منادی کفر برآید و خود، منادی و پرچمدار اسلام باشد، نه کسانی که بویی از اسلام نبرده و فقط در صد تخریب چهره واقعی اسلام باشند.

یکی از نکته‌های قابل تأمل برای اهالی حوزه علمیه این است که از مجموع ۱۷۳ راهکار و روش عرصه‌های تعاملی، حمایت، هدایت و نظارت که نویسنده به آن‌ها دست یافته است، حوزه علمیه فقط در تعداد ۱۰ الی ۲۰ مورد از این موارد ورود پیدا کرده است که آن نیز به صورت جدی و تخصصی نیست که این مطلب می‌تواند نشان دهنده دلایلی مثل کم‌کاری، عدم شناخت تأثیر و کارآمدی رسانه از طرف حوزه علمیه باشد.

به طور کلی، راهکارهای تعاملی حوزه علمیه و رسانه که همگی این راهکارها برگرفته از نظرات کارشناسان حوزوی متخصص در امر رسانه است، در قالب جدول زیر و با سطرهای متفاوت بیان گردیده است:

جدول ۱: راهکارهای تعاملی حوزه و رسانه از منظر کارشناسان

راهکارهای نظارتی بالقوه حوزه علمیه	راهکارهای هدایتی بالقوه حوزه علمیه	راهکارهای حمایتی بالقوه حوزه علمیه
- نظارت از طریق مرکز نظارت و ارزیابی صدا و سیما	- تحول در علوم انسانی با کمک رسانه	- برگزاری جشنواره‌های عمومی کشوری و بین‌المللی
- نظارت به صورت روندی	- به عنوان نقطه اتصال بین مبنای دینی و رسانه	- تشویق و حمایت بر مبنای قرآن جهت دادن به افکار از طریق موضوعات جشنواره‌ها
- نظارت برنامه‌های خاص و ویژه	- تولید متون	- تشویق و حمایت در عین آرامش
- نظارت همراه با آموزش	- حضور متخصصین به عنوان	
- نظارت رسمی و غیر رسمی		

مشاور در کنار کارگردان ها	- مشاور در کنار کارگردان ها	- نظارت در جهت تکامل یکدیگر
ارزیابی ممیزی ها بدون برنامه ریزی و حمایت هنری	- ارزیابی ممیزی ها بدون برنامه ریزی و حمایت هنری	- نظارت در قسمت ارائه دین از رسانه
زیر چتر حوزه قرار گرفتن	- افراط و تفریط	- عدم نظارت در موارد تخصصی رسانه
هنرمندان متعهد و دینی	- از مواضع قدرت، محتوا را	- نظارت درونی و بیرونی
حمایت معنوی از طریق حوزه	- تحمیل نکردن	- نظارت پدران
تشویق از طرف بزرگان حوزه	- توجه به فطریات انسانی	- نظارت بر محتوا (قبل، حین و بعد از پخش)
چاپ، تبلیغ و تدریس آثارشان	- در مبانی دینی رسانه	- نظارت بر محتوا (تولید و ارائه پیام)
حمایت محتوایی از طریق حوزه	- پذیرش رسانه به عنوان یک رشته تخصصی	- نظارت از طریق نخبگان متخصص
ایجاد شبکه هنرمندان متعهد	- تعیین مؤلفه های ساختاری و کارکردی رسانه دینی	- نظارت جامع نه به صورت فقهی و اخلاقی
تحلیل آثار توسط طلاب	- تعیین مبانی فقه رسانه به لحاظ فقه اکبر	- نظارت روند پژوهی
ایجاد الفت بین حوزه و رسانه	- فهم زمان خود، ساخت و شکار ابزار روز	- نظارت عمومی و خاص
مسئولیت پذیری در قبال رسانه	- تحویل داده های دینی به رسانه و هنرمندان	- نظارت از طریق دانش آموختگان صدا و سیما
کشف و حمایت نخبگان	- هضم مشروعیت رسانه	- نظارت در موارد تقریبی سازوکار حوزه و رسانه
تحویل داده های دینی به رسانه	- خط دادن به مبانی دینی رسانه - خلق و نوآوری دینی بلزبان متفاوت	- نظارت به شرط هدایت و حمایت
و هنرمندان	- تبیین مبانی مناسب با فرهنگ اسلامی و ایرانی	- نظارت بدون بخشنامه یا دستوری
دسته بندی انواع محتوا	- ورود نهادهای حوزوی در بعد نظری رسانه	- نظارت از طریق مدیریت فکری مدیران رسانه
اصلاح رفتار نسبت به هنر و رسانه	- تزریق مبانی دینی از طریق واحد درسی	- نظارت از طریق مدیریت غیر مستقیم
دیدن شدن آثار ارزشی	- استفاده رسانه از حوزه در بعد آموزش و پرورش بنیادین	- نظارت از طریق پرورش مدیران متأثر از فرهنگ اجتهاد
استفاده از هنرمندان برجسته در جشنواره ها	- تعریف سازوکاری مناسب	- استفاده از مدیران متخصص، آشنا به رسانه و ارزش گرا
تشکیل هیئت منصفه	- تربیت هنرمند طلبه	

<p>- تکثیر آوینی‌ها به بدنه رسانه</p> <p>- پذیرش سهم حوزه در تولید محتوای هنری</p> <p>- تولید محتوا به طور عام</p> <p>- استفاده از هنرمندان طراز اول</p> <p>- در آثار ارزشی و دینی</p> <p>- گزینش محتوای ناب از متون دینی</p> <p>- برنامه‌ریزی دقیق و تدوین برنامه آموزشی</p> <p>- ارائه امکانات مادی و معنوی</p> <p>- دادن فرصت زمانی از طرف طلبه</p> <p>- تبدیل متون دینی به محض و کاربردی و جداکردن آن‌ها از هم</p> <p>- حضور نمایندگان متخصص حوزه در شورای طرح و برنامه</p> <p>- پژوهش‌های برنامه‌ای</p> <p>- به کارگیری طلاب در خط تولید</p> <p>- حمایت اعتقادی و مکتبی هنرمندان</p> <p>- تربیت استاد برای مراکز رسانه‌ای</p> <p>- حوزوی و غیر حوزوی</p> <p>- تحویل خوراک سالم به رسانه‌ها</p> <p>- تولید کننده‌ها</p> <p>- برجسته کردن هنر اسلامی ایرانی</p> <p>- تولید نظریه رسانه‌ای و ارتباطی</p> <p>- تولیدگری، آفرینش‌گری و خلق</p> <p>- بعد هنری متناسب با فرهنگ دینی</p>	<p>جهت استفاده از مبانی دینی</p> <p>- روش‌شناسی و عملیاتی</p> <p>نمودن معارف در قالب هنری</p> <p>- ایجاد جدول پخش برنامه‌ای</p> <p>- استفاده از تهیه‌کنندگان</p> <p>حرفه‌ای مسلط به زبان حوزه</p> <p>- تربیت نیروی انسانی آشنا</p> <p>با رسانه ملی و حوزه</p> <p>- ایجاد چشم انداز و نقشه راه</p> <p>- مشخص کردن و سطح‌بندی</p> <p>طلاب رسانه‌ای</p> <p>- شناخت ظرفیت‌های موجود و استفاده از آن‌ها</p> <p>- آسیب‌شناسی برنامه‌ها و ظرفیت‌های موجود</p> <p>- ارائه طریق به جای فتوا</p> <p>- تبدیل معارف دینی به زبان هنر</p> <p>- تربیت کارگردان با چارچوب اسلامی</p> <p>- روزآمدی روش‌های آرایش پیام‌های دینی</p> <p>- ابداع و خلق روش‌های جدید برای ارائه مفاهیم دینی</p> <p>- روش‌شناسی خاص</p> <p>- روش‌شناسی در نحوه ارتباط محتوا با فرم و ساختار</p>	<p>- پذیرش عدم مدیریت مطلوب صد درصدی</p> <p>- بنای ساختمان رسانه‌ای جدید بر مبنای دین، کارآمدی و سبک</p> <p>- بازسازی نظام فرسوده مدیریت رسانه</p> <p>- نظارت و کمک در عرصه مدیریت میانی</p> <p>- مساعدت نهاد رهبری و رسانه در جهت ورود طلاب</p> <p>- تربیت مدیران متدین، متخصص و با سابقه مدیریت</p> <p>- نقش مشاوره‌ای داشتن</p> <p>- نظارت از طریق مدیریت کلان در قسمت‌های سیاست‌گذاری، راهبردی و خط‌مشی دادن</p>
---	--	--

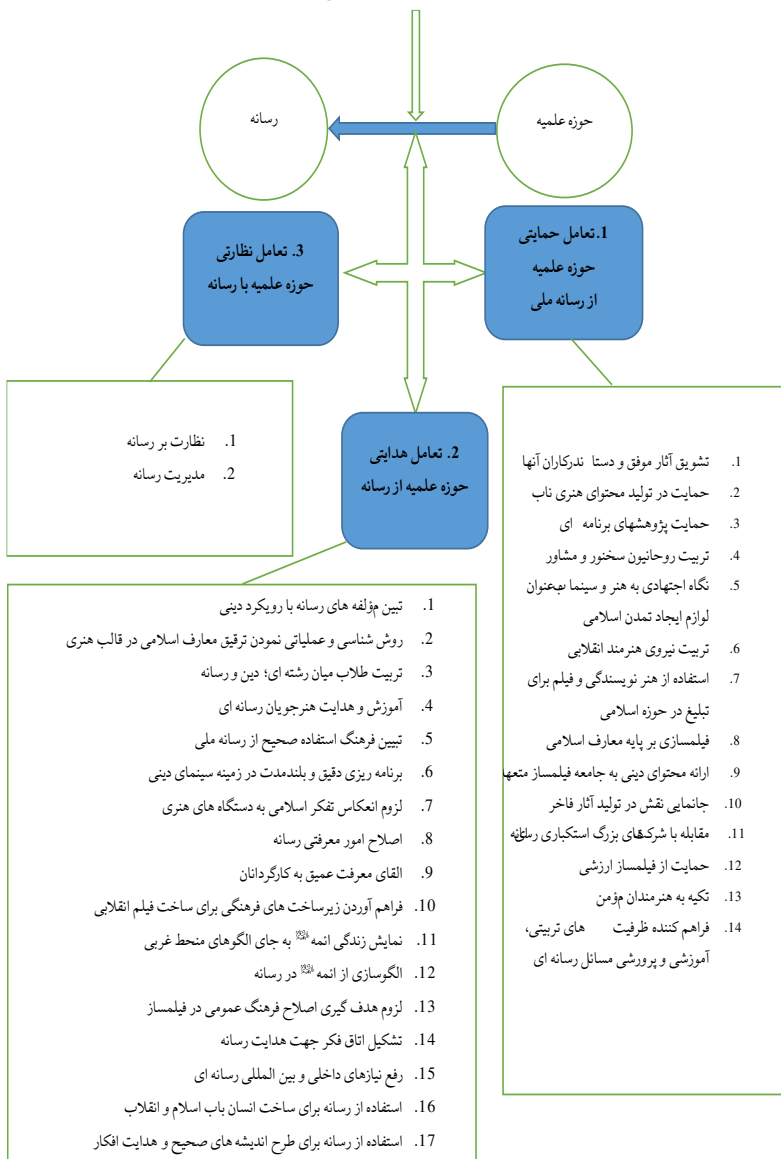
<p>- روش شناسی شناخت - قالب های برنامه ای - ایرجادی آزادی علمی برای طلاب رسانه ای - استفاده از افراد صاحب قلم - حمایت در امور پایه ای - محتوایی و زیربنایی - ضمانت اجرایی برای طلاب - تلویین کتب مانوس با دین و رسانه - متخصص رسانه - حمایت مشاوره ای - واگذاری ها بر عهده مراکز - اقماری و حاشیه ای حوزه - ورود طلاب رسانه ای در - سازمان های هنری - ایجاد آموزشکده های تولید - محتوا و تربیت طلاب رسانه ای - آموزش و هدایت - آموزش حوزه توسط رسانه - تولید محتوای مورد نیاز - مخاطب و قابل پخش - تعریف علمی از پشتیبانی پژوهشی - حوزه به عنوان منبع اصلی و - رسانه به عنوان مبدل - ورود به صورت NGO - استفاده از پژوهشگران - متخصص رسانه در همه - موضوعات و تبیین درست آن ها - تأثیر از طریق پژوهش برنامه ای - پشتیبان پژوهی در بعد برنامه های - معارفی - تربیت طلاب علمی کاربردی - اهمیت دادن به پژوهشگران دینی</p>	<p>- روش شناسی شناخت - قالب های برنامه ای - ایرجادی آزادی علمی برای طلاب رسانه ای - استفاده از افراد صاحب قلم - حمایت در امور پایه ای - محتوایی و زیربنایی - ضمانت اجرایی برای طلاب - تلویین کتب مانوس با دین و رسانه - متخصص رسانه - حمایت مشاوره ای - واگذاری ها بر عهده مراکز - اقماری و حاشیه ای حوزه - ورود طلاب رسانه ای در - سازمان های هنری - ایجاد آموزشکده های تولید - محتوا و تربیت طلاب رسانه ای - آموزش و هدایت - آموزش حوزه توسط رسانه - تولید محتوای مورد نیاز - مخاطب و قابل پخش - تعریف علمی از پشتیبانی پژوهشی - حوزه به عنوان منبع اصلی و - رسانه به عنوان مبدل - ورود به صورت NGO - استفاده از پژوهشگران - متخصص رسانه در همه - موضوعات و تبیین درست آن ها - تأثیر از طریق پژوهش برنامه ای - پشتیبان پژوهی در بعد برنامه های - معارفی - تربیت طلاب علمی کاربردی - اهمیت دادن به پژوهشگران دینی</p>	<p>- روش شناسی شناخت - قالب های برنامه ای - ایرجادی آزادی علمی برای طلاب رسانه ای - استفاده از افراد صاحب قلم - حمایت در امور پایه ای - محتوایی و زیربنایی - ضمانت اجرایی برای طلاب - تلویین کتب مانوس با دین و رسانه - متخصص رسانه - حمایت مشاوره ای - واگذاری ها بر عهده مراکز - اقماری و حاشیه ای حوزه - ورود طلاب رسانه ای در - سازمان های هنری - ایجاد آموزشکده های تولید - محتوا و تربیت طلاب رسانه ای - آموزش و هدایت - آموزش حوزه توسط رسانه - تولید محتوای مورد نیاز - مخاطب و قابل پخش - تعریف علمی از پشتیبانی پژوهشی - حوزه به عنوان منبع اصلی و - رسانه به عنوان مبدل - ورود به صورت NGO - استفاده از پژوهشگران - متخصص رسانه در همه - موضوعات و تبیین درست آن ها - تأثیر از طریق پژوهش برنامه ای - پشتیبان پژوهی در بعد برنامه های - معارفی - تربیت طلاب علمی کاربردی - اهمیت دادن به پژوهشگران دینی</p>
--	--	--

تعامل حوزه علمیه و رسانه... / ۱۴۵

<ul style="list-style-type: none"> - پژوهش متناسب با برنامه، موضوع و رفع موانع - برگزاری جلسات اخلاق در رسانه - پژوهش برنامه‌ای متناسب با - سیستمی عمل کردن فرهنگ دینی - هدایت از طریق محورهای همایش - ساخت قالب برنامه‌ای خاص - ارتباط‌گیری از طریق افراد شاخص برای عموم - ایجاد تعهد دینی در - ساخت برنامه برای قشرهای خاص - هنرجویان رسانه‌ای - آموزش طلاب رسانه‌ای از طریق هنرمندان - پذیرش مسئولیت در قبال هنرجویان - ترویج سواد رسانه‌ای - فرا گرفتن اقتضائات رسانه - تدوین طرح جامع - تربیت طلاب سخنور و مشاور - استفاده از ظرفیت‌های خاص رسانه‌ای در حوزه - سواد رسانه‌ای - کارشناسی برنامه‌های مذهبی و غیر مذهبی از طریق کارشناسان - محیط‌های تفریحی سالم - متخصصان حوزه‌ی - فرهنگ‌سازی استفاده صحیح از رسانه‌ها با منبر، کتاب، مقاله، نشریات و رسانه - معرفی جایگزین سالم - کنترل مجاری خلاف - اصلاح خود و سپس جامعه 	<ul style="list-style-type: none"> - نشریات مشترک - تأمین دانش - برگزاری جلسات اخلاق در رسانه - پژوهش برنامه‌ای متناسب با - سیستمی عمل کردن فرهنگ دینی - هدایت از طریق محورهای همایش - ساخت قالب برنامه‌ای خاص - ارتباط‌گیری از طریق افراد شاخص برای عموم - ایجاد تعهد دینی در - ساخت برنامه برای قشرهای خاص - هنرجویان رسانه‌ای - آموزش طلاب رسانه‌ای از طریق هنرمندان - پذیرش مسئولیت در قبال هنرجویان - ترویج سواد رسانه‌ای - فرا گرفتن اقتضائات رسانه - تدوین طرح جامع - تربیت طلاب سخنور و مشاور - استفاده از ظرفیت‌های خاص رسانه‌ای در حوزه - سواد رسانه‌ای - کارشناسی برنامه‌های مذهبی و غیر مذهبی از طریق کارشناسان - محیط‌های تفریحی سالم - متخصصان حوزه‌ی - فرهنگ‌سازی استفاده صحیح از رسانه‌ها با منبر، کتاب، مقاله، نشریات و رسانه - معرفی جایگزین سالم - کنترل مجاری خلاف - اصلاح خود و سپس جامعه 	
---	--	--

بنابراین، الگوی مطلوب تعامل حوزه علمیه با رسانه- اعم از رسانه ملی، فضای مجازی و ماهواره- به شرح نمودار زیر ترسیم می‌شود:

نمودار ۲: الگوی مطلوب تعامل حوزه و رسانه

فهرست منابع

۱. تارنمای مقام معظم رهبری، <http://farsi.khamenei.ir>
۲. آقانوری، حمید (۱۳۹۰). حوزه و روحانیت در نگاه رهبری: بیانات رهبری از سال ۶۸ تا ۸۸. قم: اداره ارتباطات دبیرخانه شورای عالی حوزه‌های علمیه.
۳. گرجی، ابراهیم. و سجاد برخورداری (۱۳۸۸). مبانی روش تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: نشر ثالث.
۴. مصاحبه عمیق با حجت الاسلام رضوانی، حجت الاسلام غفاری فر، حجت الاسلام اعتضادی، حجت الاسلام طویایی، دکتر شرف‌الدین، دکتر میرخندان، دکتر رجائی فر، دکتر خیری، دکتر رحیمی سجاسی.

تأثیر رسانه‌های اجتماعی بر تاریخ و تمدن ایران

نویسنده: هاشم اندیشه (ایران)^۱

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۰

دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۰۶

چکیده

شبکه‌های اجتماعی مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که با این‌که عمر زیادی ندارند؛ اما توانسته‌اند در زندگی مردم جا باز کنند تا جایی که مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در شبکه‌های اجتماعی مجازی کنار هم آمده و از فاصله‌های دور در دنیای واقعی - از طریق شبکه‌های اجتماعی - با هم ارتباط برقرار می‌کنند. بنابراین، شبکه‌های اجتماعی نقش پُررنگی در دنیای امروز دارند؛ به نحوی که این تارنماها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد و در سطح کشورها و حتی بین الملل تأثیرگذارند و به همین دلیل در حال گسترش هستند و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهم‌تری در زندگی ارائه خواهند کرد. بر این اساس در پژوهش حاضر، به بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی ناظر به تاریخ و تمدن اسلامی ایران پرداخته شد؛ هم‌چنین به بیان برخی از آسیب‌های اجتماعی این شبکه‌ها در ابعاد مختلف زندگی اشاره شده است.

واژگان کلیدی: تاریخ و تمدن ایران، رسانه‌های اجتماعی، فضای مجازی

مقدمه

شبکه‌های اجتماعی مجازی، نسل جدیدی از وب‌سایت‌های اینترنتی هستند؛ در این وب‌سایت‌ها، کاربران اینترنتی حول محور مشترکی به صورت مجازی دور یکدیگر جمع می‌شوند و جماعت‌های آنلاین را تشکیل می‌دهند. شبکه اجتماعی نیز شبکه‌ای متشکل از افراد و گروه‌ها و ارتباطات میان آن‌هاست.

۱. دانشجوی دکتری گروه الهیات، دانشکده اصول الدین، قم، ایران،

hashem.andisheh@gmail.com

گرایش به سایت‌های شبکه اجتماعی در سراسر دنیا هم‌چنان رو به رشد است؛ شبکه‌های اجتماعی که یکی از انواع رسانه‌های اجتماعی محسوب می‌شوند، در سال‌های اخیر در زندگی آنلاین و آفلاین کاربران اینترنتی آن‌چنان تأثیرگذار بوده‌اند که شکل‌های ارتباطات اجتماعی نیز از این رسانه‌های جدید تأثیر پذیرفته است.

رسانه‌های اجتماعی امروزه به بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بسیاری از مردم تبدیل شده است؛ شبکه‌های اجتماعی نیز بخشی از رسانه اجتماعی هستند که با اهداف مختلفی ایجاد شده‌اند و کاربران بسیار زیادی را به خود جذب کرده‌اند.

امروزه بعضی از شبکه‌های اجتماعی با سرویس‌هایی که ارائه می‌دهند و با کاربری‌هایی که دارند، به یک رسانه خبری تبدیل شده‌اند و اثرات عمیقی بر وقایع مختلف در دنیای واقعی گذاشته‌اند؛ هم‌چنین روی زندگی افرادی که در آن‌ها عضو هستند نیز بسیار تأثیرگذارند.

شبکه‌های اجتماعی در عین حال که فضایی برای پیدا کردن دوستان جدید هستند، به افراد این امکان را می‌دهند که با دوستان قدیمی خود ارتباط برقرار کنند؛ هم‌چنین مکان‌هایی برای تبادل نظر هستند که در آن‌ها، افراد عقاید و نظرات خود را با هم به اشتراک می‌گذارند.

به طور کلی، شبکه‌های اجتماعی مکان‌هایی در دنیای مجازی هستند که مردم خود را به طور خلاصه معرفی می‌کنند و ارکان برقراری ارتباط بین خود و هم‌فکران را در زمینه‌های مختلف و مورد علاقه فراهم می‌کنند؛ لذا شکل جدیدی از برقراری ارتباط و به‌اشتراک‌گذاری محتوا در اینترنت بوده و پایگاه‌های جدیدی هستند که مرکز توجه کاربران اینترنت قرار گرفته‌اند و هر کدام دسته‌ای از کاربران با ویژگی‌های خاص را گرد هم می‌آورند.

در این میان، جوامع مختلف تحت تأثیر تحولات عظیم علمی - تکنولوژیک به سمت جامعه اطلاعاتی یا جامعه شبکه‌ای در حال حرکت هستند؛ جامعه شبکه‌ای نیز جامعه‌ای است که ساختار آن متأثر از فناوری است. این جامعه با چالش‌هایی هم‌چون نابرابری اجتماعی، هویت‌های جدید، تمایزپذیری و شالوده‌شکنی نهادهایی نظیر دولت و فرصت‌هایی مثل نقش اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در پژوهش، خلاقیت، تعامل و همزیستی جهانی و شکل‌گیری هویت سیال رو به رو شده‌اند. به نظر می‌رسد به علت وجود این چالش‌ها، انسجام اجتماعی و هویتی در جامعه اطلاعاتی و به خصوص در کشورهای در حال توسعه - مانند ایران - متزلزل شده است. فرایند جهانی شدن با گسترش قلمرو روابط زندگی اجتماعی، دنیای اجتماعی افراد را بسیار بزرگتر می‌کند و احساس کنترل‌ناپذیر شدن چنین دنیایی را در آن‌ها به وجود می‌آورد.

به طور کلی، هر تمدنی دارای دو بعد سخت‌افزاری و نرم‌افزاری است که بعد نرم‌افزاری آن همان سبک زندگی است. از آن‌جا که سبک زندگی نیازمند مبانی عمیق فکری است، کارکرد شبکه‌های اجتماعی نیز در انتقال و نفوذ تمامی این سطوح حائز اهمیت است که در این مقاله اشاراتی به آن می‌شود؛ هم‌چنین به بررسی شبکه‌های اجتماعی و تاریخچه شبکه‌های اجتماعی و اثرات آن روی زندگی مردم پرداخته می‌شود.

انواع رسانه‌های اجتماعی

رسانه‌های اجتماعی در اشکال و عناوین مختلفی وجود دارند؛ اما هدف اصلی همه آن‌ها ارتباط و تبادل اطلاعات افراد با یکدیگر است.

در این شبکه‌ها- اینستاگرام^۱، واتساپ^۲، بی‌تالک^۳، وایبر^۴، لاین^۵، فیس‌بوک^۶، توئیتر^۷، تانگو^۸- کاربران اجازه دارند لیستی از دوستان خود داشته باشند و اجازه اضافه یا کم کردن آن‌ها را داشته باشند. ارسال پیام و به اشتراک‌گذاری محتوا و اعلام موافق یا مخالف بودن با محتوا نیز از طریق زدن علامت لایک از دیگر امکانات این شبکه‌ها است؛ هم‌چنین بالاترین میزان رشد را نسبت به سایر رسانه‌های اجتماعی دارند.

عملکردهای شبکه اجتماعی

عملکرد شبکه‌های اجتماعی را می‌توان در فهرست زیر خلاصه کرد:

۱. ارائه خدمات؛ مانند چت، وبلاگ‌نویسی، ای‌میل، پیام‌های فوری، ویدئو، اشتراک‌گذاری فایل
۲. ساخت یک پایگاه داده از کاربران برای یافتن دوستان توسط کاربران و یا سازماندهی انواع گروه‌های اجتماعی با تکیه بر اشتراک
۳. آزاد و بدون هزینه
۴. اضافه کردن ویژگی‌های جدید بر اساس نظرات کاربران
۵. اجازه دادن به کاربران برای دسترسی داشتن و تنظیم قوانین و حفظ حریم خصوصی
۶. فراهم کردن زمینه‌ای برای ملاقات با افراد غریبه
۷. تبلیغات هدفمند اینترنتی؛ مثل سایت Netbarg.

-
1. instagram
 2. whatsapp
 3. beetalk
 4. viber
 5. lain
 6. Facebook
 7. Twitter
 8. tangoo

به اشتراک گذاشتن علاقه‌مندی‌ها توسط اعضا از مهم‌ترین کارکردهای شبکه‌های اجتماعی است که بدون آن، شبکه اجتماعی معنا ندارد.

بر این اساس، کاربران دغدغه‌ها و علایق و دلمشغولی‌های خود را با یکدیگر به اشتراک می‌گذارند که موجب ایجاد محتوا توسط اعضا می‌شود. بر خلاف سایر رسانه‌ها در شبکه‌های اجتماعی، تعامل و تأثیرگذاری مخاطبان در تولید و انتخاب محتوای دلخواه زیاد است و قدرت انتخاب بیشتری دارند که تبلیغات هدفمند اینترنتی ذیل این بحث است.

این سایت‌ها یکی از منابع مهم کسب درآمد هستند؛ از این طریق که کاربران شبکه‌های اجتماعی علاقه‌مندی‌های خود را در سایت اعلام می‌کنند و شرکت‌های تبلیغاتی با آگاهی از این علاقه‌مندی‌ها برای آن‌ها آگهی می‌فرستند. بسیاری از شرکت‌ها نیز - خود- در شبکه‌های اجتماعی صفحه شخصی دارند و با مشتریان و سایر شرکت‌ها ارتباط برقرار می‌کنند.

یکی از تأثیرات شبکه‌های اجتماعی، شکل‌گیری مفاهیمی هم‌چون صمیمیت و اعتماد در فضای سایبر است؛ مفاهیمی که در گذشته دستیابی و تحقق آن در حد یک رؤیا بود. در حال حاضر نیز در سراسر جهان بسیاری از وب‌سایت‌ها امکانات و زیرساخت‌های شبکه‌های اجتماعی را در خود جای داده‌اند که موجب بالا رفتن آمار بازدید و افزایش مدت زمان حضور یک مخاطب در سایت می‌شود.

مزایایی که شبکه‌های اجتماعی دارند و باعث استقبال بسیار از آن‌ها شده است، شامل این موارد می‌شود: انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی.

هر چند امکان انتشار اطلاعات نادرست زیاد است؛ اما مخاطب می‌تواند اطلاعات را در پایگاه‌های مختلف با هم مقایسه کند و حتی می‌تواند از این طریق قدرت نقد و تحلیل خود را افزایش دهد.

به طور کلی، با امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد و سایر جوامع و فرهنگ‌ها، کاربران می‌توانند از این راه فرهنگ و آداب و رسوم کشور خود را به دیگران معرفی کنند؛ هم‌چنین سازمان‌ها از این طریق می‌توانند دیدگاه خود را منتشر کنند. از طرف دیگر، خرد جمعی به جریان پویای قوه تفکر کاربران در این محیط‌ها گفته می‌شود که به عنوان یک پردازش‌گر بزرگ، اطلاعات را پردازش می‌کند. بر این اساس، نیروی ذهن و تفکر کاربران شبکه‌های اجتماعی با یکدیگر ترکیب می‌شود و نیرویی بزرگ با قدرت پردازش بالا به وجود می‌آورد.

مطلب دیگر، امکان بیان ایده‌ها به صورت آزادانه و آشنایی با ایده‌ها، افکار و سلیقه دیگران است که امکان ارسال بازخورد و همکاری و همگامی کاربران و مشارکت در بحث‌ها را به وجود می‌آورد. در این میان، اعضا به مشارکت و یادداشت گذاشتن تشویق می‌شوند، مانع جدی برای تولید محتوا وجود ندارد و بر خلاف رسانه‌های سنتی که محتوا را تولید و ارسال می‌کردند، در شبکه‌های اجتماعی امکان گفتگو وجود دارد و جریان ارتباط، دوسویه است.

مقوله دیگر، کارکرد تبلیغی و محتوایی و ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایان است؛ شبکه‌های اجتماعی موجب گسترده‌تر شدن دامنه ارتباطات شده است تا جایی که می‌توان با افرادی که بین آن‌ها فاصله مکانی زیادی وجود دارد یا مدت‌ها با هم ارتباطی نداشته‌اند، ارتباط برقرار کرد.

مسئله دیگر، تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی است؛ یکی از کارکردهای مهم شبکه‌های اجتماعی امکان تبلیغ ارزش‌های دینی، اعتقادی، انسانی و اخلاقی است.

مقوله دیگر، یکپارچه‌سازی بسیاری از امکانات اینترنتی و وبی است؛ شبکه‌های اجتماعی با فراهم آوردن امکاناتی مثل ایجاد صفحات شخصی، ساخت وبلاگ، جستجوی اینترنتی، اطلاع از اخبار و رویدادها، شرکت در فضاهای گفتگو مثل چت و امکان آپلود فایل‌ها، امکانات پایگاه‌های مختلف را یکپارچه کرده‌اند. این شبکه‌ها با ارائه خدمات مختلف، با پایگاه‌های بزرگی - مثل گوگل^۱ و یاهو^۲ - رقابت می‌کنند. توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی، افزایش سرعت در فرایند آموزش و ایجاد ارتباط شبانه‌روزی بین استاد و شاگرد نیز از دیگر عملکردهای شبکه‌های اجتماعی است که مانند آموزش‌های مجازی یا از راه دور است. در این وضعیت، کاربران اقدام به آموزش و انتقال دانسته‌های خود می‌کنند؛ البته بسیاری از محتواهای اینترنتی هنوز به درجه قابل قبولی از اعتبار علمی نرسیده‌اند.

افزایش اعتماد، صمیمیت و صداقت در فضای سایبر نیز از دیگر عملکردهای شبکه‌های اجتماعی است. کارشناسان معتقدند تا قبل از به وجود آمدن شبکه‌های اجتماعی، موضوع اعتماد و صمیمیت در فضای اینترنت لمس نشده بود و در فضاهای ارتباطی، افراد به دلیل بی‌اعتمادی از ارائه اطلاعات واقعی خود جلوگیری می‌کردند. البته شبکه‌های اجتماعی پیامدهای منفی نیز دارند؛ از قبیل:

- شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار نادرست، چرا که امکان شناسایی هویت واقعی اعضا و کنترل محتوای تولید شده توسط کاربران این سایت‌ها وجود ندارد.
- تبلیغات ضد دینی و عدم کنترل بر اطلاعات شخصی ارائه شده در شبکه اجتماعی؛ بعضی شبکه‌های اجتماعی امکانات و سرگرمی‌هایی ارائه می‌دهند

و افراد در صورت استفاده از آن‌ها، اجازه می‌دهند بعضی از اطلاعاتشان در دسترس آن‌ها قرار گیرد. افرادی با پروفایل‌های تقلبی نیز گاهی اقدام به سوء استفاده از اطلاعات افراد- از قبیل عکس‌ها- می‌کنند.

به طور کلی، شبکه‌های اجتماعی، در يك سطح با انتقال باورها و سلسله‌مراتب ارزشی و نیز انتقال روحیه‌ها و ملکات روحی در سطح ناخودآگاه جمعی نقش ایفا می‌کنند و در سطوح دیگر، با تغییر مبانی فکری منجر به تغییر احساسات جمعی و به تبع آن، باعث تغییر رفتارهای جمعی می‌شوند و شبکه‌سازی اجتماعی به گسترش سبک زندگی منجر می‌گردد.

ایجاد شبکه‌های اجتماعی در ایران، به سرعت رو به افزون است و هر روزه بر تعداد آن اضافه می‌شود. این شبکه‌ها در زندگی مردم نفوذ می‌کنند و با توجه به گسترش این شبکه‌ها، رویکردهای گوناگونی در کارکرد آن‌ها به وجود می‌آید.

در تمدن غربی، کارکردهای این شبکه اجتماعی با تمدن ایرانی- اسلامی متفاوت خواهد بود؛ هم‌چنین شبکه‌های اجتماعی با پیشرفت خود در دل جوامع بشری، در سبک زندگی مردم نیز اثرگذار هستند.

ماهیت شبکه‌های اجتماعی می‌تواند مفید و باعث رشد و ارتقای سطح دانش و آگاهی جامعه شود و نیز موجب ارتباط بین جوامع مختلف می‌شود و مفهوم دهکده جهانی را به طور واقعی تر فراهم می‌نماید؛ اما در کنار مزایای آن می‌تواند عامل نفوذ و تأثیر بر فرهنگ جامعه بر اساس تمایلات شخصی و سیاسی باشد.

مزایای شبکه‌های اجتماعی

- مهم‌ترین مزایای شبکه‌های اجتماعی را می‌توان در فهرست زیر خلاصه کرد:
۱. انتشار و تسریع آزادانه اخبار و اطلاعات، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی
 ۲. امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آسایشی با افراد و جوامع و فرهنگ‌های مختلف

۳. شکل‌گیری و تقویت خرد جمعی
۴. امکان بیان ایده‌ها به صورت آزادانه و آشنایی با افکار و سلیقه‌های دیگران
۵. ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایان
۶. تبلیغ و توسعه ارزش‌های انسانی و اخلاقی در عرصه جهانی
۷. یکپارچه‌سازی بسیاری از امکانات اینترنتی و وبی
۸. توسعه مشارکت‌های مفید اجتماعی
۹. افزایش سرعت در فرآیند آموزش.

آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

- از مهم‌ترین آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی نیز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
۱. تأثیر افکار عمومی و بسیج آن‌ها برای اغتشاش در درون کشورها
 ۲. تضاد با ارزش‌ها و باورها
 ۳. افزایش تعارضات ساختاری و دوگانگی هویت
 ۴. یکسان‌سازی فرهنگی
 ۵. اختلال در روند و وحدت ملی
 ۶. ایجاد اختلاف و شکاف میان ملت‌ها به دلیل ملی‌گرایی افراطی؛ مثل جدایی قومیت‌ها
 ۷. ایجاد نخبگان سیاسی و فرهنگی وابسته؛ مثل پایگاه اینترنتی جنگ نرم
 ۸. ایدئولوژی‌های متضاد و بروز شکاف فرهنگی
 ۹. یکپارچگی افقی گروه‌ها و طبقات و تشدید دو قطبی بودن
 ۱۰. بهره‌برداری تبلیغاتی و انتشار اخبار غیر واقعی تحریف شده
 ۱۱. تضعیف پیوندهای سنتی از طریق تقویت و تبلیغ ارزش‌های بیگانه.

تقسیم بندی آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

پس از بیان آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی، مناسب است با تقسیم‌بندی کلی این شبکه‌ها به طبقه‌بندی زیر آشنا شد:

۱. شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های سیاسی - امنیتی

- قرار دادن اطلاعات حریم خصوصی کاربران در اختیار دولت‌ها و شرکت‌های تجاری
- نظرسنجی از جوامع و رصد جهت جریان افکار عمومی توسط دولت‌های استعمارگر با کمترین هزینه
- تبیین ابزارهای جدید ارتباطی و رسانه‌ها ذیل استعمار کهنه، نو و فرانونین
- ناآرامی‌های پس از انتخابات جمهوری اسلامی ایران موسوم به فتنه ۸۸ با نقش شبکه‌های اجتماعی به عنوان سربازان جدید جنگ نرم دولت‌های غربی
- انقلاب‌ها و خیزش‌ها در کشورهای عربی
- عضوگیری گروه‌های تکفیری و الحادی؛ مانند داعش
- پروژه بمب ژنتیکی علیه ایران

۲. شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های فرهنگی

- افزایش آمار طلاق
- کاهش ارتباط رو در رو و فیزیکی انسان‌ها و نابودی سنت صله رحم
- نابودی روابط سنتی در خانواده ایرانی
- میل به روابطی مانند خانواده‌های آمریکایی و اروپایی
- ازدواج اینترنتی، طلاق و ازهم‌پاشیدگی نظام خانواده
- وسوسه‌انگیزی همسران ناخشنود برای ارتباط با افراد دیگر نظیر دوستان، هم‌کلاسی‌های سابق، دوستان صمیمی دوران کودکی یا دوستان جدید و ایجاد زمینه‌های خیانت به همسر با سایت‌های شبکه‌های اجتماعی؛ نظیر فیس‌بوک

۳. شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های خانوادگی

- دور افتادن والدین از دنیای نسل جوان به واسطه نداشتن سواد رسانه‌ای
- رابطه یکسویه فرزندان با والدین به دلیل اعتیاد اینترنتی که برای رفع این نگرانی‌ها، لازم است والدین موارد زیر را در نظر داشته باشند:
 - مطالعه و یادگیری کارکردهای شبکه‌های اجتماعی
 - قراردادن کامپیوتر در محل دید
 - کنترل نامحسوس فرزندان

۴. شبکه‌های اجتماعی و آسیب‌های روانی - رفتاری

- اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی
- وابستگی روزافزون مخاطبان به شبکه‌های اجتماعی و صرف کردن زمان‌های طولانی برای انتشار پست، بازنشر پست‌های سایرین، لایک کردن و امتحان کردن سایر قابلیت‌هایی که شبکه‌های اجتماعی در اختیار آن‌ها قرار می‌دهند، نوعی از اعتیاد اینترنتی به نام اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی را به وجود آورده است که همراه با عوارضی از جمله خجالتی شدن، گوشه‌گیری و تمایل به دوری از اجتماع و کاهش اعتماد به نفس است.
- عادت بیش از حد به دنیای مجازی
- هنگامی که فرد در شرایط دنیای واقعی قرار می‌گیرد، به اصطلاح سنکوپ روحی می‌کند.
- افسردگی و انزوای اجتماعی
- شیوه‌های گوناگون ارتباط از طریق اینترنت، در پایین‌ترین سطح کیفی قرار می‌گیرند. ارتباط در فضای مجازی - عموماً - بر متن استوار است؛ لذا از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل رودررو، بی‌بهره است.

پژوهشگران در پژوهشی درازمدت دو ساله درباره کاربران اینترنت، به این نتیجه دست یافتند که استفاده فزاینده از اینترنت با کاهش ارتباط خانوادگی و شرکت در محافل اجتماعی محلی همراه است.

به طور کلی، حضور در شبکه‌های مجازی با تنها بودن اما در کنار یکدیگر بودن همراه است؛ نوعی تنهایی که می‌توان آن را تنهایی جمعی نامید.

- اختلال‌های جنسی و روابط نابهنجار

یکی از آسیب‌های شایع و خطرناک شبکه‌های اجتماعی، اشاعه فحشا، بی‌بندوباری اخلاقی و تحریک جنسی است. که ناشی از ویژگی‌های اینترنت است؛ از جمله سه ویژگی دسترسی آسان، هزینه اندک و ناشناس ماندن کاربر.

نامرئی بودن اینترنت، این جرئت را به افراد می‌دهد که به جاهایی بروند و کارهایی بکنند که در خارج از اینترنت نمی‌کردند. افراد در این گونه ارتباط‌ها، نگران این نخواهند بود که از سوی دیگران تهدید شوند؛ زیرا هر کاری که انجام دهند، گمنام خواهند ماند.

از دیگر آسیب‌های روانی - رفتاری که به صورت تیتروار بیان می‌شود، موارد زیر را می‌توان نام برد:

- دگرگونی‌های شدید در سبک زندگی به منظور گذراندن زمان بیشتری در شبکه
- کاهش کلی فعالیت‌های بدنی
- دور شدن از فعالیت‌های مهم زندگی
- کمبود خواب و یا تغییر الگوهای خواب برای گذراندن زمان بیشتری در شبکه
- کاهش معاشرت و در نتیجه از دست دادن دوستان
- غفلت از خانواده
- بی‌توجهی به مسئولیت‌های شغلی و شخصی.

در نتیجه، شبکه‌های اجتماعی با ایجاد یا تغییر مبانی فکری، هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی، زندگی افراد را تغییر می‌دهد.

راهکارهای پیشنهادی مواجهه با آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی

در انتهای این مقاله، به برخی از مهم‌ترین راه‌حل‌های مواجهه با آسیب‌های استفاده از شبکه‌های اجتماعی اشاره می‌شود:

- از طرف دولت و ارگان‌ها

- بومی‌سازی شبکه‌های اجتماعی
- نقش تأثیرگذار نخبگان و صاحب‌نظران در شبکه‌های اجتماعی
- نیازمند برنامه‌ریزی و تبیین قانون

- از طرف افراد جامعه

- جدیت در کنار گذاشتن شبکه‌های اجتماعی
- تفریح و رسیدگی به خانواده
- ارزش قائل شدن برای وقت خود
- استفاده از یک نرم‌افزار واحد و حذف نرم‌افزارهای مشابه
- آشنایی فرزندان با مضرات شبکه‌های اجتماعی

نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی در کنار آثار منفی و مخربی که دارند و به برخی از آن‌ها در متن مقاله اشاره شد، فواید بی‌ظییری برای پیشرفت و ترقی جوامع، سازمان‌ها و افراد نیز دارند که به طور کلی، انتخاب بُعد مثبت یا منفی هر فناوری بر عهده کاربر است.

شبکه‌های اجتماعی به وجود آمده در فرهنگ اسلامی - ایرانی، می‌توانند باعث ایجاد و انتقال مبانی فکری اسلامی و مبانی توحیدی شوند، این شبکه‌ها می‌توانند تزریق‌کننده فلسفه خدامحوری باشند؛ هم‌چنین توجه هم‌زمان عقل حسی - تجربی، معادگرایی، تکلیف‌گرایی، تقو‌اسالاری و ولایت‌پذیری در این فرهنگ، سبب جریان این موضوعات در شبکه‌های اجتماعی خواهد بود و باعث می‌شود در نهایت، رفتارهای سیاسی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی - ایرانی به وجود بیاید.

فهرست منابع

۱. برات دستجردی، نگین و سمیه صیادی (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور شهر اصفهان. تحقیقات علوم رفتاری. دوره ۱۰. شماره ۵ (پی در پی ۲۶): ۳۴۱-۳۲۲.
۲. بروگمن، یرون (۱۳۹۰). درآمدی بر شبکه‌های اجتماعی. ترجمه خلیل میرزایی. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
۳. حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۸). الگوهای سبک زندگی ایرانیان. تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.

سیاست تقنینی جمهوری اسلامی ایران در زمینه جرایم رایانه‌ای

نویسندگان: دکتر سهیل ذوالفقاری (ایران)^۱، علی توانگر (ایران)^۲

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۴/۳۰

دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۰۵

چکیده

با پیشرفت فناوری و استفاده از رایانه در تمامی امور اقتصادی، نظامی و اجتماعی، جرایم مختلفی می‌تواند در حوزه رایانه حادث شود؛ لذا قانونگذار برای پیشگیری و مبارزه با این جرایم - در سال ۱۳۸۸ - اقدام به تصویب قانون جرایم رایانه‌ای در ۵۶ ماده و ۲۵ تبصره نمود که از کامل‌ترین قوانین در زمینه جرایم مربوط به فضای مجازی و رایانه به شمار می‌رود؛ البته در قانون تجارت الکترونیک و قانون جرایم رایانه‌ای جمهوری اسلامی ایران، تعریفی از جرایم رایانه‌ای ارائه نشده است که احتمال می‌رود دلیل آن، اختلافات مبنایی میان حقوقدانان از این مفهوم باشد. به طور کلی، آن دسته از جرایمی که با سوء استفاده از یک سامانه رایانه‌ای و برخلاف قانون واقع می‌شود، جرایم رایانه‌ای نام دارند؛ هر چند این دسته از جرایم را می‌توان شامل جرایم سنتی که به واسطه رایانه صورت می‌گیرد - از قبیل کلاهبرداری و سرقت - و نیز جرایم نوظهوری که با تولد رایانه پا به عرصه حیات گذاشته‌اند - مانند جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها - دانست. در این پژوهش، مصادیق، ارکان قانونی، مادی و روانی و نیز مجازات هر یک از جرایم رایانه‌ای مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: جرایم رایانه‌ای، سیاست تقنینی، مجازات، جمهوری اسلامی ایران

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران،

soheitzolfaghari@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران،

a.tavan22@yahoo.com

مقدمه

پیشرفت تکنولوژی، علم و دستیابی بشر به فناوری اطلاعات و استفاده از رایانه و پیدایش دنیای مجازی، دارای پیامدهای مثبت و منفی فراوانی برای بشر بوده که از جمله پیامدهای منفی آن، پیدایش جرایم رایانه‌ای است.

در مورد جرایم رایانه‌ای، تعاریف متعددی بیان شده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- پلیس جنایی فدرال آلمان در تعریفی از جرایم رایانه‌ای، این چنین اعلام داشته است: جرم رایانه‌ای دربرگیرنده همه اوضاع و احوال و کیفیاتی است که در آن، شکل‌های پردازش الکترونیک داده‌ها، وسیله ارتکاب یا هدف یک جرم قرار گرفته و مبنایی برای نشان دادن این ظن است که جرمی ارتکاب یافته است. (دزیانی، ۱۳۷۳: ۱۵۸-۱۵۷)

- کمیته اروپایی مسائل جنایی در شورای اروپا در سال ۱۹۸۹ میلادی، گزارشی ارائه داد که در آن، یکی از متخصصان چنین تعریفی ارائه نموده است: هر فعل مثبت غیر قانونی که رایانه، ابزار یا موضوع جرم باشد؛ به عبارت دیگر هر جرمی که ابزار یا هدف آن، تأثیرگذاری بر عملکرد رایانه باشد. (همان)

- پروفیسور شیک از حقوقدانان اتریشی بیان می‌دارد: جرم رایانه‌ای به هر عمل مجرمانه‌ای گفته می‌شود که در آن رایانه، وسیله یا هدف ارتکاب جرم باشد. (شیرزاد، ۱۳۸۸: ۳۵)

- در آمریکا جرم رایانه‌ای عبارت است از: هر اقدام غیر قانونی که با یک رایانه یا به کارگیری آن مرتبط باشد؛ هم چنین هر اقدامی که به هر ترتیب با رایانه مرتبط بوده و موجب ایجاد خسارت به بزه‌دیده شود و مرتکب از این طریق منفعی را تحصیل کند. (عمیدی، ۱۳۸۷: ۲۰)

- در کانادا جرایم رایانه‌ای این چنین بیان شده است: جرم رایانه‌ای شامل هر فعالیت مجرمانه‌ای است که دربرگیرنده کپی، استفاده، جابجایی، مداخله، دسترسی یا سوء استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای، عملکرد رایانه، داده‌ها یا برنامه‌های رایانه است. (شریفی، ۱۳۷۹: ۸۰)

در این میان، در حقوق ایران نه در قانون تجارت الکترونیک و نه در قانون جرایم رایانه‌ای - مصوب سال ۱۳۸۸ - هیچ تعریفی از این مفهوم ارائه نشده است. شاید دلیل آن، اختلافات مبنایی است که میان حقوقدانان از تعریف جرایم رایانه‌ای وجود دارد؛ با این وجود و به عنوان نمونه می‌توان این تعریف را ارائه نمود:

آن دسته از جرایمی که با سوء استفاده از یک سیستم رایانه‌ای برخلاف قانون ارتکاب می‌یابد، جرایم رایانه‌ای نام دارد؛ البته این دسته از جرایم را می‌توان شامل جرایم سنتی که به واسطه رایانه صورت می‌گیرد از قبیل کلاهبرداری، سرقت و نیز جرایم نوظهوری مانند جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها که با تولد رایانه پا به عرصه حیات گذاشته‌اند، دانست. (طارمی، ۱۳۸۶: ۸۸)

همان‌گونه که بیان شد، در حقوق ایران، تعریف جرایم رایانه‌ای به سکوت واگذار شده و در بیشتر موارد - تقریباً - همان تعریف ارائه شده از طرف سازمان همکاری و توسعه اقتصادی را پذیرفته‌اند. (پاکزاد، ۱۳۸۰: ۳۸)

بنابراین، در این تحقیق تلاش می‌شود مصادیق و ارکان تشکیل دهنده جرایم رایانه‌ای که در قانون جرایم رایانه‌ای - مصوب ۱۳۸۸ - بیان شده، تبیین می‌شود.

جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی

داده^۱ در لغت به معنای اطلاعات، مفروضات، دانسته‌ها و سوابق آمده است. (حجیم، ۱۳۳۷: ۱۲۵)

داده در زبان فارسی ترجمه عبارت لاتین «دیتا» است و در اصطلاح، به هرگونه اطلاعاتی گفته می‌شود که از طریق دستگاه ورودی به درون رایانه وارد می‌شود تا عملیاتی روی آن به اجرا درآید که جمع آن‌ها داده‌ها است.

به عبارت دیگر، به اطلاعات خاصی که وارد رایانه می‌شوند تا پردازشی روی آن‌ها صورت گیرد، داده و به نتیجه‌ای که حاصل پردازش بر روی داده‌های خام باشد، اطلاعات گفته می‌شود. (شیرزاد، ۱۳۸۸: ۸۰-۷۰)

بر اساس بند- الف- ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷: داده پیام^۱ هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهومی است که با وسایل الکترونیکی، نوری یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود.

بر اساس بند- و- همان قانون، سامانه رایانه‌ای^۲: هر نوع دستگاه یا مجموعه‌ای از دستگاه‌های متصل سخت‌افزاری- نرم‌افزاری است که از طریق اجرای برنامه‌های پردازش خودکار «داده پیام» عمل می‌کند.

بنابراین:

داده عبارت است از مجموعه‌ای از حروف، ارقام و هر گونه علامت، نشان و نماد که به وسیله رایانه مورد پردازش قرار می‌گیرد.

البته ممکن است داده‌ها در ابتدا برای انسان قابل فهم نباشد؛ اما پس از پردازش به وسیله رایانه، به حالات گوناگون از قبیل صوت، فیلم، متن و... درآمده و بدین وسیله برای انسان مفهوم شوند.

-
1. Data Message
 2. Computer System

۱. دسترسی غیر مجاز

دسترسی غیر مجاز عبارت است از رخنه غیر قانونی به سامانه رایانه‌ای حفاظت شده (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۱۵۹) که رکن قانونی این جرم، ماده ۱ قانون جرایم رایانه‌ای است. دسترسی غیر مجاز در حقوق کیفری سنتی همانند هیچ‌یک از جرایم نیست و از جمله جرایمی است که با پیدایش رایانه به وجود آمده و مادر بیشتر جرایم رایانه‌ای است؛ البته این جرم با هتک حرمت منزل یا ورود با قهر و غلبه به ملک دیگری (موضوع ماده ۶۹۴ قانون مجازات اسلامی) در حقوق کیفری سنتی، همسان است؛ اما تفاوت این است که در جرم موضوع ماده ۶۹۴ قانون مجازات اسلامی، نیازی نیست که منزل یا مسکن بسته یا حفاظت شده باشد و صرف ورود همراه با عنف و تهدید به منزل یا مسکن دیگری برای تحقق جرم، کافی است؛ اما در جرم دسترسی غیر مجاز لازم است که سامانه رایانه‌ای، ویژگی حفاظت‌شدگی را داشته باشد. این جرم در مقایسه با جرایمی مانند کلاهبرداری رایانه‌ای، اخلال در سامانه و تروریسم سایبری به عنوان یک رفتار مقدماتی به شمار رفته و در اندازه شروع به جرم است که هنوز با نتیجه که در بردارنده زیان به دیگری است فاصله داشته و از این رو، آن را دروازه جرایم رایانه‌ای می‌دانند.

۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم، دسترسی غیر مجاز به داده یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی است. داده بیشتر درون سامانه یا سامانه قرار دارد و شکستن محرمانگی سامانه، شکستن محرمانگی داده را به دنبال دارد.

سامانه‌های مخابراتی نیز یکی دیگر از موضوع‌های جرم است. داده‌ها و سامانه‌ها می‌توانند هم متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی باشند و هم متعلق به دولت باشند؛ لذا موضوع جرم در این جا، داده‌های سری نیست.

- رفتار مرتکب

دسترسی و بهره‌مندی از رایانه یا داده دیگری با شرط حفاظت سامانه به وسیله تدابیر امنیتی که دسترسی در معنای خاص آن، هک یا رخنه‌گری است، رفتار مرتکب در این جرم را تشکیل می‌دهد. شیوه‌های دسترسی، گوناگون است و بر تعداد آن افزوده می‌شود. شیوه باید به‌طور فنی و نرم‌افزاری باشد نه این‌که به صورت گفتاری و فریب جهت به دست آوردن رمز عبور باشد. دسترسی، رفتاری است که از سوی مقنن منع شده است و مرتکب با انجام این رفتار، نهی قانونگذار را نادیده می‌گیرد؛ لذا دسترسی به صورت فعل است و نه ترک فعل؛ هم‌چنین، این جرم از جمله جرایم مطلق است و نیازی به نتیجه ندارد؛ یعنی صرف دسترسی به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی صرف نظر از ایجاد نتیجه، جرم است.

۱-۲- رکن روانی

مرتکب باید در دسترسی به داده یا سامانه عامد باشد؛ خواه این دسترسی از روی کنجکاوی و خواه به قصد ربودن داده یا از بین بردن آن بوده و این تفاوت، تنها می‌تواند در اندازه کیفر مؤثر باشد؛ هم‌چنین مرتکب باید بداند که از دارنده داده یا سامانه برای نقض تدابیر حفاظتی و ورود به سامانه اجازه نداشته است.

اگر مرتکب اجازه داشته یا به غیر مجاز بودن آگاهی نداشته، جرمی رخ نمی‌دهد و اگر در جایی اجازه دسترسی نداشته، ولی سامانه نیز به تدابیر امنیتی مجهز نبوده، باز هم مرتکب جرمی نشده است.

۱-۳- مجازات

طبق ماده ۱ قانون جرایم رایانه‌ای، مجازات این جرم حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات است.

۲. شنود غیر مجاز

شنود غیر مجاز هم چون دسترسی غیر مجاز، ناشی از عدم رضایت دارنده واقعی یا قانونی داده یا محتوای در حال انتقال است؛ هم چنین شرط غیر قانونی بودن نیز به شرط عدم رضایت اضافه می شود.

رکن قانونی این جرم، ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای است که این جرم، همان تعرض به حریم ارتباطات به وسیله شنود سنتی و ضبط مکالمات تلفنی افراد را بیان می کند. (جلالی فراهانی، کنوانسیون جرایم سایبر، ۱۳۸۹: ۲۸)

۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم در شنود غیر مجاز، محتوا است. برای محتوا، ویژگی در حال انتقال پیش بینی شده است؛ یعنی این جرم، تنها داده های در حال رفت و آمد را در برمی گیرد و نسبت به داده های دیگر، شنود همان دسترسی است.

محتوای در حال انتقال باید در یک پیوند خصوصی میان دو یا چند نفر انجام گیرد تا شرط انتقال غیر عمومی مفهوم محرمانگی پیدا کند.

- رفتار مرتکب

در این جرم رفتار مرتکب، شنود یا همان دریافت محتواست؛ لذا میان شنود غیر مجاز و دسترسی غیر مجاز به جهت رفتار، تفاوتی وجود ندارد.

تفاوت عمده میان این دو جرم، در نوع داده ای است که مرتکب، آن را دریافت می کند؛ به این صورت که در دسترسی، دریافت داده های ذخیره شده و در شنود، دریافت محتوای در حال انتقال انجام می گیرد و هم چنین دسترسی، هم نسبت به داده است و هم سامانه؛ ولی شنود تنها نسبت به داده رخ می دهد؛ لذا رفتار فیزیکی در این جرم، فعل شنود کردن است و با ترك فعل محقق نمی شود.

- رکن روانی

رکن روانی جرم شنود غیر مجاز، رفتار عامدانه یعنی خواست شنود محتوا و داده‌های در حال انتقال و علم به غیر مجاز بودن شنود و نیز علم به ویژگی خصوصی بودن انتقال است.

- مجازات

مجازات پیش‌بینی شده برای جرم مزبور در ماده ۲ قانون جرایم رایانه‌ای، حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات است.

۳. جاسوسی رایانه‌ای

مقتن در قانون جرایم رایانه‌ای، گام‌های سه‌گانه زیر را برای جرم جاسوسی رایانه‌ای در نظر داشته است:

- دسترسی به سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی که داده‌های سری در آن‌ها نگهداری می‌شود. (ماده ۴ قانون جرایم رایانه‌ای).

- دسترسی به داده‌های سری یا تحصیل یا شنود آن‌ها. (بند- الف- ماده ۳ همان قانون)

- در دسترس قرار دادن برای کسانی که شایستگی آگاهی از محتوای داده‌های سری را ندارند. (بند- ب- ماده ۳ همان قانون) یا در دسترس قرار دادن داده‌های سری یا افشای آن‌ها به دولت یا نهادهای بیگانه یا عاملان آن‌ها. (بند- ج- ماده ۳ همان قانون)

گام اول- دسترسی به سامانه‌های در بردارنده داده‌ها- و نیز گام دوم- دسترسی به خود داده‌های سری- در اصل همان جرم دسترسی غیر مجاز هستند؛ اما در این گام، شنود به دسترسی یا تحصیل نیز افزوده شده است؛ لذا دو جرم دسترسی غیر مجاز و شنود غیر مجاز، مبنا و پایه جاسوسی رایانه‌ای را تشکیل می‌دهند.

۳-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم جاسوسی رایانه‌ای، داده‌های سری است. مطابق تبصره ۱ ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای، داده‌های سری داده‌هایی است که افشای آن‌ها به امنیت یا منافع ملی لطمه می‌زند.

- رفتار مرتکب

در مواد ۳، ۴ و ۵ قانون جرایم رایانه‌ای، پدیده جاسوسی رایانه‌ای مطرح شده که بر پایه پنج رفتار جداگانه بنا می‌شود که هر یک، جرم جداگانه‌ای به شمار می‌رود:

- نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای و مخبراتی در بردارنده داده‌های سری.
- دسترسی به داده‌های سری یا تحصیل یا شنود آن‌ها.
- در دسترس قرار دادن داده‌های سری برای اشخاص فاقد صلاحیت.
- افشا یا در دسترس قرار دادن داده‌های سری برای دولت، سازمان، شرکت یا گروه بیگانه یا عاملان آن‌ها.

- در دسترس قرار دادن غیر عمدی داده‌های سری برای اشخاص فاقد صلاحیت.

به بیان دیگر، جاسوسی رایانه‌ای همانند جاسوسی کلاسیک ناظر به کسب اسرار حرفه‌ای، تجاری، اقتصادی، سیاسی، نظامی و نیز افشا، انتقال و استفاده از اسرار است؛ لذا فرد مرتکب جرم با دستیابی و فاش کردن این اسرار، ضرر سیاسی، نظامی، مالی، تجاری ایجاد کرده و امنیت ملی را با مخاطره مواجه می‌کند.

- رکن روانی

رفتارهای جاسوسی رایانه‌ای باید با عمد انجام گیرد؛ مگر آن‌چه که در ماده ۵ قانون جرایم رایانه‌ای آمده است- یعنی در اثر بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا عدم رعایت تدابیر امنیتی، موجب دسترسی اشخاص فاقد صلاحیت به داده‌ها شوند که این امر نیز به طور غیر عمد رخ می‌دهد.

هم‌چنین مرتکب باید آگاه به سری بودن داده‌ها باشد و نیز در بندهای - ب و ج - ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای، مرتکب باید آگاه به غیر صالح بودن یا عامل بیگانه بودن شخص نیز باشد.

در نقض تدابیر سامانه‌ای موضوع ماده ۴ قانون جرایم رایانه‌ای نیز مرتکب باید آگاه به این مسئله باشد که سامانه مورد نظر، سامانه‌ای است که داده‌های سری در آن نگهداری می‌شوند. در صورت ناآگاهی، جرم دسترسی غیر مجاز موضوع ماده ۱ قانون جرایم رایانه‌ای شکل گرفته است.

در انجام رفتارهای جاسوسی، نیازی به قصد خاص نیست؛ مگر در نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی موضوع ماده ۴ قانون جرایم رایانه‌ای که مرتکب باید قصد دسترسی به داده‌های سری موضوع ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای را داشته باشد.

- مجازات

مجازات جاسوسی رایانه‌ای عبارتند از:

مطابق ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای: هرکس به طور غیر مجاز نسبت به داده‌های سری در حال انتقال یا ذخیره شده در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود، به مجازات‌های مقرر محکوم خواهد شد:

دسترسی به داده‌های مذکور یا تحصیل آن‌ها یا شنود محتوای سری در حال انتقال، به حبس از یک تا سه سال یا جزای نقدی از بیست میلیون ریال تا شصت میلیون ریال یا هر دو مجازات؛

در دسترس قرار دادن داده‌ی مذکور برای اشخاص فاقد صلاحیت، به حبس از دو تا ده سال؛

افشا یا در دسترس قرار دادن داده مذکور برای دولت، سازمان، شرکت یا گروه بیگانه یا عاملان آن‌ها، به حبس از پنج تا پانزده سال.

بر اساس ماده ۴ قانون جرایم رایانه‌ای: هرکس به قصد دسترسی به داده‌های سری، تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی را نقض کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. طبق ماده ۵ قانون جرایم رایانه‌ای: چنانچه مأموران دولتی که مسؤل حفظ داده‌های سری یا سامانه‌های مربوط هستند و به آن‌ها آموزش لازم داده شده است یا داده‌ها یا سامانه‌های مذکور در اختیار آن‌ها قرار گرفته است بر اثر بی احتیاطی، بی‌مبالاتی یا عدم رعایت تدابیر امنیتی موجب دسترسی اشخاص فاقد صلاحیت به داده‌ها، حامل‌های داده یا سامانه‌های مذکور شوند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات و انفصال از خدمت از شش ماه تا دو سال محکوم خواهند شد.

جرایم علیه صحت و تمامیت داده‌ها و سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی

۱. جعل رایانه‌ای

رکن قانونی جرم جعل رایانه‌ای، ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای است. بستر انجام این جرم، فضای سایبر است که فضایی غیر مادی و ناملموس است و توسط رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای به وجود آمده و دنیایی مجازی در کنار دنیای واقعی به وجود آورده است.

فضای سایبر همان فضای مجازی بی‌کرانی است که از طریق اتصال شبکه‌های

رایانه‌ای به هم، به وجود آمده است. (فضلی، ۱۳۸۹: ۱۷)

به لحاظ فنی، شبکه رایانه‌ای در ابتدایی‌ترین سطح خود شامل دو رایانه است که به وسیله کابل به یکدیگر متصل شده‌اند؛ به گونه‌ای که بتوانند از داده‌ها به طور مشترک استفاده نمایند. این ارتباط در حال حاضر از طریق کابل مسی است؛ البته ارتباط رایانه‌ها با یکدیگر ممکن است از طریق کابل خطوط تلفن نباشد، بلکه می‌توان از فیبر نوری، مایکروویو، اشعه مادون قرمز و ماهواره‌های ارتباطی نیز برای ارتباط استفاده کرد.

بنابراین، همه رفتارهای پیش‌بینی شده در این ماده باید از رهگذر کنش‌های رایانه‌ای و در بستر رایانه و مخابرات انجام شود؛ لذا اگر کسی داده رایانه‌ای را چاپ کند یا از روی صفحه نمایشگر رایانه عکس بگیرد و سپس بر روی کاغذ چاپ شده تغییراتی ایجاد کند، جرم جعل رایانه‌ای محقق نیست و ممکن است با وجود تمام شرایط، جعل سنتی باشد. هم‌چنین انجام رفتارهای موضوع جعل رایانه‌ای، باید به صورت غیر مجاز باشد؛ یعنی یا اجازه نداشته یا برخلاف قانون و قرارداد باشد.

۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم جعل رایانه‌ای، داده، حامل داده یا جای انباشت داده مانند علامت، کارت حافظه و تراشه است. داده‌های موضوع جرم جعل رایانه‌ای باید قابلیت استناد داشته باشند و به همین دلیل نیازی به ایراد ضرر برای تحقق این جرم نیست و اگر زیانی حاصل شود، می‌تواند موجب افزایش مجازات مرتکب شود.

- رفتار مرتکب

در بند- الف- ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای، دو بخش جداگانه در انجام جرم جعل رایانه‌ای پیش‌بینی شده است:

تغییر یا ایجاد داده‌های قابل استناد که تغییر باید در داده‌های قابل استناد

انجام شود و ایجاد نیز باید پدید آوردن داده‌ای باشد که توانایی

استنادپذیری داشته باشد.

ایجاد یا وارد کردن متقلبانه داده به آن‌ها.

بند- ب- همان ماده، تغییر داده‌ها یا علائم موجود در کارت‌های حافظه یا قابل

پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا تراشه‌ها یا ایجاد یا وارد کردن متقلبانه

داده‌ها یا علائم به آن‌ها را به عنوان رفتار مجرمانه برای جرم جعل رایانه‌ای مطرح می‌کند.

در عین حال، به نظر می‌رسد رفتارهای مندرج در بند-ب- تفاوتی با بند-الف- ندارد و نیازی به آوردن بند-ب- نبود؛ اما برای بند-ب- قانونگذار شرط استنادپذیری را بیان نکرده است؛ لذا وارد کردن، تغییر، محو یا موقوف‌سازی داده‌های کامپیوتری یا برنامه‌های کامپیوتری به منظور و هدف سیاسی و اقتصادی صورت می‌گیرد که همان جعل رایانه‌ای داده‌هاست.

در جعل رایانه‌ای، عمل ارتكابی بر داده‌ها اثر می‌گذارد؛ با این تفاوت که داده، ماهیت اسناد عادی را ندارد.

۱-۲- رکن روانی

عمد مرتکب در پدید آوردن و دگرگونی در داده‌های قابل استناد و سایر رفتارهای مندرج در ماده، رکن روانی این جرم را تشکیل می‌دهد.

۱-۳- مجازات

بر اساس ماده ۶ قانون جرایم رایانه‌ای، کسی که مرتکب جرم جعل رایانه‌ای می‌شود، به حبس از یک تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون ریال تا یکصد میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

۲. استفاده از داده‌های مجعول

ماده ۷ قانون جرایم رایانه‌ای، رکن قانونی جرم استفاده از داده‌های مجعول به شمار می‌رود.

۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

داده، کارت‌های الکترونیکی و تراشه‌ها، موضوع رفتار مجرمانه در این جرم هستند.

- رفتار مرتکب

استفاده از داده‌های مجعول که باید در فضای سایبر، سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی یا داده‌برها و کارت‌های حافظه انجام شود، رفتار مرتکب در جرم استفاده از داده مجعول را

تشکیل می‌دهد؛ لذا اگر کسی در فضای بیرونی و فیزیکی از داده‌های مجعول استفاده کند، این جرم رخ نمی‌دهد.

به عنوان مثال؛ اگر فردی مرتکب جعل رایانه‌ای شود و متن یک قرارداد الکترونیکی را تغییر دهد یا چنین قراردادی مجعولی را بیابد و سپس آن را چاپ کرده و به نهاد یا کسی ارائه دهد، از آن‌جا که بهره‌برداری از آن در فضای بیرونی انجام شده، مرتکب جرم استفاده از سند مجعول شده است؛ نه جرم استفاده از داده‌های مجعول.

۲-۲- رکن روانی

علم و آگاهی مرتکب به جعلی بودن، برجسته‌ترین عنصر روانی این جرم است؛ هم‌چنین لازم است مرتکب، توان استفاده از داده‌های مجعول عمد نیز داشته باشد.

۲-۳- مجازات

بر اساس ماده ۷ قانون جرایم رایانه‌ای، هرکس با علم به مجعول بودن داده‌ها، کارت‌ها یا تراشه‌ها از آن‌ها استفاده کند، به حبس از یک تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون ریال تا یکصد میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم می‌شود.

۳. خرابکاری رایانه‌ای

خرابکاری رایانه‌ای، دربردارنده هر رفتاری است که داده را به طور کلی یا جزئی از میان ببرد یا کارکرد داده یا سامانه را به هر نحو برهم بزند. (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۲۱۶)

استفاده از عنوان تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی برای مبحث دوم از فصل یکم در بخش نخست قانون جرایم رایانه‌ای برای این است که چهار عنوان مجرمانه تخریب، اخلال، ممانعت از دستیابی و تروریسم سایبری را دربرگیرد که با توجه به نزدیکی ویژگی‌های جرایم تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی، در یک بند بررسی می‌شوند.

تخریب به معنای از بین بردن تمام یا قسمتی از یک داده و اخلال در معنای ایجاد آشفتگی و ناتوانی در کارکرد داده است که ماده ۸ قانون جرایم رایانه‌ای، به جرم‌انگاری این اعمال پرداخته است.

۳-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم، تخریب و اخلال در داده‌های متعلق به دیگری است؛ خواه مالیت داشته باشد و خواه نداشته باشد، خواه شخصی باشد و خواه دولتی؛ اما اگر موضوع جرم، داده‌های دولتی باشد، مطابق بند-ج- ماده ۲۶ قانون جرایم رایانه‌ای، مجازات مرتکب، تشدید خواهد شد.

- رفتار مرتکب

چهار رفتار حذف، تخریب، مختل و غیر قابل پردازش کردن، در ماده ۸ قانون جرایم رایانه‌ای پیش‌بینی شده است که ذیل دو عنوان تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی قرار می‌گیرند.

دو رفتار حذف و تخریب نسبت به خود داده و دو رفتار مختل کردن و غیر قابل پردازش نمودن، نسبت به کارکرد و توانایی داده رخ می‌دهد. هر چهار رفتار نیز باید در فضای سایبر رخ دهد که این مسئله با به کار بردن عبارت سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده در متن ماده روشن می‌شود؛ هم‌چنین رفتارهای مجرمانه نیز باید رایانه‌ای و سایبری باشد.

به عنوان مثال؛ اگر کسی به قصد از بین بردن داده‌های دیگری، رایانه‌اش را از بلندی پرت کند یا آن را بسوزاند یا لوح فشرده را بشکند یا آن را بخرشد یا سنگ روی حامل داده بزند، هیچ‌یک تخریب یا اخلال رایانه‌ای نیست؛ بلکه حسب مورد، تخریب یا اخلال سنتی است.

۲-۳- رکن روانی

علم و عمد در انجام رفتارهای مرتکب، رکن روانی جرم را تشکیل می‌دهد؛ هم‌چنین جرم تخریب و اخلال داده‌های رایانه‌ای، باید به طور غیر مجاز انجام گیرند و مرتکب، آگاه به غیر مجاز بودن باشد.

بر این اساس، اگر رفتارهای موضوع ماده مذکور با اجازه دارنده آن باشد، جرمی در کار نخواهد بود و میان شخص حقوقی، حقیقی و دولت تفاوتی نیست.

۳-۳- مجازات

ماده ۸ قانون جرایم رایانه‌ای، برای مرتکب جرم مزبور از شش ماه تا دو سال حبس یا جزای نقدی از ده میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات در نظر گرفته شده است.

۴. اخلال در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی

ماده ۹ قانون جرایم رایانه‌ای، به بیان این جرم پرداخته است.

۴-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

سامانه ممکن است از آن شخص حقیقی، حقوقی یا نهادها و سازمان‌های دولتی باشد که اخلال در سامانه‌های دولتی، سبب تشدید مجازات می‌گردد.

- رفتار مرتکب

در ماده مذکور، دو نوع رفتار پیش‌بینی شده است:

رفتارهای احصایی که شامل از کار انداختن و مختل نمودن می‌شود.

رفتارهای تمثیلی که در صدر ماده آمده که عبارتند از وارد کردن، انتقال دادن،

پخش، حذف کردن، متوقف کردن، دستکاری یا تخریب و مانند آن‌ها.

رفتارهای تمثیلی بر روی سامانه‌ها رخ نمی‌دهند؛ بلکه بر روی داده یا موج

انجام می‌شوند و سپس به اخلال می‌انجامند. از کار انداختن و مختل نمودن نیز

بر روی سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی انجام می‌شوند.

۴-۲- رکن روانی

مرتکب جرم اخلال در سامانه‌ها، رفتار خویش را باید عامدانه انجام داده و به موضوع جرم آگاهی داشته باشد.

به عبارت دیگر، هم نسبت به این‌که سامانه از آ دیگری یا دولت است و هم نسبت به غیرمجاز بودن عمل خویش، آگاه باشد.

۴-۳- مجازات

برای جرم موضوع ماده ۹ قانون جرایم رایانه‌ای، حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات، مقرر گردیده است.

۵. ممانعت از دسترسی

ممانعت از دسترسی در مفهوم گسترده، شامل هر رفتاری است که مانع دسترسی کاربر یا مشترک مجاز به سامانه‌ها و داده‌ها شود (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۲۶۶) رکن قانونی این جرم نیز ماده ۱۰ قانون جرایم رایانه‌ای است.

۵-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

بر اساس ماده‌ی ۱۰ قانون جرایم رایانه‌ای، موضوع این جرم، داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی است.

- رفتار مرتکب

در ماده مذکور، اعمالی از قبیل مخفی کردن داده‌ها، تغییر گذر واژه‌ها، رمزنگاری داده‌ها که مانع دسترسی اشخاص مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی شود، جرم‌انگاری شده است.

۵-۲- رکن روانی

دارنده داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی و هم متصرف قانونی آن‌ها و نیز اشخاصی که قانوناً یا به دستور دادرس، صلاحیت دسترسی به داده‌ها یا سامانه‌ها را دارند،

مجاز به دسترسی است؛ اما اگر ممانعت از دسترسی، به طور غیر مجاز، عامدانه و بر اساس علم و آگاهی مرتکب صورت پذیرد، این جرم محقق می‌گردد.

۵-۳- مجازات

مجازات جرم مقرر در ماده ۱۰ قانون جرایم رایانه‌ای، حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات است.

۶. تروریسم سایبری

تروریسم سایبری، مجموعه‌ای از اقدامات را شامل می‌شود که افراد خاصی با نیت خاص مرتکب می‌شوند و به لحاظ خسارات مادی و لطمات جانی که به بار می‌آورند، از سوی همه کشورها در زمره شدیدترین جرایم قرار گرفته‌اند. (جلالی فراهانی، ۱۳۸۹: ۱۷۶)

ماده ۱۱ قانون جرایم رایانه‌ای بدون نام بردن از اقدام تروریستی یا تروریسم، به جرمی اشاره دارد که بسیار نزدیک به تروریسم سایبری است و آن، اختلال سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی همراه با قصد خطر انداختن آسایش و امنیت عمومی است.

۶-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم تروریسم سایبری، سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی است که برای ارائه خدمات ضروری عمومی و رفع نیازهای حیاتی شهروندان است.

موارد مذکور در ماده ۱۱ مانند خدمات درمانی، آب، برق، گاز، مخابرات، حمل و نقل و بانکداری از باب تمثیل بیان شده‌اند.

- رفتار مرتکب

رفتارهای موضوع ماده مذکور، همان رفتارهای پیش‌بینی شده در مواد ۸ (حذف، تخریب، مختل و غیر قابل پردازش کردن)، ۹ (از کار انداختن و مختل کردن کارکرد) و ۱۰ (مانع شدن از دسترسی) قانون جرایم رایانه‌ای است.

۶-۲- رکن روانی

مرتکب این جرم، باید رفتارهای پیش‌بینی شده در مواد ۸، ۹ و ۱۰ قانون جرایم رایانه‌ای را از روی عمد انجام داده و قصد او، به خطر انداختن آسایش و امنیت عمومی باشد. از سوی دیگر، باید آگاه باشد که رفتار خود را بر روی سامانه‌هایی انجام می‌دهد که خدمات ضروری عمومی ارائه می‌دهند.

۶-۳- مجازات

ماده ۱۱ قانون جرایم رایانه‌ای، مجازات مرتکب این جرم را حبس از سه تا ده سال مقرر نموده است.

جرایم قابل ارتکاب از طریق رایانه

در این بخش از نوشتار، به جرایمی پرداخته می‌شود که رایانه، وسیله ارتکاب جرم است. در فصل سوم قانون جرایم رایانه‌ای، دو عنوان سرقت و کلاهبرداری، در فصل چهارم، جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و فصل پنجم، هتک حیثیت و نشر اکاذیب مطرح شده است.

۱. جرایم مالی رایانه‌ای

۱-۱- سرقت رایانه‌ای

سرقت رایانه‌ای در ماده ۱۲ قانون جرایم رایانه‌ای پیش‌بینی شده که یک جرم رایانه‌ای محض است؛ چرا که ربودن داده در جایی که عین داده در جای خود باقی است، مانند جاسوسی و شنود غیرمجاز که بر ضد محرمانگی داده رخ می‌دهد و در جایی که به وسیله برش، عین داده از سامانه برداشته می‌شود، همانند تخریب داده است؛ لذا در دسته جرایمی قرار دارد که رایانه، هدف یا موضوع جرم است و نباید در کنار کلاهبرداری که رایانه در آن نقش ابزار انجام جرم را دارد، آورده شود.

۱-۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم سرقت رایانه‌ای، داده است. این داده به تعبیر ماده ۱۲ قانون جرایم رایانه‌ای باید متعلق به دیگری باشد؛ خواه داده‌ها دارای ارزش مالی باشند مانند یک فرمول و خواه نباشند مانند یک مقاله پذیرفته شده و خواه دارنده داده خودش آن‌ها را پدید آورده باشد مانند متن یک کتاب یا این‌که آن داده را از دیگری خریداری نموده یا از طریق قانونی به دست آورده باشد.

داده‌ای که متعلق به دیگری است، باید در رایانه او یا جایی که به طور قانونی مکان قرار گرفتن داده‌های آن فرد است، باشد. بنابراین اگر کسی نوشته دیگری را که به طور آزاد در اینترنت موجود است، بازگذاری کرده و دریافت دارد، سارق نیست؛ ولی اگر کسی مقاله دیگری را از رایانه وی برآید- حتی اگر متن آن مقاله در اینترنت و به طور آزاد در دسترس باشد- عمل وی قابل مجازات است.

- رفتار مرتکب

در سرقت رایانه‌ای همانند سرقت سنتی، ربودن شرط است؛ آن‌چه مفهوم ربایش را می‌سازد، دست‌اندازی به مال دیگری یا از آن خود کردن بدون خشنودی دارنده آن است. همین‌که کسی مال دیگری را بدون رضایت وی به دست آورد، رفتارش سرقت است.

ربودن داده به معنای دست‌اندازی به داده دیگری است که با روگرفتن- کپی- یا برش- کات- است. روگرفت یا کپی باید در فضای سایبر انجام گیرد؛ اگر کسی به سامانه دیگری که با تدابیر امنیتی نیز محافظت شده، نفوذ کرده و داده یا اطلاعات را یافته و آن‌ها را بر روی کاغذ بنویسد، مرتکب جرم دسترسی غیر مجاز شده است نه سرقت رایانه‌ای؛ برش داده باید به نحوی صورت گیرد که فرد مرتکب، داده را از جایگاه خود برداشته و به جای دیگری اعم از رایانه یا وسایل حامل داده ارسال کند.

اگر مرتکب بدون آن که خودش از داده شخص دیگری بهره‌ای ببرد، آن را حذف کند، رفتارش مصداق تخریب است؛ اما اگر در برش، مکان داده جابه‌جا شود به طوری که عین داده در اختیار دارنده آن نباشد، جرم سرقت رایانه‌ای محقق می‌شود. ربایش رایانه‌ای که در قانون جرایم رایانه‌ای مطرح شده، نسبت به ربایش در فضای بیرونی نگاهی ندارد؛ به عنوان مثال، اگر کسی به قصد ربودن اطلاعات دیگری در خیابان، «تبلت» وی را برآید یا به کنار میز رایانه‌اش رفته و چندین لوح فشرده را بردارد و از آن خود کند؛ هر چند موضوع جرم، داده است، ولی ربایش سایبری انجام نشده؛ بلکه این سرقت از نوع سرقت سنتی است.

۱-۲-۱- رکن روانی

مرتکب باید آگاه باشد که داده از آن دیگری است. مرتکب ربایش رایانه‌ای باید عمد در رفتار خویش داشته باشد که این عمد، می‌تواند به صورت روگرفت یا بُرش داده باشد.

۱-۳-۱- مجازات

مجازات تعیین شده برای جرم سرقت رایانه‌ای، مستفاد از ماده ۱۲ قانون جرایم رایانه‌ای، برای روگرفتن - کپی - از داده‌ها، جزای نقدی از یک میلیون ریال تا بیست میلیون ریال و در حالت برش داده‌ها، حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات خواهد بود.

۱-۲- کلاهبرداری رایانه‌ای

کلاهبرداری، یکی از مهم‌ترین جرایم علیه اموال است که برخی از آن، به عنوان بحران قرن بیستم نام برده‌اند. (میرمحمدصادقی، ۱۳۷۹: ۲۸)

کلاهبرداری رایانه‌ای همانند کلاهبرداری سنتی، جرمی مقید به حصول نتیجه مجرمانه است و باید به واسطه سوء استفاده از رایانه از طریق افعالی نظیر وارد کردن،

تغییر، محو، ایجاد یا متوقف کردن داده‌ها یا اختلال در سامانه رایانه‌ای، وجه، مال، منفعت، خدمات یا امتیازات مالی عاید مرتکب یا دیگری شود.

۱-۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم کلاهبرداری رایانه‌ای، وجه، مال، منفعت، خدمات و امتیازات مالی است. کلاهبرداری رایانه‌ای به لحاظ موضوع، از کلاهبرداری سنتی عام‌تر است و علاوه بر وجه و مال، منفعت، خدمات و امتیازات مالی را نیز در بر می‌گیرد.

- رفتار مرتکب

با توجه به قید واژه «هر کس» همانند کلاهبرداری سنتی، هر شخصی می‌تواند مرتکب این جرم باشد. کلاهبرداری رایانه‌ای، جرمی مرکب است؛ رفتار اول که به طور تمثیلی در ماده ۱۳ قانون جرایم رایانه‌ای به آن اشاره شده، اعمالی چون وارد کردن، تغییر، محو، ایجاد یا متوقف کردن داده‌ها یا مختل نمودن سامانه است. این رفتارها باید به طور غیر مجاز صورت گیرند و اگر با اجازه انجام شوند، کلاهبرداری رایانه‌ای رخ نداده؛ هر چند که به تحصیل مال به طور غیر قانونی منجر شود. رفتار دوم نیز تحصیل اعم از دریافت واقعی، مجازی یا منظور کردن اعتبار مالی برای خود است.

رفتارهای فیزیکی و تحصیل باید در فضای سایبر صورت پذیرد؛ اگر فرد از رایانه و فضای سایبر - تنها- به عنوان وسیله ارتکاب جرم کلاهبرداری استفاده نماید، مانند این‌که از طریق تبلیغ ناروا در وبلاگ خود، دیگری را فریفته و خود را دارنده مؤسسه اعزام دانشجوی به خارج معرفی و با دادن شماره حساب، کاربر یا کاربرانی را فریب دهد تا پولی به حسابش واریز یا در محیط بیرون پول یا مال را دریافت دارد، کلاهبرداری سنتی انجام داده است نه رایانه‌ای.

۱-۲-۲- رکن روانی

رکن روانی کلاهبرداری شامل عمد در رفتار و تحصیل مال یا منفعت و آگاهی مرتکب نسبت به تعلق مال، منفعت، خدمات یا امتیازات مالی به دیگری است؛ هم‌چنین مرتکب باید بداند که انجام این رفتار، غیر قانونی بوده است.

۱-۲-۳- مجازات

مجازات تعیین شده برای جرم کلاهبرداری رایانه‌ای، علاوه بر رد مال به صاحب آن، حبس از یک تا پنج سال یا جزای نقدی از بیست میلیون ریال تا یکصد میلیون ریال یا هر دو مجازات می‌باشد.

۲. جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی

۲-۱- هرزه‌نگاری رایانه‌ای

هرزه‌نگاری به مجموعه‌ای از رفتارهای مجرمانه گفته می‌شود که شامل تولید، طراحی، ارائه، انتشار و مورد معامله قرار دادن محتویات شنیداری و دیداری اعم از تصویر، نوشته و صوت است که عفت عمومی را جریحه‌دار می‌سازد. (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۲۹۴) ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای، رکن قانونی جرم مزبور به‌شمار می‌رود.

۲-۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم هرزه‌نگاری، محتوایی است که به صورت غیر اخلاقی درآمده است. محتویات هرزه به دو دسته مستهجن و مبتذل تقسیم می‌شوند.

مطابق تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای، آثار مبتذل به آثاری اطلاق می‌شود که دارای صحنه‌ها و صور قبیحه باشد؛ هم‌چنین بر اساس تبصره ۴ ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای، محتویات مستهجن به تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا متنی اطلاق می‌شود که بیانگر برهنگی کامل زن یا مرد، اندام تناسلی یا آمیزش و عمل جنسی انسان است.

- رفتار مرتکب

رفتارهای پیش‌بینی شده در ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای به دو گروه تقسیم می‌شوند: رفتارهایی که بدون قصد خاص، مستحق کیفر هستند؛ این رفتارها عبارتند از انتشار، توزیع یا معامله. رفتارهایی که به صورت مشروط قابل مجازاتند که شامل تولید، ذخیره و نگهداری می‌شوند. سه رفتار اخیر به خودی خود قابل مجازات نیستند؛ مگر این‌که همراه با قصد تجارت یا افساد، انجام شوند. همه رفتارهای شش‌گانه باید در محیط سایبر رخ دهند؛ و الا اگر هر یک از این رفتارها در فضای فیزیکی رخ دهد، باید مطابق مقررات کیفری دیگری با آن‌ها برخورد نمود.

۲-۱-۲- رکن روانی

برای تحقق جرم مذکور در ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای، لازم است که مرتکب در انجام شش رفتار گفته شده عمد داشته باشد و برای سه رفتار تولید، ذخیره و نگهداری، قصد تجارت یا افساد نیز نیاز است؛ هم‌چنین لازم است که مرتکب به رفتار مجرمانه‌ای که نسبت به محتویات مستهجن یا مبتذل انجام می‌دهد، آگاهی داشته باشد.

۲-۱-۳- مجازات

بر اساس ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای، مرتکب جرم هرزه‌نگاری رایانه‌ای، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

۲-۲- معاونت در هرزه‌نگاری رایانه‌ای

در راستای حمایت از بزه‌دیدگان، بند- الف- ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای، معاونت در دسترسی به محتویات هرزه و بند- ب- نیز معاونت در انجام یا آموزش جرم را به عنوان جرمی مستقل، پیش‌بینی نموده است.

۲-۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

بر اساس صدر ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای، موضوع این جرم، سامانه‌های رایانه‌ای، مخابراتی یا حامل‌های داده است.

- رفتار مرتکب

بیشتر رفتارهای پیش‌بینی شده در تبصره ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای، همان رفتارهایی است که در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در قالب معاونت در جرم پیش‌بینی شده است. این رفتارها عبارتند از ترغیب، تهدید، تطمیع، تحریک، فریب دادن، تسهیل شیوه دستیابی و آموزش دادن.

تمامی این رفتارها باید از طریق سامانه‌های رایانه‌ای، مخابراتی یا حامل‌های داده در فضای سایبر صورت گیرند. این رفتارها مطلق بوده و نیاز نیست افرادی را که فرد مرتکب، تحریک، ترغیب و... نموده است، به محتویات مستهجن یا مبتذل دست یابند.

۲-۲-۲- رکن روانی

فرد مرتکب باید عمد و قصد خاص دستیابی افراد به محتویات مستهجن یا مبتذل در انجام رفتارهای مذکور را داشته و نیز نسبت به محتوای هرزه و نسبت به کسی که دستیابی محتوای هرزه را آموزش می‌دهد یا رفتارهای دیگر را انجام می‌دهد، آگاه باشد. علاوه بر این لازم است که مرتکب برای ارتکاب هر یک از جرایم منافی عفت، استعمال مواد مخدر و روان‌گردان، خودکشی، انحرافات جنسی یا اعمال خشونت‌آمیز، رفتارهای مذکور را نسبت به افراد مدنظر خود انجام دهد.

۲-۲-۳- مجازات

به استناد صدر ماده ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای، کیفر پیش‌بینی شده برای جرم معاونت در هرزه‌نگاری رایانه‌ای، حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از

پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات است؛ به نحوی که اگر این اعمال را درخصوص محتویات مبتذل مرتکب شود، موجب جزای نقدی از دو میلیون ریال تا پنج میلیون ریال می‌شود.

۳. جرایم علیه شخصیت معنوی

جرایم علیه شخصیت معنوی به رفتارهایی گفته می‌شود که روان آدمی را هدف می‌گیرند. (عالی‌پور، ۱۳۹۰: ۳۱۲)

جرایم علیه اشخاص در فضای سایبر منصرف از جرایم علیه تمامیت جسمانی شخص است. در فضای سایبر که محل حضور ذهن فرد است، جرایم علیه اشخاص با روان و شخصیت معنوی آنان ارتباط می‌یابد.

۳-۱- تغییر یا تحریف محتوای دیگری

رکن قانونی این جرم، ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه‌ای است.

۳-۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم مذکور در ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه‌ای، تغییر یا تحریف محتوا، فیلم، صوت یا تصویر دیگری است.

- رفتار مرتکب

ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه‌ای برای رفتار مرتکب، دو حالت را مطرح نموده است:

حالتی که فرد تغییر یا تحریف محتوا را انجام داده و محتوای تغییر یا تحریف یافته را منتشر کند و این یعنی مرتکب جرم مرکبی شده است؛ لذا صرف تغییر یا تحریف محتوا تا زمانی که آن‌ها را انتشار نداده، برای تحقق این جرم کافی نیست.

حالتی که فرد، محتوای تغییر یا تحریف یافته را با علم به تغییر یا تحریف منتشر می‌کند و این یعنی جرمی ساده رخ داده است.

جرم موضوع ماده ۱۶، مقید به نتیجه است؛ هر دو حالت رفتاری یعنی تغییر، تحریف، انتشار و نیز انتشار با علم به تغییر و تحریف - عرفاً - باید موجب هتک حیثیت گردد. ملاک تشخیص هتک حیثیت نیز عرف و ابسته به شرایط زمان و مکان است.

۳-۱-۲- رکن روانی

در حالت اول که فرد، محتویات مربوط به دیگری را تغییر یا تحریف داده و سپس آن‌ها را منتشر نموده است، باید در رفتار خویش عاقد باشد؛ علاوه بر این، مرتکب باید آگاهی داشته باشد که فیلم، صوت یا تصویر متعلق به دیگری است.

در حالت دوم، فرد باید عمد در انتشار محتوای تغییر یافته داشته و هم‌چنین بداند که فیلم، صوت یا تصویر به دیگری تعلق دارد و آگاه به تغییر یا تحریف محتوا باشد.

۳-۱-۳- مجازات

کیفر پیش‌بینی شده در ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه‌ای، حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات است و مطابق تبصره همان ماده، اگر تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد، حداکثر هر دو مجازات مقرر، کیفر مرتکب خواهد بود.

۳-۲- انتشار اسرار خصوصی و محتویات خانوادگی

ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای به موضوع انتشار اسرار خصوصی و محتویات خانوادگی که جرمی ضد حریم خصوصی اشخاص است، پرداخته است.

بند- الف- ماده ۲ دستورالعمل‌های اروپایی حمایت از داده‌های شخصی مصوب ۱۹۹۲ میلادی، در تعریف داده شخصی اعلام می‌کند:

داده شخصی عبارت است از هر گونه اطلاعات مربوط به یک شخص با هویت مشخص یا قابل شناسایی. شخص قابل شناسایی نیز کسی است که مستقیم یا غیر مستقیم - به ویژه از طریق مراجعه به یک شماره تشخیص هویت یا مراجعه

به چند عامل خاص درباره هویت فیزیکی، روانی، ذهنی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی یا خانوادگی - قابل شناسایی باشد.

۳-۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای، صوت، تصویر، فیلم خصوصی و خانوادگی یا اسرار دیگری است که سردهسته محتوای خصوصی، خانوادگی و سری را تشکیل می‌دهند.

- رفتار مرتکب

دو رفتار انتشار و در دسترس قرار دادن، برای جرم موضوع ماده فوق پیش‌بینی شده است. این دو رفتار باید غیر قانونی و بدون رضایت دارنده صوت، تصویر، فیلم یا اسرار باشد. این جرم، مقید به نتیجه است که عبارت است از ضرر یا هتک حیثیت دارنده و معیار سنجش ضرر یا هتک حیثیت نیز عرف است.

۳-۲-۲- رکن روانی

مرتکب باید رفتارهای پیش‌بینی شده در ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای را عمداً و با اراده آزاد خود انجام داده باشد؛ هم‌چنین آگاه باشد که صوت، تصویر، فیلم خصوصی و خانوادگی یا اسرار، متعلق به دیگری است.

۳-۲-۳- مجازات

مجازات مقرر برای جرم انتشار اسرار خصوصی و محتویات خانوادگی، برابر ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای، حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات است.

۳-۳- نشر اکاذیب

ماده ۱۸ قانون جرایم رایانه‌ای، نشر اکاذیب در فضای سایبر را جرم‌انگاری نموده است.

۳-۳-۱. رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم، امنیت فردی و همگانی است. امنیت فردی در جایی است که رفتار مرتکب نسبت به اشخاص با قصد اضرار صورت می‌گیرد و در جایی که نسبت به مقامات و حتی اشخاص حقوقی با قصد تشویش اذهان عمومی صورت گیرد، امنیت همگانی لطمه می‌بیند.

- رفتار مرتکب

در ماده ۱۸ قانون جرایم رایانه‌ای سه رفتار مطرح است:

- نشر اکاذیب در فضای سایبر؛

- در دسترس دیگران قرار دادن محتوای دروغ؛

- نسبت دادن یک امر یا رخداد دروغ و خلاف حقیقت به دیگری.

تفاوت انتشار دروغ با نسبت دادن دروغ به دیگری، در این است که انتشار دروغ به طور کلی نسبت به شخص خاصی نیست؛ اما در نسبت دادن یک شخص حقیقی، حقوقی یا یک مقام شناخته شده مدنظر است.

این جرم، مقید به نتیجه خاصی نیست؛ یعنی با وجود سایر شرایط اعم از این که ضرر مادی یا معنوی به دیگری وارد شود یا خیر، جرم محقق می‌شود.

۳-۳-۲. رکن روانی

عمد مرتکب و اراده آزاد وی در تحقق جرم فوق الزامی است و علاوه بر آن، ضروری است رفتارهای سه‌گانه را به قصد اضرار به غیر و تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی انجام دهد. آگاهی به مقام شخص و آگاهی به خلاف حقیقت بودن اقدام وی نیز جزو دیگری از رکن روانی است.

۳-۳-۳- مجازات

ماده ۱۸ قانون جرایم رایانه‌ای، مجازات حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات را برای جرم نشر اکاذیب تعیین نموده است.

۴. سایر جرایم رایانه‌ای

فصل هفتم از بخش یک قانون جرایم رایانه‌ای با عنوان سایر جرایم، به تشریح جرایم پایه‌ای پرداخته است که به برخی از این دسته جرایم اشاره می‌شود:

۴-۱- تولید، انتشار، توزیع، در دسترس قرار دادن یا معامله داده‌ها یا نرم‌افزارها

۴-۱-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

موضوع جرم مدنظر، داده‌ها، ابزارهای الکترونیکی و بدافزار یا نرم‌افزارهای زیان‌آور یعنی نرم‌افزارهایی که برای رفتار غیر قانونی و زیان‌آور، تولید یا پخش می‌شوند، نظیر ویروس رایانه‌ای، کرم‌ها و... است.

- رفتار مرتکب

رفتارهای پیش‌بینی شده در بند- الف- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای عبارتند از تولید، انتشار، توزیع، در دسترس قرار دادن یا معامله که هر یک از این رفتارها به طور جداگانه، جرم محسوب می‌شوند.

۴-۱-۲- رکن روانی

برای تحقق این جرم، عمد در ارتکاب رفتارهای فوق و هم‌چنین علم و آگاهی نسبت به این‌که نرم‌افزار یا هر نوع ابزار الکترونیکی - صرفاً- به منظور ارتکاب جرایم رایانه‌ای به کار می‌رود، ضروری است.

۴-۱-۳- مجازات

حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات، کیفر مقرر برای جرم موضوع بند- الف- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای است.

۴-۲- انتشار یا در دسترس قرار دادن داده‌های رخنه‌گر

رکن قانونی این جرم، بند- ب- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای است. این بند برخلاف بند قبل، به بدافزارها توجهی نداشته؛ بلکه مدنظر قانونگذار، داده‌هایی است که دارای ارزش و کارکرد مثبت بوده؛ لیکن مرتکب، از آن‌ها برای دسترسی غیر مجاز بهره می‌گیرد.

۴-۲-۱- رکن مادی

- موضوع جرم

رفتارهای موضوع بند- ب- به جهت بازدارندگی جرم‌انگاری شده‌اند و راهی برای ارتکاب جرم دسترسی غیر مجاز هستند.

داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی متعلق به دیگری، موضوع با واسطه آن‌ها به حساب می‌آیند که این موضوعات، موضوع جرم دسترسی غیر مجاز هستند.

- رفتار مرتکب

سه رفتار فروش، انتشار و در دسترس قرار دادن گذرواژه یا هر داده‌ای که امکان دسترسی غیر مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی متعلق به دیگری را بدون رضایت او فراهم می‌کند، موضوع بند- ب- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای است و نیازی نیست که این سه رفتار، در فضای سایبر انجام گیرد؛ چون همین‌که کسی گذرواژه‌ای را بر روی کاغذی بنویسد و به دیگری بدهد تا از طریق آن امکان دسترسی غیر مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی متعلق به دیگری را بدون رضایت او فراهم کند، جرم موضوع این بند تحقق یافته است.

۴-۲-۲- رکن روانی

عمد در ارتکاب سه رفتار فوق و علم به این که گذرواژه یا داده را جهت دسترسی غیر مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی متعلق به دیگری را بدون رضایت او در اختیار دیگران قرار داده، فروخته یا منتشر کرده، از ارکان روانی این جرم به شمار می‌آید.

۴-۲-۳- مجازات

مجازات تعیین شده برای جرم موضوع بند- ب- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای، همانند مجازات مقرر در بند- الف- ماده مذکور است.

۴-۳- انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی جرایم رایانه‌ای

دسترسی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، جاسوسی رایانه‌ای، تخریب و اختلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی، جرایمی هستند که بند- ج- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای، انتشار و در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی آن‌ها را جرم‌انگاری نموده است.

۴-۳-۱. رکن مادی

- موضوع جرم

جرم انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات، جنبه بازدارندگی نسبت به جرایم دسترسی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، جاسوسی رایانه‌ای و تخریب و اختلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی دارد؛ لذا موضوعات این جرایم به صورت با واسطه، موضوع جرم پخش یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی به شمار می‌آیند.

- رفتار مرتکب

رفتارهای پیش‌بینی شده در بند- ج- انتشار یا در دسترس قرار دادن محتویات آموزشی جرایم رایانه‌ای است که هر یک به طور جداگانه، جرم محسوب می‌شوند.

۴-۳-۲- رکن روانی

عمد در ارتکاب دو رفتار فوق و علم به این که محتویات منتشر شده یا در دسترس قرار گرفته، جهت آموزش جرایم دسترسی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، جاسوسی رایانه‌ای و تخریب و اخلال در داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی هستند، برای تحقق جرم موضوع بند-ج- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای، ضروری است.

۴-۳-۳- مجازات

مجازات پیش‌بینی شده برای بند-ج- ماده ۲۵ قانون جرایم رایانه‌ای نیز همانند مجازات‌های بند-«الف» و «ب»- این ماده است. مطابق تبصره این ماده، اگر اعمال یاد شده حرفه مرتکب باشد، وی به حداکثر هر دو مجازات مقرر محکوم خواهد شد.

نتیجه‌گیری

توسعه فناوری اطلاعات و انقلاب الکترونیک- به عنوان پدیده تعیین کننده قرن حاضر- تمام ابعاد زندگی اجتماعی را در بر گرفته است. در حوزه حقوق و جرایم علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، فضای سایبر هنوز محیطی کنترل نشده، نامنظم و بی‌قانون توصیف می‌گردد که- تقریباً- برای همگان قابل دسترسی است. جرایم رایانه‌ای، یکی از پدیده‌های نوظهوری است که هر چند برخی از آن، شباهت‌هایی با جرایم سنتی دارد؛ اما تفاوت‌هایی در روش، ماهیت و نوع جرم دارد که از لحاظ جرم‌شناسی، کیفرشناسی و حقوق کیفری، پژوهش‌های جدیدی را می‌طلبد. جرایم رایانه‌ای به دلیل تأثیرات ناگواری که بر جامعه اطلاعاتی و کاربران دارد، برخورد جدی‌تری را می‌طلبد و نیازمند نظارت دقیق‌تری برای جلوگیری از آسیب‌های امنیتی و فرهنگی است.

در این راستا با عنایت به پیشرفت‌های لحظه‌ای در عرصه رایانه و فضای سایبر و تسری استفاده از فناوری و فضای مجازی در میان تمامی اقشار جامعه- به ویژه کودکان و نوجوانان- ضرورت آموزش و فرهنگ‌سازی استفاده از آن، بیش از پیش احساس می‌شود.

از سوی دیگر، لازم است مقنن با اتخاذ سیاست‌های پیشگیرانه در زمینه جرایم رایانه‌ای، ضمن بررسی تناسب جرم ارتكابی با مجازات قانونی- به ویژه در خصوص جزای نقدی- اقدام لازم به عمل آورد.

فهرست منابع

۱. پاکزاد، بتول (۱۳۸۰). **جرایم رایانه‌ای**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی تهران.
۲. جلالی فراهانی، امیرحسین (۱۳۸۹). **کنوانسیون جرایم سایبر و پروتکل الحاقی آن**. تهران: انتشارات خرسندی.
۳. جلالی فراهانی، امیر حسین (۱۳۸۹). **درآمدی بر آیین دادرسی کیفری جرایم سایبری**. تهران، انتشارات خرسندی.
۴. حمیم، سلیمان (۱۳۳۷). **فرهنگ کوچک انگلیسی - فارسی**. چاپ ۱۵. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
۵. دزیانی، محمد حسن (۱۳۷۳). **ابعاد جزایی کاربرد کامپیوتر و جرایم کامپیوتری**. خبرنامه انفورماتیک شورای عالی انفورماتیک کشور. شماره ۵۸.
۶. شریفی، مرسد (۱۳۷۹). **جرایم رایانه‌ای در حقوق جزای بین‌المللی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران.
۷. شیرزاد، کامران (۱۳۸۸). **جرایم رایانه‌ای از دیدگاه حقوق جزای ایران و بین‌الملل**. تهران، نشر بهینه فراگیر.
۸. طارمی، محمد حسین (۱۳۸۶). **گذری بر جرایم رایانه‌ای**. ره‌آورد نور. شماره ۲۱.
۹. عالی‌پور، حسن (۱۳۹۰). **حقوق کیفری فناوری اطلاعات (جرایم رایانه‌ای)**. تهران: انتشارات خرسندی.
۱۰. عمیدی، مهدی (۱۳۸۷). **مطالعه تطبیقی جرایم رایانه‌ای از دیدگاه فقه و حقوق کیفری ایران**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی. واحد تهران مرکزی.

۱۱. فضلی، مهدی (۱۳۸۹). مسؤلیت کیفری در فضای سایبر. تهران: انتشارات خرسندی.
۱۲. قانون تجارت الکترونیکی.
۱۳. قانون مجازات اسلامی.
۱۴. میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۷۹). حقوق کیفری اختصاصی (۲): جرایم علیه اموال و مالکیت. چاپ ۷. تهران: انتشارات میزان.

دورية علمية متخصصة متعددة اللغات

PURE LIFE

العدد الخامس لسنون: ﴿ المؤتمر الدولي الأول مدى قدرة واستيعاب الفضاء الإلكتروني في تعزيز التعليم الديني (١٠) ﴾

العدد التاسع عشر - السنة السادسة، ربيع الثاني ١٤٤١ / ١٣٩٨ ش / ٢٠١٩ م

صاحب الامتياز: جامعة المصطفى العالمية

جامعة المصطفى المفتوحة، عمادة البحث والإنتاج العلمي

المشرف العام: الدكتور محسن قنبري

رئيس التحرير: الدكتور عابدين سياحت اسفندياري

السكرتير العلمي: الدكتور توفيق أسدوف

المدير التنفيذي: سماحة الشيخ محمد جواد نجفلي

أعضاء هيئة التحرير

محسن قنبري	معاون التعليم في جامعة المصطفى العالمية (إيران)
عابدين سياحت اسفندياري	عميد البحث والإنتاج العلمي في جامعة المصطفى المفتوحة (إيران)
توفيق أسدوف	مدير الدراسات الإسلامية في جامعة المصطفى المفتوحة (أذربايجان)
غلام جابر محمدي	مدير الدراسات القرآنية في جامعة المصطفى المفتوحة (باكستان)
سيد محمد علي عون نقوي	عضو في اللجان العلمية في جامعة المصطفى المفتوحة (الهند)
يحيى عبدالحسن الدوخي	عضو في اللجان العلمية في جامعة آل البيت (العراق)
بيلديز قدري	أستاذ في جامعة المصطفى المفتوحة (تركيا)

العنوان: قم، شارع ساحلي جنوبي، غربي مصلى القدس، ما بين الزقاقين ٤-٦

ص ب: ٣٧١٣٩١٢٥٥٤ **العاتف:** / **الفكس:** ٢٢١١٤١٧٥ - ٢٢٤١٢٨٧٥

عدد الصفحات: ٢٢٨ ص نوع الطبع: إلكتروني

Web: <http://p-l.journals.miu.ac.ir/>

Email: research@mou.ir

موضوع القرار:

حسب القرار المنبثق من الإجتماع الثاني والعشرين لمجلس إدارة منشورات المصطفى عليه السلام (بتاريخ: ١٣٩٢/١٢/١٩)،
لقد تمت المصادقة على إصدار هذه المجلة المصنفة ضمن المنشورات العلمية المتخصصة، رقم ترخيص ٧٤٣٢٧ الصادر من الجهاز الشامل لوسائل الإعلام الرسمية (وزارة الثقافة والأرشاد الإسلامي) (بتاريخ: ١٣٩٣/١٢/١١)

هذه المجلة متاحة بشكل إلكتروني، ويمكن تحميلها على العنوان التالي:

<http://journals.miu.ac.ir/>

<https://www.noormags.ir/view/fa/magazine/2125/pure-life>

<http://www.magiran.com/maginfo.asp?mgID=4950>

<http://ensani.ir/fa/article/journal/1325/pure-life>

https://www.civilica.com/Journal-JR_PLIFE=%D9%81%D8%B5%D9%84%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%AD%DB%8C%D8%A7%D8%AA-%D8%B7%DB%8C%D8%A8%D9%87.html

شروط كتابة المقال

١. يجب أن يتضمن المقال ما يلي: العنوان والملخص والمفردات الرئيسة والمقدمة والعرض والنتيجة والمصادر.
٢. تخضع المقالات المستلمة للتحكيم العلمي شريطة أن لم تنشر سابقاً، ويتعين على الكاتب التعهد بعدم قيامه بإرسال مقاله إلى مؤسسات أخرى.
٣. يتحمل «الكاتب المراسل» مسؤولية صحة المعلومات الواردة في المقال من الناحيتين العلمية والحقوقية.
٤. تحتفظ المجلة لنفسها بحق رفض المقالات أو قبولها كما تتعهد أمانة المجلة بتقديم تقرير عن نتيجة التحكيم العلمي للكاتب المراسل خلال فترة لا تتجاوز شهر - ٣٠ يوماً - على الأكثر.
٥. لا يتم القبول النهائي لطبع المقال في المجلة إلا بعد موافقة هيئة التحكيم وهيئة التحرير عليه.
٦. يجب عدم تجاوز حجم المقال ٨ صفحات كحد أدنى و ٢٥ صفحة كحد أقصى وكل صفحة عبارة عن ٢٥٠ كلمة.
٧. يجوز النقل والإقتباس من المقالات المنشورة الأخرى شرط ذكر المصدر.
٨. يستخدم نوع الخط "IRLotus" وحجم الخط (١٣) في طباعة المقال بالفارسية والعربية، ويستخدم نوع الخط "Alvi Nastaleeq" وحجم الخط (١٣) في طباعة المقال بالأردية، ويستخدم نوع الخط "Times New Roman" وحجم الخط (١٣) في طباعة المقال بالإنجليزية ولغات أخرى.
٩. يتضمن قائمة المصادر المرتبة وفق الحروف الأبجدية ما يلي:
✓ فيما يتعلق بالكتاب والمقالة: لقب واسم الكاتب. (تاريخ النشر). عنوان (بخط غامق). اسم المترجم. الطبعة. مكان النشر: اسم الناشر.
١٠. تدرج التوثيق المرجعية في النص الأصلي على النحو الآتي (اسم المؤلف، تاريخ النشر: الصفحة).
١١. تدرج التوثيق التوضيحية في هامش الصفحة نفسها ككتابة المفردة باللاتينية وشرح المصطلحات وغيرها.
١٢. على كاتب أو كاتب المقال إرسال أبحاثهم إلى معاونة البحث والإنتاج العلمي في جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة عبر هذا العنوان: "research@mou.ir" مزودة بالمعلومات: الاسم واللقب والمستوى العلمي والعنوان المقالة.
١٣. نظراً لتنوع لغات المجلة يمكن للباحثين الأعضاء إرسال مقالاتهم إلى مكتب المجلة بإحدى اللغات التالية: الفارسية والعربية والأردية والإنجليزية والفرنسية والتركية والأذرية و...
١٤. يتعين على أمانة سر المجلة إرسال نسخة من المجلة الإلكترونية - بعد نشرها - إلى كاتب أو كاتب المقال عبر البريد الإلكتروني.

كلمة المشرف العام

مجلة **“PURE LIFE”** سوف تظل نافذة إلى حياة الإنسان الأبدية، تهدف جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة بوصفها داعية الإنسان الأرضي إلى معرفة التعاليم الإلهية لبناء حياة جديدة من خلال ما أودعه الله فيه من علم ولتجلب له السكينة الدنيوية والسعادة الأخروية معا.

“PURE LIFE” هي فرصة للباحثين وخريجي الجامعات لبسط معلوماتهم العلمية المعرفية عبر الفضاء الإلكتروني على نطاق واسع وإسقاط المعارف الدينية على مختلف شؤون الحياة البشرية.

على أمل أن تسطع أنوار هذه النافذة أكثر فأكثر في ظل جهود الباحثين عن نور المعرفة.

كلمة رئيس التحرير

البحث العلمي هو بمثابة شريان الحياة في مجال المعرفة والبصيرة والذي يمكن أن يُحفّز - في دينامييتها- النمو والتوسع لحدود العلم والمعرفة ويؤدي إهمال هذا المجال إلى ركود المعرفة بل موتها في نهاية المطاف، فإن الجهل هو أول آثار التخلف عن البحث كما نشهد اليوم كارثة الجهل العصرية التي ظهرت جراء فقدان البحث القويم في مختلف المجالات.

ثم يتمّ توسيع حدود المعرفة من خلال البحوث بوصفها حائزة على مكانة مرموقة ضمن الأنشطة البشرية اليوم، فإن التحقيق في مجال العلوم الإنسانية والإسلامية يمكن الباحث من فهم المشكلات والقضايا الإنسانية كما يوفر لها حلولاً عملية.

والتطور المتزايد في المجال المعرفي يفرض علينا الدخول في المجالات العلمية أكثر فأكثر، فالآن العديد من مجالات المعرفة الإسلامية هي بحاجة إلى الشرح والعرض على نطاق عالمي.

”PURE LIFE“ هي مجلة طلابية تحاول إعداد أرضية لنشر مقالات طلاب جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة وتحسين مستوى البحوث الطلابية المتعلقة بالعلوم الإسلامية كما هي تعد أرضية مناسبة لتطوير العلاقات بين الباحثين في مجال العلوم الإسلامية-الإنسانية.

”PURE LIFE“ هي مجلة فصلية، متعددة اللغات، إلكترونية-تخصصية، أما عنوان هذا العدد فهو: «المؤتمر الدولي الأول مدى قدرة واستيعاب الفضاء الإلكتروني في تعزيز التعليم الديني (١٠)»، وهو يتكون من أحد عشر مقالات باللغات الثلاثة (الفارسية والعربية والإنجليزية) حيث قامت بها معاونية البحوث في جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة.

يتمّ إصدار مجلة ”PURE LIFE“ برعاية لجنة نشر الكتب في جامعة المصطفى عليه السلام العالمية ووزارة الثقافة والإرشاد الإسلامي في إيران بصفتها أول مجلة علمية في جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة وهي مستعدة لنشر مقالات طلاب جامعة المصطفى عليه السلام العالمية.

الفضاء الإلكتروني هو الوسط الذي تتواجد فيه شبكات الحاسوب ويحصل من خلالها التواصل الإلكتروني

الكاتب: سيد علي ناصر (عراق)^١

قبول: ١٤٣٨/١١/٠٨

استلام: ١٤٣٨/١١/٠٢

المستخلص

العلم هو ذلك الاعتقاد الجازم المطابق للواقع مع تكوين صورة للشيء في العقل وإذا كان العلم هو ادراك الشيء عندئذ فإنه يشمل العديد من المجالات والمعارف التي تكون بشكل أو بآخر متناسقة ومتجانسة ومترابطة على النحو القريب والبعيد، والعلم بمثابة عالم ملئ بالمفاجئات والعجائب والغرائب والغموض وهذا ما دفع البشر من فلاسفة وعقلاء ونظرين الى دراسة مفهوم العلم ووضع أسس له بعدما كان موجودا منذ نزول النبي آدم ﷺ و لكن بدون عنوان. لماذا تريد هذا؟ سؤال يكتنز جواب في الأصل هو كلمة واحدة ولكن قد تكون بمثابة سر من أسرار الله عز وجل كلمة واحدة تختصر آلاف النصوص والعبارات هي الرغبة، فالرغبة هي الدافع الأول للنفس البشرية للسعي وراء أي شيء، الرغبة في الدخول للجنة، الزواج، المال والثراء، عدم المعصية، النجاح، تعزيز الصداقات، القيادة، التدخين، المكانة الاجتماعية، المعرفة، وغيرها من الاشياء التي لا يمكن تحقيقها وانجازها إذا لم تكن الرغبة موجودة، فما علاقتها بالعلم اذا؟ الرغبة في التعلم و المعرفة هي التي تدفع الباحث او الطالب وتحته على البحث عما هو مجهول وعلى ما هو غير متاح وهنا يجوز الإشارة الى اختلاف نسبة الرغبة مع اختلاف المرغوب به، فقد نجد عند شخص ما ان نسبة الرغبة في المال والثراء اكبر بكثير من رغبته في تعزيز الصداقات وهذا ما سيعمل عليه جسده وروحه وفكره وشغفه تلقائيا وهو البحث عن المال والثراء في شتى الانحاء ليجد فيما بعد الترابط الجزئي بين المال وتعزيز الصداقات، فكيف اذا كان عنده الرغبة في التقرب من الله؟ عندها سيجد ايضا ان روحه وجسده وفكره وشغفه يعملون تلقائيا على جميع الصعد للوصول الى المبتغى، ومن بين هذه الأعمال، كتابة هذه المقالة إلى المؤتمر الدولي لجامعة المصطفى ﷺ

١. باحث في أمور الاجتماعية، عراق، madaramontero.10@gmail.com

رغبتي في التقرب الى الله والتعلم الديني تدفعني للبحث في شتى الأنحاء عن طريق يؤدي لمبتغاي، التكلم هنا ليس عن الرغبة وانما عن الطرق التي تؤدي الى تحقيق الرغبة، فعلى سبيل المثال كيف كان لي أن أصل إليكم من افريقيا بغير ما توصل اليه اولو الالباب الفضاء الالكتروني، ففي ايامنا هذه بات هذا الفضاء صلة الوصل الأساسية بين الشعوب وبالتالي بين العقول لتبادل المعلومات وتسهيل تحقي الرغبات. الفضاء الإلكتروني وما أدراك ما الفضاء الإلكتروني، به تقترب من الله وبه تبتعد عنه، كل حسب رغبته، لهذا الفضاء حسنات وسيئات وعند الحديث عن التعلم الديني عبر هذا الفضاء، نصادف السيئات. فالعديد من اعداء الله يقومون بنشر المغالطات في المعادلات الدينية لدين معين بهدف الطعن بالمعتقدات والمناهج، ولكن مع وجود العديد من الصفحات الموثوق بها والتي تستمد شرعيتها من السلطات المعنية كجامعة المصطفى عليه السلام يمكن عندئذ تفادي هذه المشكلة، وهذا يتطلب ايضا الوعي عند الباحث، والجدير بالذكر هنا، انه من خلال هذا الفضاء يمكن نشر الوعي المطلوب لدى الباحث. الفضاء الالكتروني، فضاء جميل به تحصل على مبتغاك حسب رغبتك، تبحث، تطالع، تقرب البعيد، تحصد ما تريد، ترسو على اي مجرة تريد، كن واعى واطلب ما تريد.

الكلمات المفتاحية: العلم، الرغبة في التعلم والمعرفة، الفضاء الإلكتروني

المقدمة

تحت رعاية الأمم المتحدة عقد في الاسبوع الأول من شهر ابريل الماضي بتركيا المنتدي الثاني لتحالف الحضارات والذي شهد عددا من المبادرات كان من ابرزها اطلاق موقع إلكتروني تحت مسمى مقهي الحوار الالكتروني لتشجيع الحوار بين الشعوب حول العالم، وعبر ذلك عن تطور نوعي في لقاءات حوار الاديان أو تحالف الحضارات، ويتمثل ذلك التطور في ادراك حقيقة ان العالم اصبح قرية صغيرة بفضل الانتشار الواسع لوسائل تكنولوجيا الإتصال والمعلومات، وكذلك ان الحوار قد آن له ان يخرج مكانيا من الغرف المغلقة بين المسؤولين وحسب، وزمانيا عبر التواصل الدائم، واجتماعيا بين الفئات المختلفة ومن ثم تقليل الطابع النخبوي للحوار، وتفعيل مساهمة الجماهير في الحوار بين الحضارات لاسيما الشباب، وتأكيد اهمية الدبلوماسية الناعمة

ويأتي هذا مع الإرتباط المتزايد بين معتنقي الأديان واستخدام الفضاء الإلكتروني إما للتعبير عن هويتها أو محاولة توظيفه في معارك مع معتنقي الأديان الأخرى، ويأتي هذا مع بروز عدد من العوامل علي الساحة الدولية، منها بروز دور الدين في العلاقات الدولية بعد انتهاء الحرب الباردة، وتطور هذا الدور بعد احداث ١١ سبتمبر ٢٠٠١ في ضوء ما شهدته العالم خلال العقد الأخير من تطور مذهل في وسائل الإتصال والمعلومات وانتشارها عالميا.

لقد بات الفضاء الإلكتروني وسيلة اعلام دولية الطابع سواء ما يتعلق بالمستخدم أو المتلقي أو ما يتعلق بدولية التأثير، وذلك بعد ان وصل إلي مئات الملايين من المواقع وما يزيد علي ٣ مليارات مستخدم، وكلما تمددت شبكات الإتصال والمعلومات عالميا كما زاد عدد المستخدمين ايضا، وهكذا يشهد الفضاء الإلكتروني حجما هائلا من التفاعلات بين المستويين المحلي والدولي، وهو ما يساعد علي انتقال الأفكار والقيم بحرية في ارجاء العالم وتنوع تلك الأفكار ما بين السياسية والإقتصادية والإجتماعية والدينية غير ان النتائج ترصد ان الحوار بين معتنقي الأديان عبر الفضاء الإلكتروني له جوانب سلبية عديدة، تمثلت في استخدام الجماعات الاصولية الدينية مواقع الانترنت لبث الكراهية والعنصرية ضد المختلف الديني التي ما تلبث إلا أن تتمحور وتظهر في شكل توظيف سياسي للدين، والإتجاه إلي العنف كوسيلة للتغيير أو ما يتعلق بالتأثير علي وحدة المجتمعات المحلية من خلال التنوع الذي عمل بدوره علي زيادة التشتت الثقافي، وتحولت شبكة الإنترنت جزئيا إلي اعلام فنوي يستخدم لإذكاء الصراعات وتنمية اتجاهات الكره، فضلا عن التأثير علي احتكار الدولة الرسمي لوسائل الاعلام وقدرتها علي التعبئة والتأثير.

غير ان هذه المظاهر السلبية لم تقف حائلا دون اتاحة الفرصة امام المجتمع الدولي لقطف ثمار تلك الثورة التكنولوجية علي الصعد السياسية والإقتصادية والإجتماعية وايضا علي مستوي حوار الأديان أو الحضارات أو علي الأقل العمل علي اذكاء الحوار بين مختلفي المصالح والقيم والإنجاهات، وذلك كنتيجة لإنفتاح العالم علي اجزائه ومكوناته، والدور الفاعل والمؤثر للفضاء الإلكتروني في عملية انتاج وإدارة وتوزيع

العملية الثقافية في العالم، وهو ما وفر للأفراد في كل المجتمعات فرص التعرف علي أوجه عديدة للإنسانية وتمييزة عن نظرتهم الأحادية، ومن ثم ظهر التفاعل ما بين القيم المحلية وبما يحمله الفضاء الإلكتروني من تحد لها، ومثل ذلك في الوقت نفسه مجالاً خصبا لتلاقح الأفكار وامكان صياغة فكر انساني مشترك.

وهكذا تبلور أكثر دور الفضاء الإلكتروني في توجيه الإهتمام بقضايا عالمية، وابرز عواقب الصراع علي البشرية، الأمر الذي فرض الحاجة لزيادة الإهتمام بالسلام ومعالجة اية خلافات عن طريق الحوار والتفاوض بدلاً من استخدام العنف والحرب، واصبح المجتمع الدولي ليس فقط مدفوعاً بدور الدول الراعية للسلام بل ايضاً بدور الفاعلين الجدد من غير الدول الذين يدعون للسلام، واصبح بمقدرة الأفراد التحوار مباشرة مع غيرهم خارج حدود الدول التي ينتمون إليها، وذلك بالإعتماد علي الشبكات الإتصالية الدولية وانشاء التجمعات الإلكترونية واستخدام ادوات الرأي والتعبير المختلفة عبر الإنترنت، وأصبح التفاعل يمكن ان يتم علي مستويات محلية بين الدول دون المرور بالضرورة عبر مؤسسات الدولة الرسمية أو حتي عبر المؤسسات الدولية الوسيطة.

وساعد الفضاء الإلكتروني في منع وتسوية الصراع والمصالحة أو حتي إدارة الازمة، ودعم ايضا القدرة علي اقامة تحالفات جديدة في صورة شبكات الكترونية بين الحكومات والمنظمات الدولية والمجتمع المدني والقطاع الخاص وحشد الرأي العام الدولي والتنسيق الفعال مع تجاوز الحدود المكانية والهيكل البيروقراطية، واصبح لذلك تأثير علي التنظيم الإجتماعي والتفاهم الدولي المشترك، وعلي تسهيل عملية اندماج المجتمعات المحلية في السياسة العالمية بعد ان اصبح العالم أكثر قربا من بعضه البعض فما يحدث في اي دولة يمكن معرفته في دولة أخرى، وهكذا سادت الشفافية في نشر المعلومات وحرية الوصول إليها ونقلها والتفاعل بشأنها، وبما يؤثر في تعبئة الرأي العام العالمي خلف ما يحدث ودفع الجماهير للقيام برد فعل قد يغلب عليه الإستجابات العاطفية تارة أو المساعدة في الرشادة في اتخاذ القرارات تارة أخرى، وذلك من قبيل الموازنة بين التكلفة والعائد للصراع مع تجاوز الزمان والمكان وقيود الجغرافيا للكشف

الفضاء الإلكتروني هو الوسط الذي تتواجد فيه شبكات الحاسوب... / ٢٠٩

عن اماكن الكوارث والصراع، وبما يعمل علي تسريع الخطي لاحتواء الصراعات والتدخل الدولي في إطار الأمن الإنساني المشترك.

اتاح الفضاء الإلكتروني الفرصة للتعبير عن جميع الإتجاهات والتيارات السياسية والقضايا منها ما يتعلق بالطبع المحلي والتي يمكن تدويلها بسرعة أو الأخرى ذات الطابع الدولي كما تساعد عملية الإنفتاح علي مصادر المعرفة والثقافات المختلفة في دعم فكرة الإختلاف والتعدد، فضلا عن ان توافر المعلومات عن الصراعات واعداد الجرحي والقتلي والدمار الذي تسببه الحروب والصراعات من شأنه ان يساعد علي دعم فكرة السلام علي حساب فكرة الحرب، وهو ما يدفع إلي أهمية تعزيز دور الفضاء الإلكتروني في دعم السلم الدولي وبما يساهم كذلك في بناء رأس المال الإجتماعي المساند للسلام والتعايش المشترك وحل الصراع والمصالحة، وقرار مبدأ العدل والمساواة ومد جسور التعاون بين كل الدول والمجتمعات.

ان كل ما كتب اعلاه هو من الفضاء الإلكتروني، وهذا ان دل على شيء فإنما يدل على ما قد نحصل عليه من معلومات ثقافية من شأنها ان تعزز الفكر لدى الباحث. بالحديث عن مدى قدرة واستيعاب الفضاء الإلكتروني في تعزيز التعليم الديني فقد بات عروفا ان تزايد الإفادة هو بتزايد الضوابط لدى الناشرين والمراقبين على النشر، فقدرة الفضاء على الإستيعاب كبيرة جدا لدرجة انها تستقطب الناشر السيء والمهين للدين وايضاً الناشر الجيد والمفيد للدين، نحترم هذا الفضاء ونحترم مراقبيه ان وجدوا.

مميزات الفضاء الإلكتروني

يوفر الفضاء الإلكتروني للباحث مميزات كثيرة، أذكر منها ثمانية نقاط:

١. الخروج من محيط البلد الضيق إلى مساحة العالم الرحبة

تتيح الإنترنت للباحث القدرة على الحصول على المعلومات من مختلف أنحاء العالم، وتسمح له بالإطلاع على جل ما كتب في بحثه ومسألته العلمية.

٢. تعدد المصادر والتحديث المستمر

الإنترنت «بوابة المعلومات» تسمح للباحث أن يجد ما يحتاجه من مصادر مختلفة، ولا يعتمد على الكتب التي صدرت في بلدٍ معينةٍ مثلاً أو الموجودة في مكتبة جامعية ما، وإنما أمامه بوابة، ما إن يفتحها حتى تقدم له ما يحتاجه يأتيه من كل حدبٍ وصوب.

٣. سهولة الوصول للمعلومة وتوفير وقت الباحث

إن تواجد محركات البحث المتعددة والمتطورة بما فيها من قدرة عالية وسهلة على البحث/ التصفح، تمكن أي باحث من البحث دون الحاجة إلى مساعدة من أحد، إضافة إلى تعدد هذه المحركات، وهذا ما يتيح البحث في أكثر من محرك في آن واحد أو الانتقال من محرك إلى آخر عند عملية البحث، مما يؤدي إلى استحضار المعلومات المطلوبة من أكثر من مكان كما أن تواجد محركات البحث يسمح للباحث أن يصل للمعلومة من خلال عدة مداخل، عبر الكلمة أو الموضوع أو الكاتب أو جهة النشر أو الجامعة أو البلد أو غير ذلك، وعملية البحث المباشر، ابتداءً من إعداد البحث، ووضع استراتيجية له إلى تنفيذه، والحصول على النتيجة تستغرق في المتوسط ما يتراوح بين ثلاثين وأربعين دقيقة فقط، وهو وقت قليل مقارنة بالوسائل الأخرى.

٤. حداثة المعلومات

لعل أهم ما يميز الإنترنت هو ما تتميز به من قدرة «مثالية» على تحديث معلوماتها، فأى تطوير أو تحديث في كتاب سنوي مثلاً يحتاج عامًا كاملاً انتظارًا لصدور العدد السنوي منه ليتم هذا التعديل، والحال أصعب عندما يكون الأمر مرتبطًا بطبعات الكتب غير محددة الموعد، أما الإنترنت فالأمر لا يستغرق سوى بضع دقائق يتم خلالها تعديل المعلومة أو تحديثها أو إضافة معلومة جديدة.

٥. انفتاح الإنترنت ماديًا ومعنويًا

إن بإمكان أية شبكة فرعية أو محلية أن ترتبط بالإنترنت وتصبح جزءًا منها بصرف النظر عن موقعها الجغرافي أو توجهها الديني أو الاجتماعي أو السياسي، ولهذا حققت الإنترنت ما لم تحققه أية وسيلة أخرى في تاريخ البشرية، فبينما احتاجت خدمة المذياع نحو أربعين عامًا حتى يصبح لديها خمسون مليون مشترك، واحتاجت خدمات التلفزة

«التليفزيون» إلى ثلاثة عشر عاماً لتحقيق ذلك الرقم، نجد أن الإنترنت قد حققت في نحو أربعة أعوام أكثر من ذلك الرقم، وهو في تزايد مطرد ومستمر، فقد تجاوز عدد المستخدمين للإنترنت اليوم الثلاثمائة مليون مستخدم.

٦. عدم التقيد بساعات محددة أو أماكن بعينها

المادة معروضة مدة أربع وعشرين ساعة، ويمكن الحصول عليها في أي مكان وزمان.

٧. المساعدة على التعلم «التعاوني الجماعي»

ويمكن أن نسميها «مجتمع الباحثين» إن جاز التعبير، حيث تقدم الإنترنت إمكانية الوصول إلى الباحثين أو المتابعين في مختلف أنحاء العالم، بل تمنح الإنترنت الفرصة للتواصل مع العلماء والمفكرين والباحثين المتخصصين والحصول على آرائهم وتوجيهاتهم، وهذا أمرٌ - ولا شك - مهمٌ وأساسي في احتياجات الباحث العلمية كما تسمح بتداول الحوار العلمي بين المختصين، وهو ما يثري البحث العلمي وينميه ويطوره.

٨. حرية المعلومات ومنع الإحتكار

تساعد الإنترنت على حرية المعلومات متجاوزة مشكلات الرقابة وتتيح كذلك التساوي بين العديد من الدول، وتتيح كذلك التساوي بين الناس في تهيئة الوصول للمعلومات، فلا تحتكر هذه المعلومات لصالح جهة ما أو مكان واحد أو بلد بعينه، وهذا كله يسهم بدوره في حرية التفكير وفي تحقيق الحرية الفكرية، ويمنح الباحث فرصة الإطلاع على كافة الآراء والأقوال فيما يبحث فيه دون أن يقيد بقيد سياسي أو فكري أو معلوماتي.

هذه المميزات تساعد في التعليم الدين و ايضا مع ضوابط و قيود و مراقبة لكي لا تقع في شبك المتطرفين.

المصادر

١. استخدام الموارد في النص
٢. نوع التحرير: نظرة عامة
٣. تصنيف الموارد للتحليل

الورقة البحثية في الفضاء المجازي الافتراضي ومحاور إستراتيجية

لنشر الدين الإسلامي

الكاتب: هلال بن حسن اللواتي (عراق)^١

قبول: ١٤٣٨/١١/٠٧

استلام: ١٤٣٨/١١/٠٣

المستخلص

تتنوع أساليب الدعوة الإسلامية وتختلف حسب تنوع واختلاف الزمان والمكان، وهذا الأمر من الأمور البديهية التي لا مناص للعاقل منها، وقد مشت الرسائل السماوية وكتبها على ذات النهج؛ إضافة إلى أنها قد راعت المستوى العقلي والإدراكي لأممها، وهذا ما يدعونا إلى اختيار مفهوم «الظرف الموضوعي» للأمم، وهو أشمل من الاختلاف والتنوع الزمكاني والنوعي. إن الغرض والأهداف السامية لها مدخلية في اختيار الطرق والآليات المتنوعة والمختلفة في سبيل تسويق بضاعتها، فكيف إذا كانت البضاعة تمس الاحتياج الذاتي للإنسان، فإن التسويق عندئذ يصبح في غاية الأهمية، ومن أهم ما يقوم عليه التسويق والنشر والدعاية والدعوة هو عنصر الجذب، وهو يولد بطبيعته عنصرا آخر وهو: عنصر الدفع، وبناء على هذا فإن عنصر الجذب لا بد وأن يتمتع بمكونات تمكنه من الدخول إلى أعماق نفس وعقل الشخصية المستهدفة، ولا يتصور أن المراد من الدخول هنا هو التمتع بالمكونات في ذات العناصر وشخصية الرسالة والدعوة فإن هذا الأمر مفروغ عنه، بل المقصود منه هو قدرته على أخذ زمام المبادرة في التوجه إلى الآخرين، وهذا يعني أن تكون عناصر شخصية الرسالة مؤهلة وقادرة على استلام زمام المبادرة والقيادة. واليوم وما يحدث في العالم من التغيرات الهائلة شملت كل مناح الحياة، وأصبح التحدي كبيرا لاستقطاب النفوس البسيطة الساذجة إلى حضيرة الحق، نظرا إلى كثرة المدرس والطرق التي تقدم نفسها كحاضنة علمية ومعرفية وسلوكية صحيحة للبشرية،

١. طالب في فرع الشريعة الإسلامية، جامعة المصطفى عليه السلام المفتوحة، قم، إيران،

ولم يقتصر الحال على مستوى تقديم المواد التجارية بصور مختلفة، وبأساليب مختلفة، وبطرق جاذبة، تحاول فيها الشركات تقديم بضاعتها على أجمل صورة، م صنع هذا من تنافس عال بين تلك الشركات العالمية والأقليمية والمحلية، ولم يقتصر التنافس في العالم على مستوى البضاعة التجارية المتعارفة بل ودخل إلى عالم المعنويات، فأصبحت المدارس التي تُعنى بـ الذات تنمية وتطويراً وإدارة وقيادة تتكاثر وتكثر، حتى أصبحت لها ما للتجارة من التسويق والدعاية بمختلف الطرق والأساليب. ونحن أصحاب المدرسة الإسلامية حيث نتمتع بحقيقة الحقائق وفتخر بهذا، يفرض علينا جمال تلك الحقائق تحمل مسؤولية نشرها والتسويق لها في سوق التحدي العالمي بالشكل الذي يتناسب وطبيعة جمال تلك الحقائق، وبحمد الله تعالى فإن ما تتمتع به المدرسة الإسلامية من روح جذابة للجمال وللكمال ودفاعاً للشر والنقص يجعلها المتصدرة في عالم القبول لمعارفها بل ويؤهلها لأن تكون الأول على وجه الكرة الأرضية في سباق ومضمار المقبولية لدى جميع البشر، وذلك لما عليه نفسه وعقل وروح البشر من الشوق والرغبة الفطرية للتحلي بمعارف حقة جميلة كاملة، وبهذا لا يمكن لأحد من البشرية بما أوتيت من أساليب تسويقية لما لديها من الثقافات والمعلومات من الوصول إلى مستوى حقيقة الحقائق، وإلى مستوى الجمال الحقيقي للمعارف. لقد ظهرت في القرن السابق وسائل الاتصال والتواصل بين الناس، ما جعل العالم مترابطاً بشكل شبكي مذهل، تكاد تشعر أنك في بيت واحد يفصل بينك وبين الآخرين جدار وباب، بل وصل الحال تكاد تشعر أنك بحضور الآخرين في جوارك، وهذا الأمر لا ينبغي أن يشكل أمراً غريباً على الحاملين لمسؤولية الدعوة الإسلامية، لأن مثل هذا الجو من ذاتيات الرسائل السماوية حيث الترابط شبكة السماء من أوائل بدء الخليقة بعالم اليوم والغد، إضافة إلى شمولية هذا الترابط الشبكي الوجودي بكل مكونات الوجود، وهذا كله يترابط بشكل رائع وجميع بخالق الوجود، غاية ما في الأمر أن على الداعية أن يكون قادراً على توظيف تلك الرسالة السماوية الطاهرة في عالم مادي تتفاوت فيه الإدراك العقلية، وتزيد عناصر التحدي لها ما قد يظن المرء الذي لا خبرة لها في عالم الرسائل السماوية باستحالة القدرة على النجاح،

إلا أن المرتبط بالسماء يعلم أن هذا لا يشكل أمامه أي تحد لأنه يملك زمام النجاح والانتصار في سوق المعارف الوجودية الحقة. وهذا البحث يحاول تسليط بعض الضوء على المسائل التي تقدمت، على أمل التوسعة فيها إن شاء الله تعالى لاحقاً.

الكلمات المفتاحية: نشر الدين الإسلامي، أساليب الدعوة الإسلامية، الفضاء المجازي الافتراضي

الدعوة الإلهية تكامل جمالي

إن الرسالة السماوية تتمتع بعناصر النجاح على كل المستويات وبطريقة جذابة لأن لديها مقومات الجذب التي تحتجها البشرية، ولا تقتصر هذه الصفة على زمن ما أو مكان ما أو على نوع معين من البشر، كلابل هي صفة ملازمة للوجود، قال تعالى:

«الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ». (السجدة/ ٧)

لهذا تعتبر عناصر النجاح من ذاتيات الرسائل السماوية، ولن تجد في تاريخ البشرية على الإطلاق مدرسة تتمتع بعناصر النجاح ذاتاً سواها.

الأمر الذي يجعل الإنسان أن يلقي كل ثقل الوثاقة على هذه الجهة الوجودية المطلقة في كمالها وجمالها، بحيث تجعله واثق الخطى والكلمة، ومن احدى صور هذا الكمال والجمال هو القدرة على التكيف مع الظروف النوعي في عين القدرة على تكييفه على معارف وحقائقه مع عدم فقدانه لعناصر تكوين شخصيته وأفكاره ومعارفه، وهذا يجعله الأوحدي حقاً في ميدان وسوق الأفكار والمعلومات طلباً لتحقيق الذات على الاطلاق.

وبناء على هذا فإن ما يحتاجه المرء ليس سوى التفاعل مع هذه المعارف السماوية لأجل تحقيق النجاح الحقيقي، وتبيين الحقائق الجميلة التي تتمتع بها، وإثبات أنها الوحيدة التي تملك القدرة على تلبية «الإحتياج الذاتي» للإنسان وبارقى الطرق والوسائل تحقيقاً لطلبه الفطري وهو تحقيق السعادة المطلقة والحضارة الإنسانية.

الإستراتيجية الشبكية

وعلى ما تقدم... فبما أن التحديات التي أمام الإنسان المسلم في هذا اليوم تنوع وتختلف عن الأزمنة السابقة فإن عليه النظر إلى خطة مناسبة متقنة تستطيع مواكبة العصر في عين الحفاظ على المسلمات والأكيدة للدين الإسلامي.

والأمر ليس صعباً أن يقوم المرء بالتوفيق بين متطلبات العصر ومتطلبات معارف التوحيد، ولكن نعم يحتاج إلى جهد نوعي يتمكن فيه الإنسان بالدعوة إلى الله تعالى بالشكل الجيد، وبما تفرض عليه واجبات الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر.

دراسة المجتمع الافتراضي

لا شك أن المجتمع الافتراضي عالم «الفوضى الكبيرة» التي لا تنتهي فصولها، ولا يُعرف مداها وأساليبها، وهو في تنوع مستمر، ولكن لا يمكن فضل المجتمع الافتراضي عن الواقع الاجتماعي، إلا أن الذي يزيد الأمر صعوبة بل وتحدياً خطيراً هو: من عادة المبلغ أن إذا أراد أن يقوم بعملية التبليغ على مجتمع ما أو على فرد ما، فإن دراسته ومعرفة عوامل النجاح والمعوقات والموانع لأجل استعمال الأساليب المناسبة للتبليغ يكون أمراً سهلاً، ولا يشكل تلك العقبة المانعة من ذلك إلا أن المجتمع الافتراضي قد وضع المرء أمام تحد كبير، إذ هو عبارة عن مجتمعات بشرية متداخلة، اختلطت فيها المستويات، وتشعبت فيها المتطلبات، وتوعدت فيها الشخصيات، فتراك لا تتعامل مع شخصية معينة أمامك بل هي شخصيات وهمية بالنسبة إليك، مجهولة الهوية بل والقدر المتيقن ولو بنحو إجمالي هناك العدو المتربص المغرض الذي يكيد المكائد، ويتوكف الأخبار، لهذا نجد على من يتعامل مع هذا الواقع الافتراضي الكبير جهداً مضاعفاً متنوعاً متشعباً، وإذا ما أراد النجاح في هذا العالم فعليه أن يتحلى بوعي وبصيرة.

وضع العناوين الجاذبة

ولم لا تنشأ عناوين جذبية تستقطب الفئات الاجتماعية المختلفة، تحوي على مضامين من نصوص الثقلين، ومن سيرة أهل العصمة والطهارة، وقد قمنا بمحاولة في هذا الصدد فكان أن وضعنا اسماً وهو: «علم النور»، وأدرجناه تحت مركز أسميناه: «مركز عالم النور للتكامل»،

وهو يختص بنشر معارف التوحيد وما في الحوزات العلمية من المسائل التي لها بعداً تربوياً تنموياً تطويرياً لبناء الذات ليكون البديل الفطري لما يطرحه العالم البشري الوضعي.

إن التسويق لمعارف التوحيد مهم جداً، ولعل هذا المعنى يستفاد من الكلمات التي تبين أن لكل قوم رسول أو أن الرسول يبعث بلسان قومه، وهو يشكل طريقة حياة هؤلاء وإسلوب تعاملهم فيما بينهم.

وبما أن العالم اليوم أصبح قرية وأصبحت اللغات متداخلة كانت المسؤولية أكبر وأعظم، فيتطلب اليوم على المتصددين الحاملين لرسالة الإسلام والأنبياء الوقوف على لغة التخاطب المختلفة، والانطلاق من اللغة المحورية المركزية التي يتعاملها عليها القرآن الكريم، وهي الجسر الرابط بين القرآن الكريم وسائر الناس، وهي التي تبرز عالمية الإسلام وعالمية القرآن الكريم وهي لغة العقل.

ولتقديم لغة العقل إلى العالم لابد من معرفة خصائص الشعوب والأمم، ومنها خصائص لغتهم الحوارية، وفي العالم الافتراضي الجهد يكون مضاعفاً حيث لابد من تهيئة الصفحة والموقع بنحو يكون متمكناً من التهاور مع الجميع وبلغة بشرية جاذبة.

البناء البنائي في العمل

إن أهم ما يمكن ملاحظته في الأمة اليوم هو فقدان «المباني المعرفية»، الأمر الذي جعلهم يتيهون في الأروقة الثقافية، وفي سكك المصطلحات، وهذا قد زاد الناس عامة والشباب خاصة في تيه وحيرة، وعدم القدرة على الوثوق بالثقافات الموجودة لكونها لا تشبع الحاجة التي لدى الشاب بفعل الفطرة التي هو عليها.

إن الشاب محتاج إلى علم يلبي تلك الحاجة الأكيدة في صميم تركيبته الخلقية، فتراه ينتقل من حالة إلى أخرى باحثاً عن المصداق الكامل لما تبحث عنه فطرته، ولما يجد العلوم والدورات والأطروحات والمدارس التي تتبنى المشروع التنموي للذات وشبهه ينجذب إليها في بادئ الأمر إلا أنه سرعان ما يكتشف أنها ليست سوى فقاعات وطبول لا تتمكن من تلبية ذلك الاحتياج الذاتي الذي لديه.

والأمر لا يختص بالشباب فقط، بل يشمل كل الطبقات البشرية، وبالخصوص الحساسة منها كالمرأة والطفل، فلهذا ينبغي في مثل هذا العالم الافتراضي التركيز على المباني العلمية المتزعة من نصوص الثقلين، وسيرة خلفاء الله تعالى لتزويد هؤلاء بالمعارف الصحيحة وبشكل يتمكن من التغلغل إلى عقولهم ونفوسهم، فيمكنهم الوقوف أمام أي تيار أو مدرسة لا تمت إلى الفطرة بصلة بسهولة ويسر.

وبما أن المسؤولية التي يتولى زمامها المؤمن المتقي البصير، فإننا نعلم أن العلاقة القائمة بين الموجودات علاقة وطيدة جداً، وهي التي يمكن أن تعرف بالعلاقة التكوينية، فإن حركة الإنسان الإيجابية والسلبية لا تختص به فقط، بل تشكل الكائنات التي حوله، ومن هنا كان لا بد من النظر بنظرة مبنائية إلى مثل هذه العلقمة والرابطة، وقد عنونا هذا الموضوع المبنائي بالاحتياج الذاتي، فإليك ملخص طرحه.

الإحتياج الذاتي

إن الذي نقصده من الإحتياج الذاتي هو تلك التركيبة التي ركب عليها الإنسان وقت عملية الخلقة، والتي كانت من «حب الكمال»، و«النقص الوجودي»، وهذا التركيب هو الذي كان وراء حركة الإنسان إلى البحث عن الكمال المطلق.

فلو أخذت العلوم والأطروحات التي تطرح على وجه الأرض هذا الإحتياج الذاتي في مفرداتها وأهدافها لنجحت في تغيير الإنسان إلا أنها لا يمكن لها أن تصنع ذلك لأنها غير قادرة على فهم هذه الطبيعة الذاتية في الإنسان وغير قادرة على الوقوف الحقيقي الجاد على ذلك الإحتياج الذاتي الذي ركبت عليه طبيعة الإنسان الفطرية، لأنها طبيعة مركبة من العقل والروح والنفس إضافة إلى البدن.

التحد الكبير

إن التحد الأعظم لدى الإنسان المبلغ اليوم هو إفهام الشاب وإنسان اليوم بوجود علاقة بينه وبين خالقه، وأن هذه العلاقة علاقة تكوينية وبقوة المعادلة الرياضية، فإذا استطاع أن يفهم هذه الحقيقة كان العمل على مستوى وضع البرامج الإفتراضية في عالم افتراضي

ناجحاً نسبياً، لكون النسب الاخرى تتولاها الأساليب الدعائية والترويجية مع ما فيها من المعارف الحقيقية توظف لتبين تلك الحقيقة العظمى.

إن تقديم المبنى العلمي للعالم من خلال العالم الافتراضي هو الأهم اليوم، لأنه يوضح للشباب بالخصوص المسائل الحقيقية الواقعية بشكل منطقي وبأسلوب حديث أهميتها في حياته وفي تحقيق سعادته وحضارته، فإذا استطاع أن يفهم هذه الحقيقة وبشكل منطقي عقلي انجذب إليها وترك سائر ما يحاول البعض من جذبه إليه بخدع وتسويلات وأوهام.

وهذا يقودنا إلى البحث في الخصائص الشخصية لمن يريد أن يتصدى لمسؤولية العمل التبليغي في هذا العالم الافتراضي.

خصائص المبلغ أو المؤسسة في مسؤولية العالم الافتراضي

ومن هنا تتبين خصائص المبلغ أو المؤسسة التي تريد التصدي للتبليغ في ساحة العالم الافتراضي، فإن أهم ما ينبغي أن يتحلى به هو:

١. التسلط على المبنى العلمي الواقعي المحوري

وهذا المبنى العلمي الذي يعتبر المحور المطلق ليس إلا التوحيد، فلا ينبغي أن تخلو المسائل التي تطرح في هذا العالم الافتراضي عن هذا المحور الوجودي.

٢. فهم طبيعة العلاقة بين العلوم الإسلامية والمحور الوجودي

إن الذي نشاهده في العالم بشكل عام وفي المدارس الدينية بشكل خاص وتأثير ذلك على مجمل العمل في العالم الافتراضي هو شعور الأفراد والمجموعات بعدم وجود الرابط بين التوحيد الذي هو محور الوجود وبين سائر العلوم الدينية، حتى كاد الكثير يرى أن ليست هناك علاقة بين هذين الأمرين سوى الأمر التعبدية.

ونحن لا نفصل الأمر التعبدية عن العلوم الإسلامية اجمالاً؛ إلا أن الذي يبحث عنه إنسان اليوم هو فهم هذه العلقة، وإلا تصبح العلاقة بين العلوم الإسلامية والتوحيد وكأنها علاقة قص ولصق، فلا توجد بينها اية علاقة وجودية تكوينية سوى أنها تعتمد على اعتبار المعبر.

وهذا الشعور خطير جداً، لأنه يساهم في ابتعاد الإنسان عن الدين، وفي وضعه متساوياً مع سائر الديانات والأطروحات، مشعرة بحرية اختيار الإنسان أي منها ما دامت كلها في عرض واحد.

والأمر كما نعلمه جيداً ليس كذلك، فإن التوحيد يشكل راس هرم الوجود، ولا يمكن تصوّره بعرض العلوم الأخرى.

٣. تبيين النتائج التكوينية الواقعية

فإن القول بوجود الثواب على العمل الذي يقوم به العبد أو الإنسان في عالم الآخرة قد لا يجذب الإنسان المسلم اليوم فضلاً عن غير المسلم، فلهذا من الضروري تبيين ما للعلم في الدنيا من أثر دنيوي، وتزويد هذه الحقيقة بشواهد من نصوص الثقلين.

٤. الإستيعاب للساحة الفكرية والعملية

فإن على المبلغ والمؤسسة المسؤولة قراءة الساحة العالمية والاقليمية بشكل دقيق وتتبع مستمر لأن هذا يعزز عملها ويعطيها بعداً فكرياً استراتيجياً للنظر إلى ما التحديات والعقبات التي قد تعترض العمل الإسلامي.

٥. فهم الطبيعة البشرية بالخصوص الشبابية

فإن فهم هذه الطبيعة مهمة جداً، مع دمجها بما تقدم ذكره من الاحتياج الذاتي للإنسان وللكائنات أيضاً، فإن العمل محتاج إلى فهم هذه الطبيعة من ثم وضع المناهج المناسبة لهذا الغرض، وبأسلوب شيق وسلس ومنطقي عقلي برهاني.

٦. سبق العدو في خطواته

لا شك أن الساحة التوحيدية تواجه العدة الأشرس وهو إبليس، وهو يجند جنده لأجل إبعاد الناس عن الصراط المستقيم، وما على المبلغ أو المؤسسة التبليغية سوى التسلح بسلح التوحيد الخالص كي يتزود في كل لحظة بخطط واستراتيجيات وعلوم من الله تعالى ليسبق الإنسان المؤمن بهذا كل خطط إبليس وجنده من البشر.

٧. فهم الألغام المعنوية

وهذا يفتح أمام الإنسان المؤمن القدرة على فهم طبيعة الألغام الفكرية والعقدية والسلوكية التي تستهدف الإنسانية لقتلها.

٨. سبق العدو بخطوات في التفكير والعمل

إن العدو يفكر لتهديم المبنى الإنسانية، وعلى المؤمن أن يكون سباقاً على العدو لما اعطاه الله تعال من خاصية السبق، وهذا يتطلب أن يكون المرء ماشياً في صراط العبودية بالنحو الصحيح، كي يمنحه الله تبارك وتعالى البصيرة لمعرفة ما يجري حوله، ومن ميزات هذه البصيرة الإلهية التي تمنح للإنسان المتقي أن يسبق العدو في خطواته، وأن يكون قادراً على الاطلاع لما يخفيه من أساليب الهدم والفساد.

٩. تنوع القراء والمتابعين

لا شك أن مثل هذا المجتمع الافتراضي متنوع في قرائه ومتابعيه، ولا يمكن معرفة مستوى من يقرأ الصفحة ويتابعها، ومن هنا يتحتم مثل هذا الأمر على القائمين مسؤولية في غاية الأهمية وهي: وضع المواد العلمية بلغة سلسلة، يستطيع الجميع استيعابها وفهمها، مع الحفاظ على القوة العلمية والبرهانية في المطلب العلمي.

ولعل اللغة التفاعلية مهمة جداً أن تظهر فيم يطرح في الصفحة، من قبيل وضع الصور والافلام القصيرة، والشرائح العرضية المشوقة، فمثل هذه الأساليب تجذب الشباب اليوم، وتلفت انتباههم، وتجذبهم إلى المتابعة.

وبالمقابل... من المهم أيضاً وضع اللغة العلمية القوية للطبقة المثقفة والنخب الفكرية، فإن الساحة الاجتماعية تحوي أمثال هؤلاء القراء والمتابعين، فبتوجيه الخطاب الفكري العلمي المتين يمكن فتح باب الحوار مع أمثال هؤلاء، وبالخصوص من يحملون الشبهات والمغالطات.

وتقتضي الإستراتيجية ضرورة وضع برامج أطفال تهدف تربيتهم وتوعيتهم بمعلومات صحيحة وبأسلوب شيق، على أن تتضمن هذه المعلومة على مسائل تحصينية استراتيجية لهؤلاء الأطفال بحيث لا يصبحوا في مستقبلهم القريب لقمة سائغة للشبهات والمغالطات، وتشمل مثل هذه الإستراتيجية الرسالية الهادفة الفئة الشبابية أيضاً، وأن تكن لغة الخطاب لغة تتمكن من وضع لمسات تحصينية إضافة تغذي تلبية احتياجاتهم لوقتهم وساحتهم الآنية.

١٠. استحداث تطبيقات تحصينية

ويمكن التعامل مع فريق عمل متخصص في البرمجيات ليضع تطبيقات تتمكن من حجب المواقع الخطيرة على سلوكيات الأجيال وعلى أفكارهم وعقائدهم. مع العلم أن عالم التطبيقات في تطور مستمر، فلهذا على القائمين على مسؤولية التطبيقات المتابعة والتحديث المستمر، وهذه العملية لا تقل أهمية من الشرطي أو الجندي المرابط على الثغور، فإن هذا العمل هو الوقوف على الثغور المعنوية لمنع العدو من الفتك على الأبناء والأمة بأسرها.

١١. العمل على استحداث تطبيقات هادفة

فإنه تكثر في العالم الافتراضي التطبيقات الجيدة كما أنها تحوي على التطبيقات غير الجيدة، بل وفيها الفاسدة، فإن أهم ما ينبغي القيام به هو تنزيل معارف التوحيد إلى عالم التطبيقات التي تنزل على الهاتف، وتكون بمستوى معالجة الفساد السائد على وجه الأرض.

١٢. العمل على صناعة الافلام الكارتونية والألعاب الهادفة

من إحدى اساليب العدو لهدم الإنسانية القيام بصناعة الأفلام الكارتونية والألعاب للتسلية وتشكيلها بنحو توجه ذهنية الأطفال والشباب إلى ما تريده عصابات قتل الإنسانية، ولهذا من أهم المهام المسؤولة التي تقع على عاتق الإنسان المسلم المسؤول الغيور هو العمل على إيجاد ألعاب كثيرة تهدف لزرع المفاهيم القرآنية في الطفل، وإلى توجيهه إلى عالم التوحيد.

وكذا الحال في الأفلام الكارتونية، فإنها ينبغي أن لا تخلو من التوجيه إلى التوحيد الخالص، وإلى الآثار الجميلة لتوجه إلى الله تعالى بالطاعة، ولا شك أن هذا يشمل حتى سيرة الأنبياء والأوصياء وسيرة أعلام الديانات السماوية.

١٣. وضع شرائح عرضية مجانية للتنزيل

القيام بوضع شرائح عرضية معدة مستهدفة الفئات العمرية والثقافية المختلفة على الصفحة في العالم الافتراضي، وجعلها مجانية للتنزيل، وأن تكون مشوقة جداً لمن يفتحها على أن تتضمن هذه الشرائح المفاهيم والسلوكيات العقيدة السليمة.

١٤. الصوتيات

من أهم ما يجذب الشباب والفئات العمرية المتوسطة والصغيرة الصوتيات الجذابة، فإن وضع الأناشيد والأشعار وتقديمه بألحان متوافقة مع الشرع والذوق الاجتماعي لذو أثر كبير على النفوس، بحيث يستطيعون تداوله بينهم.

١٥. تخصيص بحوث عن المرأة والطفل:

فإن ما يحدث اليوم من نشر المغالطات شامل، ويستهدف تلكم المحاور الحساسة في المجتمع الإنساني، ومنها: «المرأة»، وأيضاً الطفل.

المصادر

١. استخدام الموارد في النص
٢. نوع التحرير: نظرة عامة
٣. تصنيف الموارد للتحليل

- The term “*yalid*” means to bear a child as his mother, while the English verb “beget” means to become the father of a child, which is more suitable equivalent for He, as God. Besides, the word “*begotten*” used in the original Greek of the New Testament. [John 3:16](#) teaches that Jesus is God's "only begotten Son" (King James Version). (<http://www.compellingtruth.org/only-begotten-son.html>)

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ (٤)

“and there is one Equal to Him”

- This verse seems to explain the previous verse. When Imam Husain (a.s) was asked about the meaning of “*samad*”, he said: “The following verse is explaining the meaning of it. He is *Samad*; neither begot, nor begotten and no one is equal for Him” Taht’s why we didn’t capitalise the word “and” at the beginning of the verse.
- The term “*kufw*” originally means “similar in size, number, amount, value, etc”, then, it is used for any similarity. Considering this meaning that He is unique in every aspect, this verse is the best explanation to word “*Ahad*” at the first verse.

and it cannot be translated to convey the exact sense of fullest meaning of the terms. In addition, it was not used in Arabic even at time of Prophet and his pure progeny (P.U.T).

That's why people have asked them to explain it more and more. But as it mentioned above, the meaning of "*samad*" in the *Raghib* Dictionary for Quranic Words is: "A lord who is intended by everyone". And the meaning of being needless, everlasting, perfect, independent and etc is just extracted from interpretations of Holy Quran.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (۳)

3. "He neither Begat, nor was Begotten

- The word "*lam*" literally means "not", and it changes the meaning of present tense to the past tense. In addition, the repetition of "*lam*" in the verse, is just like the the pairing "neither/nor" in English, which is used when mentioning two things that are not true or possible. There are a lot of translators have used the pairing "not/nor" that I couldn't find it in any source. There is the pairing "not/or" that is not good equivalent for this case. (See: Longman Dictionary)

Beauty and Glory, are often used for other than Him.

- The term “*ahad*” is derived from the root “w-h-d”, and some believe that “*ahad*” and “*wahid*” are the same in many cases. “*Ahad*” means “the One”; He Who has always been one and alone; or He Who has no second. In this verse “*ahad*” is a substitute for Allah, that God is Allah, i.e. One; One in the sense of Absolute Oneness of *Allah*, not in the numerical sense of the word, which has its second and third, but, the One which has no second, therefore, it’s better to be said “unique” or “alon”. But it’s a littel exegetical and far from the surfacial meaning. Moreover, most of Quran’s translators have prefered the word “One” instead.

اللَّهُ الصَّمَدُ (٢)

2. “Allah, the Intended Lord”

- The literal meaning of “*Samad*” is a lord, all people are heading toward him. (See: *Raghib for Qur’anic Vocabulary*)
- Of course some others have said “*samad*” means “independent of anyone”, “All perfect”, “Eternal”, “Indipendent”, “Who is besought by all”, “The Everlasting Sovereign” and etc. No mention, that most of them is not surfacial meaning, but exegetical meaning. According to the narations the term “*samad*” has such a vast meaning that we cannot mention them completely, The word “*Rahim*” refers to that Specific Mercy

that is endowed upon the believing, obedient servants alone. The believers, because of their true belief, good actions, and faithful active obedience.

"The Gracious"

- According to Lane (Arabic-English Lexicon Dictionary), "*rahmān*" has the more intensive meaning, taken to include as objects of sympathy both the believer and the unbeliever, and may therefore be rendered as "the All-merciful", and "*rahīm*", on the other hand, is taken to include as objects the believer in particular, may be ←rendered as "the Gracious". And no need to add the word "All", because the "*rahim*" has not that intensive meaning. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Basmala>)

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (١)

1.Say: "He, Allah, is One"

- The Arabic word "*Qul*" is an imperative verb means "say".
- The Arabic word "*huwa*" is a pronoun-third-male-person-singular which means "He".
- In addition to the above, the word *Allah* is a proper name for God, which is used for nothing but God, while other names for Him, each of which usually refers to one of His qualities of

Despite his many failures, David asked God to relent and not bring upon him the full consequences of his sin.

- Grace, on the other hand, is God extending favor toward us that we do not deserve. Both Ephesians 2:5 and 2:8 state it is “by grace you have been saved”. God's salvation comes from His grace. Some describe grace as unmerited or unearned favor. In theology, two kinds of grace are often distinguished.
- Common grace is defined as God's grace given to all humanity regardless of their response to Him. This can include the beauty of creation, the provision of food and other essentials, and every good thing that happens to a person regardless of whether the person is a believer or unbeliever.
- Saving grace is grace from God that provides salvation to a person. This is the grace described in Ephesians 2:8-9 that states, “For by grace you have been saved through faith. And this is not your own doing; it is the gift of God, not a result of works, so that no one may boast”. (<http://www.compellingtruth.org/mercy-grace.html>)
- The word “*Rahman*” as it is popularly recognized among some commentators, refers to the General Mercy of Allah which is bestowed upon all creatures; among them are the believers and the disbelievers, good-doers and evildoers. So, my preferred equivalent for “*Rahman*” is “the All-merciful”.

Another piece of evidence which is a clear indication that the name "*Allah*", is all-inclusive is that the acceptance of Faith, in Islam, is possible only by reciting the sentence: "*lâ ilaha illallah*": (There is no god, but Allah); and each of the other phrases such as "Creator", alone, is not sufficient enough to proclaim as evidence of Monotheism in Islam. And, that is why in religions other than Islam, the God of Muslims is referred, to as "*Allah*". (<http://www.al-islam.org>)

"The All-Merciful"

- The words "*Rahman*" and "*Rahim*" are adjectives, both derived from "*Rahmah*" which means: mercy and grace; two vital religious terms whose meanings are often misunderstood. According to the Bible exegesis, mercy is God not giving us what we do deserve (as punishment); grace is God giving us something we do not deserve (as extra reward).
- In Habakkuk 3:2, the prophet asks the Lord to "in wrath remember mercy". Despite God's judgment, He asked for God to relent and not pour out the full wrath they deserved. King David sought this mercy in Psalm 51:1-2 in confessing his sin: "Have mercy on me, O God, according to your steadfast love; according to your abundant mercy blot out my transgressions. Wash me thoroughly from my iniquity, and cleanse me from my sin!"

An Extended Translation of Surah “IKHLAS”

Author: Hassan Alimi Baktash (Iran)¹

Receive: 08/01/2017

Accept: 23/11/2017

Abstract

Surah Ikhlas, (Oneness): Chapter 112, Number of Verses: 4. The name of this chapter “*al-Ikhlās*” means the purification (in God worshipping). Another name of that is “*Tawhid*” which means Oneness and Unity (of God). “**In the Name of Allah**” Christian Trinitarian formula is “In the name of the Father, the Son and the Holy Spirit”. So the phrase “In the name” is the exact equivalent for “Bism-i” in Arabic. The word “*Allah*” mainly used by Muslims to refer to God in Islam, and it’s the most complete and comprehensive name among the God's many names. This is because each of Allah's names, which are found in the Holy Qur'an, truly reflects one particular aspect of Allah's Attributes. In other words, the only name that refers to all of His attributes is “*Allah*”.

Keywords: English Translations of Quran, Chapter Al-IKHLAS, Model of Word Selection, Google Translate, Chosen Words

1. lecturer of Quran and Hadith Department, AL-Mustafa International University, Qom, Iran, alimihasan@gmail.com

A Word from Managing Editor

Research is the artery of life in the realm of insight and science. Its dynamism leads to generation and expansion of knowledge borders and discarding this area, makes knowledge resting and lifeless; and the first achievement of this resting is ignorance. In these very days, we are witnessing the modern ignorance, which roots in absence of sound and lucid research in different areas.

Today research is considered to be a gate for expanding the borders of knowledge and plays an eminent role in human activities. Exploring Humanities and Islamic areas can enable people to understand the human issues and difficulties to offer solutions for them.

The growing development in different areas of knowledge demands discussions in more scientific areas. Explaining a huge range of Islamic Science areas in global scope is a necessity today.

“**Pure Life**” student journal, with the aim of creating a situation for presenting articles of Al-Mustafa Open University students, is trying to improve the level of student researches in Islamic Science and also grounding an area for expanding the relationships among researchers in humanities and islamic science areas.

“**Pure Life**” is published, every season, in a form of a multilingual, electronic and promotive student journal. This very volume, trying to discuss “**First International Conference of Capacity and Impact of Cyberspace in Promoting Religious Education**” (10), represents the eleven best articles in Three language: Farsi, Arabic and English.

Thanks to Al-Mustafa Journals Commission and Ministry of Culture and Islamic Guidance in Islamic Republic of Iran, “**Pure Life**” journal, as the first scientific journal in Al-Mustafa Open University is ready to publish the students’ journal.

A Word from Chief Editor

“PURE LIFE” will be a window towards man’s eternal life. Al Mustafa Virtual University considers its mission to introduce the divine teachings to ground dwelled man, so that he could be able to establish a fresh living by using the knowledge bestowed upon him by Almighty God in such a manner **that it brings** him worldly peace and eternal prosperity.

“PURE LIFE” is an opportunity for the students and graduates of the university to spread out their scientific and cognitive knowledge on the vast arena of cyberspace and also, with the use of scholarly dialect, reflect religious cognition into various aspects of human life. Hope that through efforts of knowledge seekers, this window may become more magnificent.

Guide for Article Writers

- 1- Articles must include following sections:
title, abstract and keywords, prelude or introduction of the subject, main body of the article, conclusion, references
- 2- Only those articles will be considered which had not been published before and their corresponding authors have not been obliged to publish them elsewhere.
- 3- Responsibility of scientific and legal authenticity of the articles will rest upon the corresponding author.
- 4- The right to accept or reject an article is reserved for the journal. However, the secretariat of the journal is bound to report the final situation of sent articles to their corresponding authors within one month (30 days).
- 5- Final approval for an article to be published in the journal will be made by the editorial board after the recommendation of referees.
- 6- Size of an article must be eight pages at least and 25 pages at most where each page contains 250 words.
- 7- Quotation and adaptation from articles of the journal, with reference to the source, are allowed.
- 8- Persian, English and Arabic abstracts of an article should be 300 words at most.
- 9- To type a Persian article, "B Mitra" font with the size of 14pt should be used.
 - ✓ To type an article in Arabic, "Arabic Typesetting" font with the size of 14pt and in English, "Times New Roman" font with the size of 14pt should be used.
- 10- References should be arranged alphabetically and should be listed as under:
 - ✓ In Case of Book: Surname, Name, (Year of Publication), Title of Book (with "Bold" font style), Name of Translator or Editor (if applicable), Volume, Edition, Place of Publication: Name of Publisher.
 - ✓ In Case of Article: Surname, Name, Title of Article, Translator (if applicable), Name of Publication (with "Bold" font style), Periodicity, Edition, Total Number of Article Pages: (Year of Publication).
- 11- Endorsement of references related to sources in the text should be made in form of (Name of Author, Year of Publication: Page Number) e.g., (Tabatabai, 1376: 89).
- 12- Explanation references of each page, like Latin form of alphabets, Description of terms, etc, should be given in footnote of the same page.
- 13- Author or Authors of an article must endorse their name, surname, academic level, address, cell number and their email along with their articles sent to the University's Secretariat of Research and Production on: (research@almustafaou.com).
 - ✓ As the journal is multilingual, venerable scholars can submit their articles in four languages: Persian, Arabic, English and Urdu.
- 14- After the article is published, the secretariat of journal is bound to email the electronic edition of the journal to the given email address of the author(s).

On the basis of the act approved in the Twenty second meeting of Al-Mustafa publications Council (on 10/03/2014) and 74327 E-Rasaneh's, in Ministry of Culture and Islamic Guidance, this special edition has been designated as at the level of academic- specialized journals with student pivoted approach.

This journal is in the electronic form which after being published will be uploaded to the following addresses:
(and can be downloaded completely)

<http://journals.miu.ac.ir/>

<https://www.noormags.ir/view/fa/magazine/2125/pure-life>

<http://www.magiran.com/maginfo.asp?mgID=4950>

<http://ensani.ir/fa/article/journal/1325/pure-life>

https://www.civilica.com/Journal-JR_PLIFE=%D9%81%D8%B5%D9%84%D9%86%D8%A7%D9%85%D9%87-%D8%AD%DB%8C%D8%A7%D8%AA-%D8%B7%DB%8C%D8%A8%D9%87.html

Academic – Specialized Journal (Multilingual)

PURE LIFE

Special Issue: First International Conference “Capacity and Impact of Cyberspace in Promoting Religious Education” (10)

Vol.6, No.19, December 2019 (Rabi' al-Thani 1441/ Azar 1398)

Concessionaire: (Al-Mustafa International University)
Al-Mustafa Open University, Secretariat of Research and Production

Chief Editor: Mohsen Qanbari (PhD)

Managing Editor: Abedin Siahat Isfandiari (PhD)

Academic Secretary: Tofiq Asadov (PhD)

Executive Manager: Mohamad Javad Najaflo (Hojjatul Islam)

Editorial Board:

Mohsen Qanbari	Deputy Communications and International, Al-Mustafa International University (Iran)
Abedin Siahat Isfandiari	Research and Production Secretary, Al-Mustafa Open University (Iran)
Tofiq Asadov	Professor at Al-Mustafa Open University (Azerbaijan)
Ghulam Jabir Muhammadi	Professor at Imam Khomeini Specialized University (Pakistan)
Syed Mohammad Ali Aon Naqavi	Professor at Al-Mustafa Open University (India)
Yahya Abdul Hasan Dookhi	Professor at Ahlbyt University (Iraq)
Kadri Yildiz	Professor at Al-Mustafa Open University (Turkey)

Publisher: Al-Mustafa Open University

Address: Qom, Southern Sahili Road, Before Musallah, Between Lanes 4-6

Post Box: 3713913554

Telephone and Fax: 32613875 - 32114175

Number of Pages: 238

Circulation: Electronic Printing

Web: <http://p-l.journals.miu.ac.ir/>

Email: research@mou.ir